

Дневник

(стенографски)

на

XIX^{то} обикновено Народно събрание

Втора редовна сесия

73. заседание, понеделниък, 27 март 1922 г.

(Открыто от председателя Н. Атанасов, в 4 ч. 15 м. след пладне)

Председателя: (Звжни) Моля г. секретаря да провери присъствуващите г. г. народни представители.

Секретар д-р К. Консулов (з): (Прочита списъка. От заседанието съм от欠缺тували следните г. г. народни представители: Иван Ангелов, Стефан Бакърджиев, Стефан С. Бобчев, Лазар Богданов, Александър Ботев, Тодор Буров, Асен Вапцаров, Асен Вълков, Делио Георгиев, Неделчо Георгиев, д-р Юран Данчев, Стефан Даракалов, Иван Димитров, Васил Димчев, Логин Дончев, Васил Драганов, Славчо Дреновски, Димитър Илиев, Коста Канев, Никола Кийосев, Тенко Кийосев, Иван Ковачев, Васил Коларов, Петър Кораков, Радослав Крайчев, Ангел Кундалев, Александър Малинов, Йоню Матев, д-р Кънчо Миланов, Александър Мицев, Васил Мулетаров, Лачо Неделков, Михаил Неков, Нако Начев, Стефан Обрейков, Стефан Пейчев, Христо Пенчев, Тодор Петров, Георги Попов, Димитър Попов, Гани Радев, Никола Сапунджиев, Митю Семов, Коста Сидеров, Митю Станев, Георги Стойнов, Йордан Урумов, Димитър Христов, Стойчо Христов, Кънчо Чамев, Александър Чапрашников, Крум Чалтрашкиев, Ахмед Зихни х. Юмеров и Георги Юртов)

Председателя: (Звжни) От 216 души народни представители присъствуваат 121. Има законния състав.

Обявявам заседанието за открито.

Съобщавам на г. г. народните представители, че председателството е разрешило отпуск на следните народни представители:

На г. Стефан Пейчев — 3 дни;
На г. Александър Ботев — 3 дни;
На г. Александър Мицев — 1 ден;
На г. Кънчо Чамев — 3 дни;
На г. Славчо Дреновски — 2 дни;
На г. Васил Драганов — 2 дни;
На г. Васил Мулетаров — 1 ден.

Народния представител г. Димитър Анастасов иска да му се разреши единодневен отпуск. Понеже се е ползвал досега с 21 дни отпуск, ще питам народното представителство. Които съм съгласни да му се разреши исканият отпуск, моля, да вдигнат ръка. Министерство, Събраницето разрешава.

Народния представител г. Логин Дончев иска да му се разреши единодневен отпуск. Понеже се е ползвал досега с 20 дни отпуск, ще питам народното представителство. Които съм съгласни да му се разреши исканият отпуск, моля, да вдигнат ръка. Министерство, Събраницето разрешава.

Народния представител г. Тодор Буров иска единодневен отпуск. Понеже се е ползвал досега с 21 дни отпуск, ще питам народното представителство. Които съм съгласни да му се разреши исканият отпуск, моля, да вдигнат ръка. Министерство, Събраницето разрешава.

Народния представител г. Йоню Матев иска да му се разреши 5-дневен отпуск, считан от днес. Понеже се е ползвал досега с 19 дни отпуск, ще питам народното представителство. Които съм съгласни да му се разреши исканият отпуск, моля, да вдигнат ръка. Министерство, Събраницето разрешава.

Народния представител г. д-р Кънчо Миланов иска да му се разреши 3-дневен отпуск, считан от днес. Понеже се е ползвал досега с 20 дни отпуск, ще питам народното представителство. Които съм съгласни да му се разреши исканият отпуск, моля, да вдигнат ръка. Министерство, Събраницето разрешава.

Народния представител г. Никола Кийосев иска да му се разреши 15-дневен отпуск, считан от днес, по болест. Понеже се е ползвал досега съм 17 дни отпуск, ще питам народното представителство. Които съм съгласни да му се разреши исканият отпуск, моля, да вдигнат ръка. Министерство, Събраницето разрешава.

Съобщавам на г. г. народните представители, че е постъпило питане до г. министра на вътрешните работи и народното здраве и до г. министра на железниците, пощите и телеграфите от народния представител г. Георги Дамянов, който съобщава изнесените в ежедневната преса факти за поканата на известни лица от опозицията в дворец и чете г. г. министрите какви мерки съм взели,

за да не се допускат за в бъдеще такива скандалиозни афери. (Смех)

Д-р Н. Колушев (о): Искам думата преди дневния род.

Председателя: Имате думата.

Д-р Н. Колушев (о): Г. г. народни представители! Ние сме депозирали неколко питания още през миналата година: единото питане е отправено от нас на 9 декемврий, друго питане — на 16 ноемврий и един по-различно питане — на 14 октомврий. Нито на едно от тези питания не е отговорено досега.

Председателя: Като свършим бюджетопроектите г. Колушев.

С. Дуларинов (з): Костурков и Теодоров ще отговорят, когато станат министри!

Председателя: 28 е утре и не можем да свършим бюджетопроектите. Докато не свършим бюджетопроектите, не можем да върнем никакви други работи.

Д-р Н. Колушев (о): Това знам.

Председателя: На 1 април бюджета требва да бъде обявен.

Д-р Н. Колушев (о): С това се отнема възможността на народното представителство да прави контрол върху управлението на страната . . .

Председателя: Докато не свършим бюджета, на никакви питания нема да се отговаря.

Д-р Н. Колушев (о): . . . и намирам, че е твърде нередово от страна на г. г. министрите, към които се отправят питанията, да не отговарят.

Председателя: Моля. — Има думата по бюджетопроекта за разходите по Министерството на народната просвета народния представител г. Ангел Янев.

Д-р Н. Колушев (о): Имам още едно питане към представителството. Това е питането за заместването на ония депутати, . . .

Председателя: Г. Колушев! Отговорих Ви: на всички запитвания и питания нема да се отговаря сега.

Д-р Н. Колушев (о): Ама Вие не сте чули какво Ви питам.

Председателя: Сега не е време за питания, требва да свършим с бюджетопроектите.

Д-р Н. Колушев (о): Председателството още не е отговорило на питането, че има цела редица от депутати, които трябва да се повикат тук и да заседават заедно с нас, защото цели окръзи не съм представени.

Некой от земеделците: На този въпрос ви се е отговаряло много пъти.

Председателя: Има думата народния представител г. Ангел Янев.

А. Янев (з): (От трибуната) Г. г. народни представители! Предстои ни да се занимаем с просветната политика на правителството. Аз имах честта да изслушам критиките на г. Гиргинова и ще се постараю да му отговоря.

Ние имаме училищна политика от 40 години насам. Първоначално нашата училищна политика беше насочена да създаде главно чиновници за новата държава. Но тази политика продължи до днес. Отначало като че ли тая политика беше търпима и като-чели беше необходима тай да се насочи — за да се създаде персонал за държавната машинария. Но по-после вече се създаде толкова много умствен пролетариат, че се чувствуващ една аномалия в нашето учебно дело. Требаваше нещо по-сериозно да се направи. Меняваха се всевъзможни правителства, но никое не поиска да пристъпи към един

съществени реформи. Те поискаха само да изменяват правила и програми в некои точки, но съществено нещо не се направи. Ние се намерихме пред свършен факт. Тая политика се оправдаваше и с военните авантюри, които се водеха от правителствата, като мислеха, че като се разшири държавата, ще се намери място за този умствен пролетариат, който се създаваше чрез нашите училища, чрез нашите гимназии.

Аз чух тук г. Гиргинов да осъждва политиката ни, че тя била мракобесническа, понеже запречила пътя за тия гимназии, не давала възможност вече да се отива в гимназите, имало пречки. Верно е, г-да, че ние турхме пречки за отиването в гимназиите, защото схванахме, че една такава политика е пакостна за днешно време. След като се натрупаха тия нещастия, след като България се окастри, стана малка, умствения пролетариат у нас наголеме, гимназията създаваше хора учени, хора за всичко способни, но хора, които не знаеха да си отговорят, по какъв начин ще си изкарват хлеба. Всички знаеха да оперират с математика, химия, физика, но ако ги запиташ, как ще си изкараш хлеба, приятелю, на тоя въпрос не знаеха да отговорят, требаваше да ги хранят баптизите им. Това положение не можеше да се търпи и требаваше една смела ръка да дойде и да даде друга насока на нашата училищна политика. И това извършиха „простаните“, земеделците. Те наистина дойдоха да кажат, че това е пакостно, че ние се намираме пред една система, която създава един умствен пролетариат, негоден да живее самостоятелно. И благодарение на тая политика, която се водеше, ние не сме имали една самостоятелна интелигенция, ние сме имали всичко, но не една достойна, самостоятелна интелигенция; тя е била безгражданска интелигенция, влечугарска интелигенция, ту на едно министерство, ту на друго министерство, защото не е била годна сама да си намери място в живота, да си изкарва прехраната, а днес само се подлага ту на туй правителство, ту на онуй. И така се е карало. Виде се, че по такъв начин не може да се отива. И действително, требаваше да дойде едно по-смело правителство, което да извърши в стопанския живот, в просветната политика и в целото законодателство една революция такава, каквато беше необходима, каквато се налагаше от новото време.

Тук ние дадохме друга насока. Действително, пътя към гимназиите е заграден, но ние откряхме други пътища и даваме възможност на младежта, която, след като свърши, да не става раболепничава; ако не намери място в държавата, да може, където и да отиде другаде, да си изкарва хлеба. Вместо към гимназиите, насочихме я към професионалните училища, към училищата, които създават самостоятелен човек за живота, който, като свърши тия училища, няма да отиде да се свива, да пречупва гърб пред този или онзи силен на деня, за да го тури на държавната трапеза. Досега вашите училища готвеха хора само за държавната трапеза, но ако новия закон, който тая година ще трябва да се прокара, се приложи напълно, ние ще имаме в бъдеще една самостоятелна интелигенция, една интелигенция, която ще прави чест на България. Досега, г-да, народът е гледал на интелигенцията като на нещо слабо и на богатите е гледал като на нещо благородно. Вие знаете, че Парламента се е пълнил с учени хора и с търговци и богатиши, защото у нас се агитираше: „Тодоров ще изберем, защото е богат човек, защото е благороден, честен човек“. Но днес няма вече един преврат в схващанията на масите, които вече казват, че не всеки учен е бил добър и светъл човек за нацията и че не богатите съм благородници. Измени се това схващане. И днес учения, интелигентия трябва да се наложи по разбиранията на масите, да върви по интересите на масите. Аз ще посоча тук няколко примери от историята. В миналото нашето учителство заедно съм чернокапците, съм свещенството, е играло голема роля и е докарало нещо на България — то помогна за освобождението на България. Но по-после, когато разните теории дойдоха да всият в главите по други учения, издигна се учителството в един особен свой съюз, създаде се Учителския съюз и първата цел на учителството се измени — не вече да повдигне масите в културно отношение е първата цел на Учителския съюз, а първата му цел е да подобри материалното положение на учителя. И действително, когато народа беше останал в мизерия и на учителството не беше добро, и то беше зло, но народа, когато гледаше и сравняваше своя живот с той на учителя, казваше: на, учителя пак

по-добре живее. Учителите се откъснаха от народа и изоставиха за момент онези вечерни училища, неделни училища, училища за кооперации, за кооперативно дело, и се отдаеха на собствените си интереси — да се борят за интересите само на учителското съжеление. Къде ще намерят подпора? Казаха си: подпора ще намерим в кърмата на съзнателното работничество. Кое е то? То е фабричното работничество, което е фиктивно в България, което го немаше. А широките маси, земеделските маси, ги изоставиха. Широките народни маси като беха изоставени от интелигенцията, и те я изоставиха и почнаха да създават своя интелигенция, да създават свой съюз. И ако днес у нас куца кооперативното дело, ако у нас има още маса, която се влачи ту по тия, ту по ония, то се дължи на това, че интелигенцията е отстранена от масата.

След това превратно съхващане вече трябва да се насочи вниманието, щото интелигенцията да бъде ежзателна. Тя чрез старата политика се беше българизиала, избегваше труда и, негодна за друго, ставаше мост на всеко правителство, което и да бъде то. Но такъв начин иие „простатаците“ се сетихме действително да турим един трън на пътя към гимназийте, но да отворим нови пътища към професионалните училища, та, след като свързат тия училища, младежите да могат да си изкарват хлеба и да си намират място в живота.

Сега, г-да, прави се един голем въпрос и се вдига шум около науцата. Аз чух г. Гиргинова тук да осъди всичко. Той осъди целата учебна политика на правителството, но най-много я осъди, като я нарече неуравновесена, затуй, защото това правителство се осмелило, без да чака решението на Академията на науките, да се занимава със ъ, ъ и ъ. И това било неуравновесено законодателство в края на крайцата, защото се решило да се изхвърлят тия мъртви букви, за да не стоят като един баласт в писмената реч на българския език. Аз мисля, че тия букви съм уравновесявали досега г. Гиргинова, затуй тий не може без тех да живее, и затуй казва, че то е единично неуравновесено законодателство. Аз чута днес в „Ново време“, че Академията на науките, след като се занимала с решението на този въпрос, не посмоля да измени нищо — нито ъ, нито ъ, нито ъ; оставила ги тъй за бъдеще. Тя има да се бори за възстановяването на тия букви, но вече не може да ги наложи, защото младото поколение ги отхвърли, свикна без тех. И бъдещето не е на старите академици, но на тия, които изтърсват баласта от нея и търсят нещо ново. Ние по нашето съвещане отдавахме големо значение на нашето професорство, ние отдавахме големо значение на професорските умове, искахме те да дирижират всичко, но това професорство, когато се надвесваха опасности над България, не се явяваше никъде да каже нещо, за да се избегнат тия опасности. Днес нашият министър на финансите г. Турлаков ги е поканил да участват в Генуезската конференция, за да се използват техните умове, но г. г. професорите казват: „Не, ние нема да вземем участие, защото нашите интереси не съм изравнени с Министерството на просвещението“. Значи личните интереси поставят над държавните! Те нема да дадат своя ум, защото голем ум е той и ще го използува правителството, за да закрепи положението на България; те пазят своите интереси и няма да дадат знанията си, разбиранията си, за да се използват за интересите на България. Ето, това е нашето патриотично професорство, това е нашата интелигенция!

Б. Гърбов (з): В нашата интелигенция нема принципи, а има интереси.

Д-р Н. Колушев (о): Ти така ли мислеше като беше в нашата партия?

А. Янев (з): Г-да! Ще ви кажа нещо от нашата история. Ние, „просталикото“ правителство, изтърпехме ударите на тия, (Сочи комунистите) Те обявиха революция против правителството, обявиха стачка; водителите тихнаха работниците да стачкуват и им се стропи главата. Днес тая реакция (Сочи центжра) вика професорите да се борят. Но тия земледелци, които превиха врата на тия (Сочи комунистите), ще превият врата и на тия опустели и затъмнели в мозъците си професори. Аз казвам, че земледелският юмрук ще се сложи и на техните вратове, ако те искат по такъв начин да възкресяват мракобесничеството и да докарват старите партии на власт.

Ю. Ганчев (о): Дали туй е гледището на г. министра? Кажете!

А. Янев (з): Чакай! (Общ смех. Глжчка)

Председателя: Моля, тишина, г-да!

А. Янев (3): Имай малко търпение! — Казват, че ние сме нанасяли удар на науката, че земеделското правителство нанесяло удар на науката. Верно ли е, г-да, че ние сме наносли удар на науката?

Д-р П. Джидров (с): На науката не можете да нанесете удар. Срамота є да приказвате!

А. Янев (з): Ние заварихме едно положение с 300 прогимназии, а днес имаме 1.300. Ние разширихме основното образование, ние създадохме маса професионални училища, които повите времена, новите нужди налагат. Те не могат да се помирят с това и искат старата реформа и извикват професорите със стари понятия да се борят, за да се възкачат те. Монте симпатии също само към студентството. И ако те продължават тая борба, аз ще апелирам към правителството, към министерството, щото тия милиони, които се харчат за професорство, да се дадат на студентите, за да свършат в странство.

От левицата: Браво! (Подигравателни ръкоплесвания)

А. Янев (з): Но дебелите шии на професорите не могат да се налагат на нас, и ударите върху дебелите им вратове от земеделските юмруци не съм удари върху науката — това трябва да се разбере — а съм удари върху реакцията. (Гълъчка) Мойте апели към студентството съм да не се солидаризира със старите плъхове на науката....

Ю. Ганчев (0): С вас.

А. Янев (з): . . . а да се солидаризира с новите нужди на времето. Ние ще дадем всички улеснения на студентството, за да не пострада; и съместните ще му признаем, и помощи ще му дадем. (Смех всред опозицията) Но ако вие, които се хрите зад науката, изкарвате професорите напред, нема да дойдете на власт по тяхъв начин чрез професорите. Ще се изскубне и тая работа. (Глъжка)

Гда! Върху автономията на напшите училища. Изтъкна се тук, че било пакостно един бюджетчия да се занимава с училищна политика, требвало тези, които със водили училищната политика, те да си я водят, да се води тя не тъй, както разбира народът, а тъй, както те разбират. Аз ще ви приведа какво е направил сегашния председател на тричленната комисия в училищното настоятелство на гр. София: З хиляди чинове със били смъкнати от таваните, ремонтирани и дадени за употребление; пет трапезарии със отворени в тех и 1.000 ученици намират топла храна ежедневно, а 1.200 замъска — това не го е имало в никое друго правителство, защото никое правителство не се е сетило да го направи.

Л. Кандев (к): Ами кой отпусна нужния кредит за тая работа?

А. Янев (з): Отворени съм технически курсове за приложение на трудовия принцип в училището — това, което никой друга партия не е правила. Ето това е направил биофетчията, това е направил онзи, когото вие клеймет и на когото обущата не можете да обжрнете като се касае за училищна политика. (Смях и ржко пискане от земеделците) Верно е, г-да, че вие не можете да търпите тук биофетчи и селендури да ви управляват. Ше ви управляват. Но защо? Защото вие ги докарахте тук, не ние, а вие с вашите цилиндри, с вашият яки, с вашите умове ги докарахте тук. (Възраждения от левицата)

Ю. Ганчев (о): Вие с потури дойдохте, а сега вече фракове носите! Какво приказвали? Косните си кждирите и напудрени ходите. (Възражения от земеделците)

Председателя: (Зважни) Моля, г-да, тишина.

А. Янев (з): След изказване волята на народа в селските избори, вие видехте къде отивате; вие изгубихте пусулата в народа. Търсите да се яви некаква криза тук, да се изменя работата, за да можете да дойдете на

власт. Ние ви казахме, че ония господа, които не искат да се водят, ние ще ги пратим, може-би, и тук и там (Сочи левицата и крайната левица) но тук (Сочи десницата) ще стои Земеделски съюз, тук могат да наседат и хора с потури и да ви управляват, защото вие ги докарахте тук; вашата политика ги докара тук. Тия хора и сега съм готови да си работят земята, но вие се оказахте некадърни да управлявате.

Ю. Ганчев (о): Станахте по-хайлази от нас. Нема да работите.

А. Янев (з): Г. г. народни представители! Сега аз ще говоря направо по некои точки от бюджетопроекта. Аз изхождам от една околия, която плати за грешките, за скучените грънци в политиката — тя е Босилеградската околия. Окупираха се неколко селца и останаха оттамък, а другите останаха тук, но мерите им останаха оттамък. Населението им е бедно, планинско. Има решение от окръжния училищен съвет, което бюджетарната комисия не е вземала под внимание, и аз ще апелирам за тия села към г. министра да става издржка на училищата им изцело от държавата. По това ще говоря, когато дойда на точката за издржкане на училищата от държавата.

Вън от това, бюджетарната комисия е зачеркнала кредит на учителския институт в гр. Кюстендил. След това положение, създадено от новата граница, Кюстендил е галтал на икономически. Онези хора, които консимираха от неговите поля зеленчуци и плодове, съм откъснати, търговията е застапала. Вън от това, там имаше в миналото педагогическо училище, което се закри и се замени с гимназия. Учителския персонал е изостабил. Трябва да се запази този институт; той трябва да се запази по други съображения. Всички изгнаници от Босилеградско и Македония днес пълнят този институт. Аз моля г. министъра да се съгласи после при разглеждането на тия точки да възприеме кюстендилския институт пак да бъде възстановен. И по други съображения трябва да бъде възстановен: той има добро помещение, солидно и добре обзаведено, амбулатория и пр.

С това, г-да, аз съвръзвам, като апелирам към вас да гласувате всички ония мероприятия, които съм предвидени в бюджетопроекта. (Ръкоплясане от земеделците)

Председателя: Има думата народния представител г. Ламби Кандев.

Л. Кандев (к): (От трибуната) Г. г. народни представители! В събота очиаха дебатите при едно настроение твърде напетгнато. И в продължение на дебатите по въпроса за правописа, понеже беха затрогнати и затрагнати съм и днес, заекнати, настъпили съм твърде много интереси, предполагам, че и по-нататък по същия път ще вървят тези дебати по бюджетопроекта за народната просвета. Но нашия другар Гелето ни разсме твърде много съм своята реч тук и внесе една весела потка. Защото в първото заседание, в събота, се подхвърли — като-чели не нарочно, но случайно, а то попадна тъкмо наместо — и въпроса за аферата с метила, като-чели се искаше да се каже, че и нашето учебно дело е построено, малко митилисало, както митилисал отвътре, и дълго требва да се цери. Ако животните се церят по особен начин, с препарати, за които ни говореше г. министъра на земеделието, тук, за учебното дело у нас, особено сега, се налагат по-радикални средства за лечение, отколкото преорганизирате препарати. Учебното дело у нас, от освобождението на насам, върви по един особен път на своето развитие и в целото това развитие се вижда една нишка на реакционност, на потърпяване пращата, на потърпяване свободите, на потърпяване интересите на широките народни маси в областта на народната просвета. Но тази червена нишка на реакционност днес е много по-силна, отколкото в миналото, . . .

Ц. Бръшлянов (о): Слава Богу!

Л. Кандев (к): . . . защото учебното дело като институт в миналото се е уреждало от нашите управляващи партии, защищавайки интересите на известни класи и ежловия, не държейки сметка за просветните интереси на широките народни маси. Управляващата буржоазия класа у нас винаги се е стремела да уреди по-добре опона, което ще бъде най-годно за потърпяване на широките народни маси, но не даване широка просвета и ор-

ганизация на учебното дело в интереса на широките народни маси. Това се вижда от историята на напетото учебно дело. Но днес управляващия Земеделски съюз се явява със своята политика. Г-да! Аз не сметам, че тая политика е само лична на г. министра на народната просвета, г. Омарчевски, фактът се подхвърли — и се говори, че той е бил такъв или иначе, че той е бил човек решител и смел — той е водил политиката затуй, защото с имал подкрепата на большинството. Това, което е вършил, той го е вършил от името на большинството и в името на Земеделския съюз. Отговорник е целото правителство и Земеделския съюз.

От комунистите: Много верно.

Л. Кандев (к): Аз не говоря тук и не искам да знам, как говорят некои в кулоарите, че не одобряват тая или опна постъпка на г. министра. Вие можете да не я одобрявате, но тук гласувате всичко, което той ви предлага. Значи, вие се солидаризирате с него. И ако има престъпление, нарушение или извършени некакви реакционни постъпки, те не съм само негово лично дело, отговорността пада върху целия Земеделски съюз и целото правителство, следователно, критиката трябва да бъде съчетана като критика върху правителството и него поддръжания го Земеделски съюз.

Г-да! След войната требвало е да се организира учебното дело у нас на нови начала да се обнови във основа на новите идеи. За обновление се явява и Земеделския съюз. Той внесе своята програма чрез специален закон за народната просвета. Върху този закон ние говорихме, и тук нема да се спират сега да говоря по него. В мотивите към законопроекта се, каза ми, че ще има нови пътища, че ще се организират у нас трудови училища. И помните г. министъра как се обръща към нас: „Вие, комунистите, само говорите за трудово училище; земеделците ще го организират и съм го организирали днес, а гие само приказват“. Трудовото училище — т. е. организацията на ново учебно дело, което те сметат, че е реализирано — предполага преди всичко трудово общество, предполага преди всичко даване, организиране на нови здания, на нови сгради с интернати, с нови пособия, с всевъзможни други пособия и лаборатории, където трябва да се развива всестранно, да бъде подгответо за нов живот, за трудов живот. Днес имате един бюджетопроект, в който действително се реализира политиката за трудово училище, но каква е тя? Погледнете на бюджетопроекта, който се внася тук от вас. В него действително ли се реализира политиката за трудовото училище? Вие имате преди всичко вписана по бюджетопроекта една сума от 382 miliona лева кръгло за учебното дело. Миналата година бе 240 miliona лева; значи, привидно като-чели има увеличение със 140 miliona лева. Фактически днес се предвиждат по-малко разходи за училищата от онуй, което се предвиждаше миналата година за учебното дело, затуй защото миналата година имахме 240 miliona лева, от които трябвало да се спаднат разходи от държавата 56 miliona лева, взети от общините за заплата на учителите, и остава от общия доход на държавата разход 184 miliona лева. Тази година в бюджетопроекта има предвидени суми за нови училища, взети от други министерства, напр. за индустриални училища 5 miliona лева кръгло, за търговски и професионални училища — 1 milion лева, за занаятчийски училища, които се вземат от Министерството на търговията — 3 miliona лева, за духовната семинария — 3 miliona лева. Като спаднете за разходи, които се правят за стари години, 52 miliona лева, и за заплатите, взети от общините, 154 miliona лева, остава от общия доход на държавата по бюджета на министерството 162 miliona лева да бъдат изразходвани. Днес съм предвидени значи по-малко по същите пера.

Но има друг един важен принципиален въпрос: кой ще разходва — държавата или общината? Техния принцип е общините да разходват за издржка на училищата, а не държавата. Не, ние поддръжаме и особено сега: държавата трябва да харчи всичко за училищата, а не разходите да са посредствот от общините. Вие от общините вземате 154 miliona лева, за да бъдат изплатени целите заплати на първоначалните и прогимназийни учителни и учителите в реалките. От фалиралите общини вземате 154 miliona лева, за да икономисате тези суми за пла-

щане на репараците. Фактически требва да бъде обратното — най-големия разход требва да се прави за просвета. За армия се дават 500 и неколко милиона лева, а няма училищното задължително учение не е по-важно, отколкото армията? Защо за училищата не се правят тия разходи? И тук имате право да кажете, че за училищата требва да се изразходват не 100, не 200 милиона лева, а един милиард лева. Вие предвидете необходимите разходи за заплати на учителите и за издржка на училищата и оставете тогава на Комисията по репараците да сократява във валините бюджети разходите за училищата. Но некой членове в Репарационната комисия съзказали: „България нема нужда от много гимназии и прогимназии; давайте да се плащат обезщетенитета“. Оставете западните културни съглашениски народи да посегнат върху просветата на България и да кажат, че на българския народ не е потребна просвета, не е потребно да се издигне съзнанието на този народ. Ако сто революционно настроени, както каза г. Йнев, оставете тия западноевропейски държави да се проявят като антикултурни, а не да минат за културни народи, за каквито те се препоръчват тук, у нас.

Но какво е отношението на бюджета до разните принципи, които съзложени в него, напр. по отношение принципа на задължителното образование? Вижте, за веществени разходи във бюджетопроекта съз предвидени за всички първочувачни училища, за прогимназии и за реалните всичко 800 хиляди лева. От целния бюджет това дава държавата на тези училища! А за средните училища и за Университета — 18 милиона. Какво показва това? То трябва да се сравни.

Министър А. Оббов: Само за Университета колко съз?

Л. Кандев (к): За Университета съз 9 милиона лева с новите изменения — по-голяма част съз за Университета, а по-малката за средните учебни заведения. Но с 800 хиляди лева ли вие ще организирате трудовите училища в България, ще приберете всички деца на населението, на народа да отидат в училище, ще им направите училища, ще им построят лаборатории и пр.? Нищо не можете да извършите. Аз нема да ви цитирам опуза, за което сме говорили досега, напр. че у нас маса деца не могат да посещават училището, заподо съз бедни, помагат храна, нема необходимите трапезарии, където трябва да бъдат издржани, хранени, за да могат да отиват в училище.

Какво предвижда буржоазия бюджет за трапезарии и за бедните деца в цяла България? § 182 от бюджетопроекта предвижда да се дадат за трапезарии в цяла България 20.000 л., т. е. за повече от 100 хиляди бедни деца само 20.000 л.! Та то не е ли гавра? Само за бензин за автомобила на г. министра се дават 200.000 л. Значи, децата на населението се поставят по-ниско от нуждата за един автомобил! Това ли е вашата политика за реформиране на учебното дело?

Х. Ветовски (з): Ленин без автомобил ли ходи, г. Кандев?

Л. Кандев (к): Иди виж и ще се научиш, че там действително се харчат милиарди преди всичко за децата.

Министър К. Томов: Ако не харчи за автомобил, него да вземем за министър.

Л. Кандев (к): Но, по-нататък. В бюджетопроекта се предвиждат 65.000 л. за детски летни колонии. За болните деца, за пъвастеничните, за туберкулозните, за които трябва специално лечение на чист въздух, за санаториуми се предвиждат само 65.000 л.! В нашите комуни — както беше русенската, варненската, дупнишката и др. — имаше предвидени суми от по 500.000 л. за издржка на бедни деца. Там вие ги зачерквате. И попеже в тези комуни ние събрахме средства от центъра, от буржоазията, за да може да се поддържа детата, затуй правителството, г. министъра на народната просвета разгонваха комунистическите училища настоятелства. И г. министъра много открито — и аз го поздравявам за неговата откровеност — тук неколко пъти заяви: „Аз съз представител на буржоазията, аз защищавам буржоазните интереси в учебното дело и ще съз позволявам друга училищна политика.“

Министър К. Томов: Не е казвал това.

Л. Кандев (к): Вие недейте говори, защото вашия министър неколко пъти го каза тук: „Ние на тази буржоазия

засищаваме интересите и нема да допуснем училищна политика, противна за буржоазията у нас.“

Министър С. Омарчевски: На коя буржоазия?

Л. Кандев (к): На целата буржоазия!

Министър С. Омарчевски: Ще ме извините!

Л. Кандев (к): Защо разтурите училищните настоятелства? Защо изгонихте Дупнишкото училищно настоятелство?

Министър С. Омарчевски: Даде си оставката!

Л. Кандев (к): Не. — Защото окръжният училищни инспектор, демократ, който е в услуга на Чапрашкиовци, конто искаше да разгонят училищните настоятели, и затова водят една ожесточена борба — прави доклад, препис от който го е срам да даде на училищното настоятелство, и досега още не му го е дал. Но веднага по този доклад г. министър на просветата, без да прави анкета, разтури училищното настоятелство там. Разтури го затова, защото трябва да бъдат защитени Чапрашкиовци в борбата им против комунистите. Защо се карат? Министър на просветата достатъчно е защищавал и защищава вашите интереси.

А какъв е въпроса за София? Г. Янов ни казва, че г. Димитров, като председател на Софийската тричленна комисия, която замества училищното настоятелство, е направил нещо за учебното дело. Но то прилага бюджети, конто ние прокарахме в училищното настоятелство и за конто вие прогонихте първото училищно настоятелство, а след това и второто, и ако не съз ги реализирали първите, те щеха да бъдат принудени от нас да ги реализират. Той прилага бюджета, изработен от нас, училищното настоятелство в София. След туй, това училищно настоятелство беше изгонено заради некой престъпление на борчинството. Но защо не назначихте по-нататък избори?

Министър С. Омарчевски: Миналата година кредитът остана неизползван от Софийското училищно настоятелство поради нехайство. Колкото се отнася до въпроса, че образоването е ваш патент и на адвокати, там ще ме извините. Иван Димитров може да се занимава с образоването повече, отколкото вас.

Д-р А. Гиргинов (д): Само да напусне бюфета, че тогава да отиде в училищното настоятелство и да вземе народния вот, а не вашата воля.

Председателствуващ Г. Марков: Немате думата, г. Гиргинов!

Л. Кандев (к): Действително, имаше неизпълнение на бюджета и ние тогава казахме, че вината пада само върху борчинството, което управляващо, а ние не сме управляващи. Но ние ги подтиквахме и ги заставяхме с наша сила да изпълнят това.

Министър С. Омарчевски: Кажете това на Гиргинова.

Л. Кандев (к): Вие сте били назначили за 6 май избори, но аз не зная, дали нема да ми се лисица път на това.

Д-р А. Гиргинов (д): Под наш натиск.

Министър С. Омарчевски: Не — под натиск на закона.

Л. Кандев (к): От онова, което нашият комунист правеха за поддръжка на училища и за издржка на децата в училищата, министерството и държавата нито една стотна част не прави. По-нататък, каква е грижата на държавата за уредбата и постройката на училищата? Не чрез средства на общините да се прави това, а държавата трябва от общините приходи да попреши тия разходи — за поправката и постройката на училищата. До миналата година имаше предвидени за бедни общини 25 хиляди лева за поправка на училища. Тази година и това перо е зачеркнато — на бедните общини нито стотинка не ще се даде от държавата за поправка на училищата.

Министър С. Омарчевски: Три miliona лева.

Л. Кандев (к): За поправка на училищата ли?

Министър С. Омарчевски: За поправка на училища 30 милиона лева.

Л. Кандев (к): Това съм засми.

Министър С. Омарчевски: Не!

Л. Кандев (к): По-нататък вие се хвалите с откриване на прогимназии и направяне задължителен прогимназияния курс. Така е в програмата.

Министър С. Омарчевски: Вие против нея ли сте?

Л. Кандев (к): Казваме да се открият, но какво се прави за уредбата на тия прогимназии? Вие имате прогимназии със чинове и без чинове, със черни джеки и без черни джеки, без маси и без столове. В III клас се преподава химия без химикали и епруветки, физика без всекакви уреди и всичко се преподава вербално, само наизуст, само по книга — никакви пособия нема. Какво сте предвидели за пособия в тези прогимназии? Нито сантим. Според бюджетопроекта, вие сте оставили на фалиралите общини да издържат прогимназиите си. Но те, г. г. народни представители, при този фалимент, при който се намират, в бъдеще не ще могат да издържат и своите учители, ще отказват да назначават старите учители. Ние вече имаме такива примери в Шуменско, Варненско и Старозагорско и др., дето учители ми се опълчаха, че като съм отивали при училищното настоятелство и искали да бъдат назначени за учители, били им отказвали, защото им били големи заплатите, а бюджетите на училищните настоятелства били малки, немали приходи — само за заплати на учителите не стигали. Стапеш ли стар учител — теб ще те изхвърлят, теб нема да те погледнат, теб нема да те назначат за учител. И много право казват старите учители: „Престъпник е онъ, който готов детето си за учител“. Най-голем престъпник е онъ, който оставя фалиралите общини да изплащат цели заплати на учителите.

Министър Н. Томов: Това не е създадено от една община.

Л. Кандев (к): Говорихте завчера, че се грижите за учебното дело за даване истинска просвета, за разширение на просвещението и то по новия закон за просветата, както и по новия правилник. В новия правилник и в новата програма има действително нещо ново. Освен онова, старателно, което го имаше като балласт в книжното училище, без никакви трудови принципи, сложени в това преподаване — защото нема условия, не се подготвят и не се дават такива условия — има нещо ново. Но кое е то? Според поменатата програма, изисква се в отделенията да се изучават биографийте на министрите, особено тая на г. министра на просветата по-подробно. Сега не зна, кому би било толкова много потребно това? Но, може би, е много важно портретите на всички министри да ги имат всички кандидати, за да се знае, че действително има уредници на учебното дело у нас. Но какъв е духа на този материал, който се преподава? Та той е стар, в духа на самата буржоазия, в запита на днешния строй — та кава е декларацията на г. министра на народната просвета. Ние имахме детско списание „Другарче“, което се даваха на малките деца известни знания. Най-после ние сме баци, позволете нам да кажем какво възпитание да дадем на нашите деца, какво да четат, ние да ги подгответ, ние да издадем книги за нашите деца. Забрани се, защото не е позволено „да се развръщават“ децата, да се учат децата, че имало класи днес, че имало две класи, които се борят, че имало буржоазия, че имало пролетариат. Ами нали искаш да душите този център, нали искаш да душите тази буржоазия? Е, че как ще я душите, когато този народ нема да я знае? Децата требва да съзнаят своите интереси, и когато съзнаят своите интереси в бъдеще, да застанат със своите родители на своя класов фронт против класовия фронт на буржоазията. Но за тях съм нужни не само юморуци и тояги. Нали министър-председателят казва, че главите им ще вземе? И днес ние поискаме да издаваме друго списание за младежката — списанието „Червенушка“, което да бъде притурка на в. „Младеж“, орган на нашия младежки съюз.

Министър С. Омарчевски: Червенушка!

Л. Кандев (к): Червенушка. Много е страшно туй, г. министре, нали? Как се смеят отреща и какъв страх из-

питват, когато те чуят червенушка? (Смех) А техния сътрудник, техния защитник г. Омарчевски веднага с писмо заявява: не се разрешава, а може да бъде само като списание под контрола на специалния комитет на детската литература, на цензурана в Министерството на народната просвета. Вие бехте против цензураната, нали? А сега вие създавате цензура за детската литература, за онуй, което ще се дава на децата.

От комунистите: Скандал!

Л. Кандев (к): Тя има ли по-реакционен закон от закона за детската литература в България, който вие създадохте?

Ю. Юрданов (к): Правилник беше достатъчен, без да има нужда от този закон.

Н. Пъдарев (д): Турето му друго име, наречете го друго-ято.

Председателствуващ Г. Марков: Моля, г-да!

Л. Кандев (к): Това е за основните училища и за прогимназиите. По-нататък идват до гимназиите. Там има вече революционно настроение, революционен закон, според г. Янева. Какъв е този революционен закон? Той е, че в гимназиите не могат да отиват много от интелигенцията, защото сегашната интелигенция имала пречупен гръбнак, та те ще ѝ турят железн гръбнак, за да не се прочупва, и затуй поставили за гимназиите високи такси. За кого? За да не могат децата на бедните, на малоимотните, децата на работническата класа да отиват в гимназиите. За тех се оставя да свършат само професионалните училища, да стават бъдещи експлоататори роби, роби на труда, а децата на състоятелните, които имат възможност да плащат тези такси в гимназиите, да следват гимназия и след туй, понеже имат възможност да плащат високите такси, да следват и в Университета, да минат там само те. По този начин образоването става привилегия, привилегия за състоятелните, г. Янев, а не привилегия за малоимотните; с вашия реакционен закон вие давате възможност на състоятелните и в бъдеще да се подготвят като бъдещи управници, потисници и експлоататори над малкоимотната и работническата класа, а децата на работническата, на малоимотната класа да бъдат техни роби.

От комунистите: Верно!

Л. Кандев (к): Това не е революционен закон, ами един ультрапрекционен закон.

Некой от земеделците: Бедните деца безплатно следват в гимназията.

Л. Кандев (к): А в Университета?

Некой от земеделците: Там е друг въпрос.

Л. Кандев (к): Как друг въпрос? Вие вместо да направите науката свободна за всички, вместо да дадете възможност децата на работните маси да постъпват в Университет, вие туряте високи прегради за тях, оставяте да постъпват само състоятелните, с които уж се борите, с които уж сте на нож, а в същност сте от един дол дренки.

След въпроса за гимназиите идва друг един въпрос. Той е въпроса за Университета. Този въпрос е един от параливни въпроси. Но него ние казахме нашата дума при въпроса за правописа. Може би ще си кажем думата по-нататък, когато дойде въпроса специално за самия Университет, когато дойде параграфа за него. Но тук само неколко думи по този въпрос. Той е един въпрос, който вълнува не само студентската младеж, не само професорското тело, но вълнува и голема част от обществото, вълнува и родителите на тези деца, които съм в Университета. Какъв става по този въпрос, как се поражда той? Той се поражда от един конфликт, породен от г. министра на народната просвета, най-първо със самия Университет, с университетската управа, разширява се, и университетската управа се явява най-после с тий наречената стачка.

Ю. Юрданов (к): Революционна стана.

Л. Кандев (к): Тук дължа да обясня на г. г. народните представители известното държане на г. г. професорите в миналото, при гласуването на самия закон за народната просвета. Вие си спомняте 1905 г., когато университетската младеж се бореше за автономията на Университета, . . .

С. Манов (к): За свободата на студентите.

Л. Кандев (к): . . . за свободата на студентите, да не бъдат третирани като ученици, за техните политически права, за правото им да се сдружават и да имат свои политически групи. Тогава професорското тело разгони 400 души студенти, разгони ги, защото се борили за академическата свобода. Но по-нататък, в 1907 г., борбата вече около Университета, заедно със железнничарската стачка и блоковете, бе борба за падането на тогавашното правителство. Аз дължа да подчертая, че голема част от професорите, които днес се борят за правата на студентите, които вписват в своите искания и това, да бъдат дадени права на студентите, явяват се борци за техната политическа организираност, тези същите професори, тогава беха против техните права и свободи и ги разгониха от Университета.

С. Манов (к): Много верно. Това е само лицемерие.

Н. Кйосев (з): Позор!

Л. Кандев (к): Когато в комисията биде сложен за разглеждане въпроса за отнемане политическите права на основните учители, правата на гимназиялните учители, правата и на професорите, и на студентите, ние застапахме на позицията, че учителите, студентите и професорите трябва да имат пълна политическа свобода, а професорите и учителите да имат и право да бъдат избирани за народни представители. Студентите съм вече 20-годишни вземажали хора, те съм избиратели — как ще забралите вие на един избирател да има политически права, правото на организиране, правото на участие в политически манифестиации, правото на участие в политически демонстрации? Та вие, г. г. министри, като депутати, бехте студенти, та вие като депутати държавте изпити като студенти, а днес забравихте онуй минало, нали? Днес забраниват на студентите да имат тази политическа принадлежност. Но грехът е на професорите, защото в комисията те не се застъпиха за тези политически права на студентите, а и тук закона, с който се отнемаха тия права, мина под носа на всички политически партии без протест, защото центърът е съгласен да не се дават политически права на учителите и чиновниците, както съм и техните законопроекти, които имам тук на ръка, каквито беха законопроектите на г. Мушанова и на г. Такева в миналото.

Ю. Юрданов (к): Но сега трябва да се използват студентите.

Л. Кандев (к): Но днес въпросът е друг. Въпроса се слага като въпрос политически и трябва да бъдат използвани студентите. Това е греха на г. г. професорите. Ние казваме, че науката трябва да бъде свободна, искаме свобода на науката, а не тя да бъде използвана за политическо над широките работни маси и да бъде привилегия само на една част избраници. Ние не поддържаме принципа за автономията като един абсолютен принцип, защото всеки един принцип е полезен само дотогава, докогато той е в интересите на широките народни маси. Когато той се изроди против интересите на тия маси, тогава принципа бива изоставян. Автономията я имаше за общините в миналото. Как се роди тя? В миналото градските общини се бориха против феодализма, за да може буржоазията в градовете да наредида, да защищава своите интереси чрез общините. Но когато буржоазията започна да губи общините от своите ръце, тя унищожи правото на самоуправление на общините, тя не поддържа вече автономията на общините. Университетите чрез своята автономност в миналото се бореха против насилията на духовенството в средните векове и против господството на феодализма, за да бъде запазено господството на буржоазията. И университетът, и науката днес в своята основа служат за защита на интересите на буржоазията като класа. И большинството от професорите като такива съм ума на самата буржоазия, те проагитирват и защищават принципите за господството на буржоазията. Тук няма противоречие по този въпрос между правителството

и буржоазията. Но има едно недоразумение по професорския въпрос, защото, може би, има една лична кавга и политически интереси за свалянето на едно правителство и за качването на други хора на власт, обаче фактически между гледището на правителството за организацията на Университета и схващанията на професорското тело почти няма разлика. Ние в туй отношение стоим на принципа за пълна свобода на науката, за пълен достъп на децата на широките народни маси до Университета, даване пълна подкрепа от страна на държавата, за да завършат университетското образование всички синове на народа. Ние искаме науката да не бъде привилегия. Но ние също искаме Университета да не бъде една крепост за тези, които преподават, за тези, които сами се избират помежду си, да не бъде като един цех, където не биха могли да проникнат представители на онези, които се учат, и на онези, чиито деца се учат. Ние искаме представители на университетската младеж, които винаги може да покаже кой е способен професор и кой не, да се прави подбор на професорите, да се преценява доколко професорите съм добри професори, защото има маса професори, може би не много, за които студентите пеят и сега песента за жълтите листове на колите, които съм били четени преди 30 години. Борбата на професорите, като професионална, техната борба, що се отнася до защитата на техните професионални права и интереси, ние я подкрепяме; тя е една борба за права и интереси, но те, професорското тело, забравиха борбата на народните учители, когато се създаде постановлението № 101 и чл. 82 от закона за народната просвета, с които се отнемаха политическите права на основните учители. Ние се борим за политическите права на учителите в основните училища, за политическите права на гимназиялните учители, за политическите права на професорите; ние поддържаме борбата на държавните наемници за защита на техните интереси, за защитата им даже и чрез стачка. Но тук същите тези, които се обявиха против стачката — в Университета има професори, които съм теоритици, които публично съм говорили, че държавните служители немат право на стачка, не бива да се борят чрез стачка — днес самите те правят стачка. Видите ли противоречието? Те не правят стачка; те престават да четат лекции, както рудничарите престават да копаят въглища. То не е стачка, а прекратяване на работата! Теоритиците против стачката днес съм в стачка. Ние ги поздравляваме за техния революционен акт, защото те идват да се съгласят с нас, с нашата теория, с нашата практика в борбите за защита на държавните наемници. Те отричат своята теория. Те съм бламирани. Но ние питаме правителството: смеете ли вие да захарите тех съм 101, както бихте изгонили селския учител, ако направи стачка? Ама той е малко професорче, него можете да го хванете за ухото и да го изхвърлите, а професорите съм теоритиците на вапата държава. Вие сте едно. С тях вие днес имате временна кавга, които ще си мине и замине и ще се оправи въпроса. Вие нема да ги уволним и ако бихте посегнали да ги уволните, ние ще се обявим в техна защита. Но те съм осигурени, те имат вече осигурени за четири месеци срочно заплати и могат да продължат борбата повече време, защото покрай борбата за техните професионални интереси имат и друга, политическа, които те защищават.

Министър К. Томов: Отде съм взели пари?

Л. Кандев (к): Банките имат и те ги поддържат и ще продължават да ги поддържат.

А. Урумов (о): Това не е верно.

Министър К. Томов: А, значи банките ги поддържат!

Л. Кандев (к): А може и ваши хора да има зад тях.

По-нататък. Когато е въпрос за правата на професорите, да се повърнем и за отношенията на министерството към малките професори, към учителите. Тази е най-мрачната страница от целата политика на днес управляемия Земеделски народовластнически съюз. Учителството в миналото се бореше за своите интереси. То живееше в мизерия, и днес живее в такава, дори днес е поставено в невъзможност да живее. Отзарана бюджетарната комисия реши да си останат същите заплати, които имат учителите сега. Никакво повишението на заплатите за в

бъдате. Защото щатната заплата при едно ново разпределение на добавъчното възнаграждение, плюс 30% процентна добавка вместо 20%, дава в резултат на некои учители по-малко, отколкото те получават досега, а на други 10—20 л. повече. Но прие се бележка: който получават по-малка заплата, да получават тази, която сега получават. А туй значи да поставиш учителя от средните и основни училища в по-голяма мизерия, колкото беша досега. Г. г. народни представители! За да видите, какви мизерни съз заплатите на учителите, как мизерно живее учителството, аз ще ви процитирам онуй, което пишат класните, гимназийните учители, които имат по-големи заплати от първоначалните. От този факт съдете какво е положението пак на основните учители. В бр. 20 от „Учителски вестник“ един гимназийен учител пише следното: (Чете) „Дрехите вече се поокажаха, требват нови. Чепиците — също. Долните дрехи отдавна се напукаха и изкласаха, а пари за хасе или да се изтъче едно по-дебеличко плътненце, нема. Вие ми се свет. Варени яйца, малко кисело млеко, разбито на хайран, попара и пр. вече не хранят стомаха и силите от ден на ден повече ме напускат. В тия черни мисли отивам си дома. Гледам другарката. Изпито, мъженическо лице. Горните и дрехи едва се държат. Вид не за пред гости. Децата гризят сухи корички. О, свещена народна просвета! Сеятелите ти вървят към просенка тояга.“

С. Манов (к): Това е техната просвета.

Л. Кандев (к): Какво опе пише същия вестник? Ето как гимназийните учители се обръщат към всички: (Чете) „Да се знае, да се знае от всички: в тази нещастна страна нсма вече училища, защото нема вече учители: вместо училища, има некакви глухи фабрики, в които се меркат източнени, гладни и озлобени надничари! Към тия, които идат след нас и които ще изпитат последиците от нашето падение и израждане, към тия, които ще пишат историята на нашето тежко време, ние отправяме заветна молба: простете ни, че немаме сили да изтърпим докрай! Не ни винете, че не издръжахме пред призрака на гладната смърт, злокобно надвесена над нас, над нашите близки, над нашите деца. Ние ви завещаваме всичката отрова и злък, набрани в наболелите ни гърди, за да подлечатат тежката си присъда върху силните и могъщите, които можаха да направят за вас и за нас всичко, но не можеха да направят нищо“. И, като се печата туй в един ежедневник, казва се: да се образуват навсякъде дружества, които да събират помощи да подпомагат учителите. Учителството е стигнало, значи, до просенка тояга — апел се прави да се събират просенки подаяния, за да му се помогне!

Г. Колев (з): Все пак не е стигнало до руското положение.

Председателствуващ Г. Марков: Моля, г. Колев.

Л. Кандев (к): Е добре, черната мизерия убива учителя, убива неговия дух, убива неговото желание за работа. Той трябва да бъде художник в училището, да възпитава всестранно дената с празен стомах, с пробити подметки, скъсанни лакти, при мисията му за неговата гладна жена и деца. При тази обстановка учителя трябва да работи днес! Той в миналото се бореше за своите интереси и права. Учителството има една светла история в миналото. От 26—27 години учителството се е борило против всичките реакционни попълзновения, откъдето и да съзидали те, в защита на своите права и интереси. Но днес, когато трябва да се създаде културата, революционната култура на Земледелския съюз, според г. Янева, вие употребихте всичко да се убие духа на учителя. Малките светулки, които светят по селата и показват пътя на народа, на работните маси към техното освобождение, вие ги угасихте, убивате ги, защото бухалите не искат да има светлина. Светилника, който в селата осветлява пътя на сградищния народ и му показва светлините хоризонти на неговото избавление, вие го изгасявате; учителя борец вие убивате, вие го мачкате. Вашите престъпления се редят едно след друго. Не помогна измудрение от вас плебисцит. Народа запити учителите комунисти, и когато те с плебисцит биваха избириeni от целата селска маса, тогава трябваше да посегнете на учителите-комунисти с постановление № 101. Жертвите вървят. 300 учители-комунисти съз изгонени и уволнени в разстояние на година

и половина. Отнето им е правото за учителствуване, въпреки протеста на народа, въпреки даже протестите и на много дружби, и на самите деца — всички протестират против техното уволнение.

Некой от комунистите: За неколко селски тузове.

Л. Кандев (к): И искат непременно да дават декларация, че ще бъдат земеделци, за да бъдат повърнати на местото им.

Министър Н. Томов: Не е верно!

Л. Кандев (к): Да, амнистирани съз сега 120 души учители. Но що значи, г. г. народни представители, амнистирани? Възвръжда им се правото да учителствуват, но не на същото място, а трябва да търсят през м. март учителско място, когато всички учителски места съз гасти. И ако даже намерят некакво място, те ще получат заплата за този месец и следващия, а за ваканцията нема да получат никакви пари. Учителите досега съз ощетени с 12—15 хиляди лева от техните заплати. Отначало наистина се гонеха комунистите и от центъра, тузовете беха много радостни, когато уволняваха комунисти; некон представители от българския учителски съюз във в. „Съзнател“ пишаха: „Уволниха ги зарад щуротите им“. Но по-нататък виждаме да се уволняват за противодържавни идеи и радикали, и цанковисти. Имам списък тук на 35 души уволнени учители цанковисти, народници, радикали . . .

С. Манов (к): Все революционери!

Л. Кандев (к): . . . и широки социалисти, уволнени зарад туй, защото имали „противодържавни идеи“ по същия чл. 82, с който им се отнемат правата, с който, г. министре, вие търчете учителството. Погледнете на що е заприличало това учителство в провинцията! То се мъчи да се запиши. Негодуване кили в неговите гърди, при все че още не е избухнало. Но то все повече накипева. Учителството се бори съз себе си, ёбъче чашата на търпението най-после ще премее и никакви постановления 101 и никакви членове 82 и 324 не ще помогнат да остане то в същите окови, в същото безправие, в същата мизерия. И в миналото то се е борило. Когато съз били в опозиция, всички управляващи партии съз каззвали на учителите: „ще ви дадем права, но гласувайте, агитирайте за нас“. Но дойдат ли на власт, забравят се. Миналото в това отношение е много печално за партиите. През 1895/1898 г. бе режим на народници. Това беше режим наречен „чума по Израел“. Когато съз били тогава учители, помнят този режим, когато учителството беше гонено от единия край на България до другия, задето имаше смелостта да се организира. § 24 от инструкцията, създадена от министър Величкова, му забранявала да си образува дружества. Министър Вазов, на когото вие сложихте венец, за когото изключихте маса ученици из училищата, списък тук . . .

Министър С. Омарчевски: (Възразява нещо)

Л. Кандев (к): Ще отговоря за какво съз изключени те тогава. Той не само гонеше учителите, но беше заповедал учителите да се изповедват пред поповете и да се причастват. И защото, като учител, аз отказах за се причаства и да се изповедам, бидох уволнен завинаги от окръга. (Смех)

Министър М. Турланов: Това голема работа ли е?

Л. Кандев (к): Не съм само аз, но и много други учители бидоха уволнени. Такъв представител на просветата беше този, на когото вие слагахте венец като народен поет и като представител на културата и прогреса. След това идваше режим на Радославов — черкезкия режим. Тогава учителството беше също твой преследвано. Радославов бе обещал: „агитирайте за мене, станете ми пандуръ по десетъка и аз ще ви дам права; ще изравня заплатите на селските и градските учителзи“. Учителството отказа да му бъде пандурин и затова биде разигравано съз сопата, създаде се прочутия режим — учителския кадрил, но учителството успя на своите позиции и не падна. След него вървят режимите на другите господи от центъра.

Х. Тодоров (о): (Възразява)

Л. Кандев (к): И Вие, г. Тодоров, бяхте министър, познавам и Вашето министерство; Вие бяхте министър през прочутия режим на Драган Цанков, от когото Омарчески пооткрадна плебисцита; след туй дохваща режима на д-р Шишманова, на стамболовистите, който се бореше срещу черноризничеството; той се повдърча в борбата с учителите; след туй идваша режимите на Бобчева от народняшката партия, на Пешева при Радославова, на Мушанова, вследствие на гоненията и преследванията на когото има две жертви тук между комунистите-депутати.

Н. Мушанов (д): Ако съм само двама, светец съм!

Л. Кандев (к): След това идва режима на г. Омарчевски.

Х. Ветовски (з): За Костурковия режим защо не казвали?

Л. Кандев (к): Той малко министерствува и се занимава с друга политика. Неговото преследване спремо учителството не беше така големо. Той оставаше на дисциплинарните комисии, както решат те, а тук вече има големи произволи.

С. Костурков (р): (Към Х. Ветовски) Не можа да бъдеш удовлетворен!

Х. Ветовски (з): Драго ми е.

Л. Кандев (к): Но има действително личности в историята, които искат да се прославят със своите дела: ние знаем Херострат, който изгорил некога храма на богиня Диана, за да се прослави. Известен е и турския халиф Омар, който в седмия век изгорил Александрийската библиотека — на този Омар е кръстено с. Омарчево. (Общ смех)

Министър М. Турлаков: Ама сравнение!

Л. Кандев (к): А от там нататък следват, може-би, тези личности, които се прославиха на 24 май и които искат да се прославят и чрез постановление 101, конто чрез своята реакционност искат да мачкат и преследват и учители и ученици; не съм ли земеделци учениците — требва да бъдат преследвани, не съм ли земеделци учителите — требва да бъдат преследвани.

Некой от земеделците: Това е много казано!

Л. Кандев (к): В гр. Берковица имате един директор на гимназия, който не може да търпи в берковския край учениците комунисти, който след една афера бе заставен да се ожени за своята ученичка и която сега му е писарка в гимназията. Този директор, г. министре, за когото много пъти тук ви говорих, изгонва от с. Соточино — село комунистическо, в което комунистите през последните избори имат само 12 гласа противници, а целото село е за комунистите — изгонва 12 ученици и ученички родом от селото, защото съм синове и дъщери на комунисти; той иска от тех декларации, или да станат земеделци, или, ако не стават земеделци, той ги изключва.

Министър С. Омарчевски: Не е верно.

Л. Кандев (к): Ето имената на изключечите: (Чете) Иван Димитров, Юран Михайлов, Цветана Димитрова, Райна Генева, Иван Пенчов, Петър Зарков, Константин Петков, Георги Ставров, Мария Георгиева, Велика Георгиева и Владимир Илиев, 11 души само от село Соточино, а имам списък на други 13 души изключени от гимназията. Те съм отредено. Валеж директор съм стражари е отивал в квартирите на учениците да види какво четат.

Министър С. Омарчевски: Има право.

Л. Кандев (к): Твой ли? Та Вие, г. министре, некога бяхте член в нашия теснияшки ученически кръжок в Стара Загора, . . .

Министър С. Омарчевски: Не е верно.

Л. Кандев (к): . . . защо не Ви изгониха и Вас? Кръжоците дават пример на всички, те съм отчица за наука и възпитание, те съм Ви учили твърде много; но сега, защото съм комунистически, затова требва да бъдат учени-

циите преследвани. Вие ги преследвате, защото сте буржоазен представител, защитник на буржоазната мисъл и правов ред.

Т. Луканов (к): Демократи и други не се преследват, а се преследват само комунисти.

Министър С. Омарчевски: Всички без изключение.

Т. Луканов (к): Какво ми разправяш? Има ли некой земеделец преследван?

Министър С. Омарчевски: Всички без изключение.

Председателствуващ Г. Марков: (Звъни)

Л. Кандев (к): Не е верно. Напр. Илия Славков, вашия земеделски агитатор от Берковица, бега от трудовия народ, от трудовата комисия и Вие му давате бележка да бъде прист за ученик; директора го приема, без знанието на учителския съвет, без да стъпва в училището. Но минала комисията, която преглежда и събира трудоводатите, той представя удостоверение, че е ученик и го освобождават; след туй бива изключен като передовен с право да се яви на края на годината на изпит, а след туй отива да агитира; вие този ученик не го наказвате.

Министър С. Омарчевски: Това аз не го знам, г. Кандев. Вземам си бележка и ще проверя.

Л. Кандев (к): Това съм примери. Ние не искаме неговото изключване, а само констатираме престъплениято, което става. Ние протестираме против изключването на нашите ученици.

Председателствуващ Г. Марков: 5 минути Ви остават, г. Кандев.

Л. Кандев (к): И тий г. г. народни представители, един бюджет на една реакционна политика, която не провежда и не гарантира просветните права на широките народни маси, а е защитник само на интересите на капиталистическата класа и на техните деца, на които се дава привилегия да съдват в средните и високите училища, а се отнема правото на бедните деца да проникнат там; един бюджет, който не дава възможност на децата на широките народни маси да завършат даже първоначалното училище и прогимназия, такъв бюджетопроект, който е свързан с маса реакционни зачорпоположения, може ли да бъде гласуван от народното представителство? Само ултрапролетарите, само онези, които съм за заблудата вперед широките народни маси и техното потисничество, само те могат да го гласуват. Може да го гласуват и тези (Сочи центъра), защото той бюджетопроект е препис от техните досегашни. И ако не го гласуват, то е само за туй, защото съм в гавга кой да вземе властта, а не че има разлика между техните и вашия принципи. (Към центъра и десницата) Тръбва да признаям, че най-добрият ваш представител, силен потисник и безогледен с юркука, е министъра на народната просвета. Да сте го търсили вън от вашата среда, може-би, немаше да намерите друг. (Смех)

Н. Мушанов (д): Такива съм всички министри, които от тесни социалисти стават министри, както Вие изповедахте. Вие казахте, че министър Омарчевски бил тесен социалист.

Министър С. Омарчевски: Той друго нещо казва.

Л. Кандев (к): Който напусне тесните социалисти и мине към другите партии, става все същия чешир.

Председателствуващ Г. Марков: (Звъни) Моля, г. Мушанов! Заключете, г. Кандев.

Л. Кандев (к): Учителството очаква защита от Народното събрание, студентите и професорите очакват разрешение на техните въпроси, но тези въпроси вие по-нататък нема да ги разрешите сами, доброволно, а остава да им се каже на тех как ще бъдат разрешени. Да, само по пътя на борбата, и то от долу. Казах ви, че вашия бюджет действително е метилият и ще трябва да се лекува радиално. За един такъв метилият бюджет, за една такава метилива училищна политика не помагат вече лекарствата и

препаратите, които препоръчва г. министър на земеделието, а требва радикални средства. Накипело е негодуването на учителството, накипело е негодуването на широките народни маси и те ще скъмнят ден или два по-късно да пометят всецело тази вапна политика, да създадат нова политика, която да им гарантира човешки живот, човешки права и свободи. (Ръкоплескания от комунистите. Възражения от земеделците)

В. Костов (з): Заедно с умирането от глад.

Председателствуващ Г. Марков: Има думата народния представител г. д-р Христо Мутафов.

Д-р Х. Мутафов (о): (От трибуната) Г. г. народни представители! Аз се намирам повече под впечатлението на речта, която произнесе народния представител г. Янев, макар след неговата реч така красноречиво да беха изказани възгледите на Комунистическата партия в лицето на г. Кандева. Казаното от г. Кандева, естествено, предизвикало известни възражения и ни навежда на много мисли. Преди обаче да мина към многоото въпроси, които той засегна и които и аз искам тоже да разгледам пред народното представителство, не мога да не отбележа факта че председателството на Народното събрание счете за нужно да открие днес дебатите по бюджетопроекта за разходите по Министерството на просветата с реч от представител на болшинството. Аз давам големо значение на този факт. Вероятно, самото правителство, самия кабинет, както и парламентарното мнозинство, счете за нужно да изкаже възгледите на правителството, респективно на парламентарната група, от която изхожда правителството, по просветната политика в свръзка с бюджета. Изхождайки от този факт, аз просто съжалявам, ако действително казаните мисли от г. Янева съм изразил на просветната политика на Земеделския съюз и на г. министъра. Не остана скрито за г. г. народните представители, всички забележаха, че много от думите и мислите, изказани от г. Янева, предизвикаха горчива усмивка в устата на министър Омарчевски; също с насмешка се отнасяше и председателя, който ръководеше заседанието, но във всеки случай, понеже г. Янев изхожда от болшинството и требва да предполагаме, че той е изразител на просветната политика на днешния кабинет, има защо и требва да се спрем на тези мисли и думи, казани от г. Янева в свръзка с бюджетопроекта за разходите по Министерството на просветата.

На първо място, г. г. народни представители, аз недовижавам, когато г. Янев, изхождайки от това болшинство, ни произнесе една реч, която не прави чест на никое большинство и правителство не днес, ами никога в миналото на ония мрачни режими, които бихме могли да сметаме, че сме преживели, и още по-малко и на други потежки режими, които бихме могли да преживеем, защото той засегна една много чувствителна струна в нашия обществен живот, той заговори за тази умразна интелигенция, която се била откъсната от народните маси и която откак Земеделския съюз е поел развитието на държавното управление, като че ли всекидневно трябва да събира хулите и ругатните на тези, които днес управляват, че интелигенцията се била отчуждена от народа, че интелигенцията била покварена, че интелигенцията била с пречупен гръбнак, че интелигенцията е, с една реч, олицетворение на всичко падало, на всичко порочно, което днешния обществен живот представлява в България — една погрешна мисъл от самото начало докрай, която заслужава да бъде опровергана най-категорично, с най-силни протести и възмущения, които бихме могли да клокочат в дълбочината на нашата душа, защото един народ — нека се запомни добре от тия, които изнасят тия хули, тия осъжрбления по адрес на българската интелигенция — не живее само с своите стопански и икономически сили, но той живее преди всичко и със своите духовни сили, и ако вие имате претенции да представяте стопанските сили на народ, защото излизат от земеделското съсловие, добре помните, че един народ без духовна мощ, без духовни сили е обречен на загинване. Когато хулите представителите на тази мощ, на духовните сили на този народ, вие подкопавате градушето на този народ. Българската интелигенция далеч не е такава, покварена, каквато я представяте вие, защото интелигенцията на България е олицетворена, преди всичко, от народното учителство, от класното учителство, от медиците, от техниците, от артистите, от художниците — ето представителите на духовните сили, на духовната мощ на българския народ, представителите на тая интелиген-

ция, която вие сметате за порочна, с пречупен гръбнак, за такава, която се е отчуждила от народните маси и която заслужава вашето порицание, вашите упреки. Е добре, аз дължа да отбележа от самото начало на моята реч, че нито учителството, класно и основно, нито лекарите, нито техниките, нито артистите, нито инженерите, нито архитектите, нито художниците, нито писателите, никой в България не е с такава покварена съвест, с такава покварена мисъл, с каквато вие искате да ги представите. Ако българския народ е имал духовна мощ, чрез която е могъл да достигне днешното си развитие като народ, като държава, като племе, той я дължи, преди всичко, на представителите на тая духовна мощ, в лицето на тези хора. И аз бих желал, когато г. Янев произнася реч от името на парламентарното болшинство, да не държи за българската интелигенция такъв език, който може да държи в кръчма, когато се говори.

А. Янев (з): Искате да изопачите. Аз виказах, че учебната политика, която е водена досега, е правила интелигенцията да бъде такава...

Д-р Х. Мутафов (о): Аз ще кажа какво мислите.

А. Янев (з): ... а вие извъртате и тук правите адвокатък.

Председателствуващ Г. Марков: Моля!

Д-р Х. Мутафов (о): Друг е въпросът, ако сте имали пред вид службогонски елемент в нашия обществен и държавен живот, който е тежал на съвестта на всички партии в миналото и който най-много тежи на вашата съвест. И действително, този службогонски елемент носи поквара в самите партитни среди и тези, които се прелеха от другите партии — както ги наричате буржоазии партии — във вашата, те домесоха разтлечение във вашия партия, според думите на г. Стамболийски, в самите вас; тая интелигенция, тия покварени елементи, които съм във вашата среда, заслужават тия упреки.

А. Янев (з): Те съм преходни.

Д-р Х. Мутафов (о): Но тия упреки требва да бъдат правени с дълбока резерва...

А. Янев (з): Вие не казвате причината, че вие сте я възпитали така.

Председателствуващ Г. Марков: Моля, не прекъсвайте.

Д-р Х. Мутафов (о): ... и да не се правят с такива обиди, с каквито си служите вие, г. Янев. За да дам характеристика или по-добре да обясня докъде целите с Ваши изрази, аз ще си послужа с тех. В лицето на нашите професори, които всеки трябва да уважава и да тачи, като представители на нашата научна мисъл, Вие си послужихте с един израз, че те били със закостенели умове, че те били със затлъстели мозъци и искате да превиете техните вратове. Когато се говори за професорите, когато се говори за нашите представители на науката, за дейците в нашата alma mater, требва повече ресpekt и уважение, особено от Вас, г. Янев, като бивш учител. Вие не можете да говорите, че професорите били със закостенели умове и със затлъстели мозъци и не можете да говорите за превиване на вратовете им, които искате да пречупите, защото всички чакаме от Университета да пръжска лъжите на науката, и когато посегнем на неговата автономия, никога не можем да достигнем културата на великия нации; до които може да се наредим и ние, повече с духовна мощ, отколкото със стопанска. В нашето икономическо развитие ние нема да достигнем ония сили, които съм във Франция, Англия, Германия, ние ще кретаме, но в духовно отношение, ние претендирате да бъдем тук на Балканите една малка, но добре уредена държавица със своята просветна политика.

В скоби дължа да кажа нещо по говореното от г. Кандева, който смета, че всички буржоазии партии не се отличавали в своето минало по нищо от това, което днес ни представя г. министър Омарчевски чрез своя бюджет и че и те съм развалили и нищо не съм създали. Това е една мисъл напълно неверна в своята основа, защото г. Кандев, като учител, не може да не знае, че България в просветно отношение днес е отишла значително напред,

в сравнение с онова, което беше преди 40 години. И ако има създадено нещо в просветната политика, това е дело на ония политически партии, които досега управляваха България. Не че съм безпогрешни, може-би, всички бивши министри на просветата съм правили грешки, възможно е техната просветна политика да е накуцвала, защото не сме изтъкни, не бехме майстори в управлението на държавите си работи и както във всички други области на политиката, може-би да смо грешили и в просветната политика, но във всеки случай всички съм имали присъре съзнанието на дълг да работят за духовното издигане на нашия народ, и всички съм допринесли нещо за устройването, за организирането и преусвиването на нашето основно, средно и висше образование чрез Българския университет.

Г. г. народни представители! Дължа да отхвърля още един укор, който се нанесе и на нашето учителство — оставям изобщо въпроса за българската интелигенция. Специално за българското учителство г. Янев смета, че то се било откъснало от народната маса. Аз не зная друг обществен строй, професионален, по-добре бих казал, който да носи тий мнечнически своя кръст, само заради туй, защото е вървял винаги паралелно и наравно с обществените маси в своя живот; аз не зная никое ежловие, което да е искало да изкористи или по-добре не е искало да изкористи ония облаги, които държавата би могла да му създаде, както това е правило учителството, което безропотно, мълком е носило тежкия кръст като пионер на просветата в селото и града и което никога не се е отчуждано от тия народни маси, което не се е отчуждавало от народа. Народното учителство и днес продължава да върви със своя народ. То се дели, може-би, по своите възгледи, по своите убеждения на разни фракции, тий да кажа: един отиват с комунистите, поради своите комунистическите убеждения, други отиват с демократите, поради своите демократически убеждения, защото верват в силата на демокрацията и мислят, че тя е, която ще възроди човечеството и ще го докара до едно сравнително благодеяние, благосъстояние; други отиват с други обществени групировки и партии — с радикали, с обединисти, с прогресисти, с народници и пр. и пр. — но въпреки това различие в техните убеждения, те не съм се отчуждавали никога от отделните народни маси; те съм били винаги с тези народни маси и днес учителството в селата живее такъв живот, какъвто имахте случай преди малко да чуете от г. Кандев. Нищо порочно, бих казал, нищо по-неверно от това, което твърдеше представителя на бълшинството, че народното учителство било живеело отделен, свой самостоятелен живот, че то се било предало в ръцете на онези, които съм комплиционирали срещу народните интереси — искаш да кажа, че народното учителство служило днес на буржоазията, служило днес на ония, които искат да увреждат интересите на слабомотните, маломотните. Никога учителството не е правило политика, бих казал, със своята професия; то си е преподавало, то си е изпълнявало дълга в основните училища, както и в класните училища, даже и в най-висшето — Университета, извършвало е своя дълг, без да намисла своите политически убеждения при изпълнението му. Ако с туй вие искате да кажете, че българското учителство не трябва да има политически убеждения, че то не трябва да споделят възгледите на политическите партии, а трябва всички учители вкупом да вървят в редовете на Земеделския съюз, вие пак се много лъжете. Независимо от това, че нема никого да успеете да накарате българското учителство да влезе във вашите редове, но сугест ще бъде опита на всеки, който би искал да го накара да мисли само по радикалски, само по народно-прогресистски или комунистически. То ще си верва според убежденията. А тези убеждения се изработват по един път не тий лесен, както мислите да ги създадете в една или две години; тия убеждения се създават чрез един дълъг процес. Но тези убеждения, такива или онакива, на българското учителство не съм му пречили да изпълнява своя дълг на ръководител на възпитанието и на образоването на българския народ. И аз дължа тук днес от тая трибуна да защитя престижа и честта на българското учителство, било то основно, било то класно, дори и на професорите от Университета, от всички нападки и от всички хули, които се отправят по негов адрес, че това учителство се е отделило от народа, че то не живее с народните маси, че се е предало на нещакви си особени интереси, на некакви особени стремежи, с които комплиционира срещу общите народни традиции, бих казал, или временни интереси или

бъдещи, ако щете. Тези интереси не съм така мимолетни, както ги схрашват днес, за да искаат да ги идентифицирате с интересите на Земеделски съюз, както и не съм интереси на некоя политическа партия, но те съм много общи просветни интереси на българския народ и както ие държим сметка за тези интереси, какви съм били в миналото, така трябва да държим сметка какви ще бъдат за възможното.

Още една порочна мисъл, една неверна мисъл, от която излезе г. Янев като представител на становището на парламентарното большинство, от което изхожда днешния кабинет. Преди да се спра на самия бюджетопроект, дължа да разгледам и тая мисъл, защото тя ни направи впечатление като изваждено погрешна, и защото мисля, че бълшинството чрез своя оратор излиза с едно *parti pris*, с една предзвестост в разглеждането на тези въпроси, които г. Янев се помажки да открие пред нас.

Г. Янев смета, или, по-добре, парламентарното мнозинство чрезъ него смета, че досега не се е държало сметка за това — да не се създава в България учени пролетариат, или по-добре г. Янев съмета, че досега всичката просветна политика на всички кабинети се е свеждала към това — да даваме възможност да се учат и да изваждаме колкото е възможно хора учени, но хора без занятие, хора безделници, които само да ядат, без да произвеждат, и хора, които по този начин подкопават устоите на нашия стопански живот. Той помисли, че тези първи те съже своите бюджетопроекти, днешния или миналогодишния, съм отворили една нова ера в нашата народно-просветна политика. В какво се състои тази нова ера? Да направят така, че да не се създава вече учени пролетариат, да не изпращат нашия гимназии много учени или съже средно образование хора, но да направят така, че да се подготвят само хора пионери за физически труд, за стопанска дейност в страната. Г. г. народни представители! И тая мисъл на парламентарното мнозинство на Земеделския съюз е погрешна. Аз говоря за Земеделския съюз, защото сметам, че това съм не само думи и мисли на г. Янева, а това съм мисли или, по-добре убеждения, легнали в основата на програмата или на реформите, които замисля Земеделския съюз. И понеже тези възгледи съм общи техни и аз ги сметам за погрешни, дължа да обясня защо ги сметам такива. Бих желал, когато се обсъждат този въпрос, да не се влага в него нито страсти, нито жар на политически противници, но по-обективно да се погледне на него. И ако по-обективно и чужди на страстите бихте разгледали този въпрос, ще видите, че не сте прави, като оспорвате този въпрос и че далеч нищо не правите, освен дупка във водата, когато сметате, че тепърва чрез вашите бюджети откривате нова ера в нашата просветна политика и че тепърва ще преустроите България и стопански, и физически, и духовно — това, което не се е отдало на другите кабинети в миналото.

Г. г. народни представители! Не е верно преди всичко, че България страда от учени недоучени. Спомням си в миналото, че пак тоя въпрос навремето си беше повдигнат от нашата преса и обсъждан много страсти и горещо. Поддържаше се от известни среди, че България страда от учени пролетариат или че в България има много учени и от тези много учени е дошло злато. Обаче годините, които преживяхме от 1905 г. насам, особено когато се водеха борбите и когато тогава пак така инцидентно се повдигаха тия въпроси, дойдохме ние до убеждението, че България далеч не страда от учени пролетариат.

T. Теодоров (o): Страда от невежество.

Д-р Х. Мутафов (o): България страда по-скоро от невежество. И днешния режим, днешното управление е най-първото доказателство, че ако България имаше учени, ако България имаше младреци, ако България имаше хора със широка духовна култура, ние щемаше да преживеем много срамни неща в нашата вътрешна и външна политика, каквито преживехме. (Оживление всред земеделците) България не страда от учени пролетариат. Може-би България в своите усилия за стопанско развитие да не може да постигне и добие онова, което съм добили другите културни нации, но това се дължи на много по-специални и по-специфични причини, а не именно на това, че сме имали много училища и че сме изваждали много учени пролетариат. Самия стремеж на министра на просвещението, г. Омарчевски, който не изпуска случая да подкрепта, че ако в миналото през 40-те години другите партии съм могли да открият само 300—400 до 600 прогимназии, той успел в течение на 2—3 години да открие 1.200, самия

този негов стремеж показва — това декларира в Камарата недавна и г. Даскалов — че немат нищо против просветата, а, напротив, че те съм за създаването на условия за най-пълното развитие на просветата всред народните маси, и аз се чудя как може да се менят декларациите на г. Даскалов, които той правеше тук преди 3—4 дена, че далече не съм обявил война на Университета, че, напротив, въпреки да се обвиняват, че били в борба с културата, в борба с просветата, те били застъпници на тая култура, казвам, не мога да разбера, как тия декларации на г. Даскалов, как тая хвалба на г. Омарчевски, че се стремят, чрез създаването на повече училища в България да дадат възможност да проникне просветата във всички слоеве на обществото, се менят от изповедника на большинството г. Янева, който с такива неподобрани думи, с такъв скверен и несдържан език се нахвърли на всичко онова, което е интелигенция, което е представител на образоването, на просветата, на духовната култура в нашата страна.

А. Янев (з): Криво сте ме разбрали.

Д-р Х. Мутафов (о): Недайте смета, че криво съм Ви разбрали, но запомните, че когато говорите за култура, когато говорите за просвета, когато говорите за образование, трябва да снемете шапка пред всички, които съм олицетворение на тая просвета, на тая духовна култура. И, може-би, беше прав единът от центъра, който Ви пресече, че е по-добре да не засегате тези въпроси, в които ще загазите, както и загазихте действително; по-добре оставете с недомъжливки да доразбираме нашата политика, а не да я подчертавате така излъчено, както направихте Вие, което може да ви урони достойността, като политическа партия във вашето разбиране и, ако щете даже, да засенчите просветната политика, която ще се опита сега, подир малко, да ви обрисува г. Омарчевски, като политика на хора, които правят отчаяни усилия и напрежни, за да разширят тая политика в народните маси. Ние бихме трябвали да се отличаваме само в избирането на представата, чрез които ще насаждаме духовната култура във нашата страна, бихме трябвали да спорим само за начините и пътищата, чрез които бихме могли да пръскаме тая култура всред широките маси; но да говорите така, че да се подразбира, че вдигате ръка и изказвате хули по отношение на ония, които представляват духовната сила в страната, това е една погрешна мисъл. И ако се изхожда от такова разбиране, че ви изразихте една голема грешка, една мечешка услуга на г. министра на просветата.

Министър М. Турланов: Това си е мнение само на г. Янев.

Д-р Х. Мутафов (о): Г. министър на финансите ми забележва, че това си е мнение само на г. Янев. Аз забележах по усмивките, които долових от устата на много от господата от большинството, че действително г. Янев отиде много далеч. Но, г. г. народни представители, г. Янев каза това, което четеам ежедневно в пресата на Земеделския съюз. Това, което ние четеам постоянно и което слушаме на много места да се говори по адрес на нашите училища, на нашите професори, ще го чуете по публични събрания в речи, казани не от случайни оратори като г. Янева, а от лица, които могат да ангажират кабинета и да бъдат представители на неговата мисъл.

След всичко това две думи и за втората половина от мисълта на г. Янев, затуй, че те с този бюджетопроект днес откриват една нова ера в просветното дело. Той сметаше, че ние досега нищо не сме направили, за да турим в услуги просветата за стопанското развитие на страната и мислеше, че тепърва с техния бюджетопроект току изведен ще се преустрои всичко и чрез професионалното образование, както той се изрази, ще потече мед и масло в тази страна. Самата мисъл за професионалното обучение, за професионалното образование не е идея и мисъл на Земеделския съюз, както не е идея и мисъл и на комунистите. Тя е стара буржоазна идея, ако щете, тя се роди единовременно със зараждането на съвременното общество, буржуазно, както го наричат; тя е една идея, която живее единовременно с икономическото развитие на днешното общество. Онова общество, което се мъчи да развие всички свои икономически сили, има нужда от професионална просвета, има нужда да тури в услуга на стопанското развитие на страната професионалното знание, професионалното обучение. И това професионално знание и професионално обучение беше застъпено преди всичко от

тези, които вие днес най-много хулите, именно от буржоазните партии. Ако разлистите бюджетопроектите на миналите кабинети на народници, на демократи, на прогресисти и пр., вие ще намерите в тех следи, не наченки, но пълно развитие, ако щете, на това професионално обучение, на политиката за професионално образование в нашата страна. Не за първи път ние срещаме това в бюджетопроекта на г. Омарчевски. Ще кажете, може-би, че то се развива сега в много по-големи размери. Това, може-би, до известна степен е верно, макар и да не е напълно верно — ще кажа защо — но във всеки случай ние не сме били никога чужди на тази политика, и ако вие мислите, че тепърва откривате една нова ера в нашата просветна политика, лъжете се! Ако това е некаква панацея за спасение на страната, тя беше позната много отдавна, но далеч това не е една панацея, едно всемогъщо средство, некаква „апогея“, каквато рекламирате чрез вашите ежедневници, едно средство за борба с всичко в съвременното общество. Професионалното образование, г. г. народни представители, нема да даде това, което вие чакате. И вие ще бъдете горчиво разочаровани, като преживеете година-две-три-четири, ще доживеете същите резултати, каквито ние вече преживехме, след като се практикуваха бюджетите на миналите кабинети. В миналото имаше училища, имаше курсове по всевъзможни занятия, подкрепяни и от търговските камари, и от Министерството на търговията, и от Министерството на земеделието, и от Министерството на просветата най-сетне, всевъзможни занаятчийски училища, но те не ни дадоха големи резултати. Много от сторонниците на професионалното образование, които очакваха, чрез тия само училища да повдигнат стопанските сили на страната, беха разочаровани. Недайте чака да доживеете техното разочарование. Ако бихте чакали само чрез професионалното образование да достигнете разцвета на нашите стопански сили, защото много и много съм условията, които обуславят стопанското развитие на една страна; те не започват само от професионалното образование. Та какво мислите, че тепърва с това, че сте се спрели на професионалното образование, вие започвате нова страница в историята на българската просветна политика, лъжете се. Не отваряйте никаква нова глава, напротив, вървите по откъпанния път на миналите партии, правите това, което е по силите ви, което, обаче, не е достатъчно даже и юноша нема да ладе онези резултати, които вие чакате. Ако вие бихте искали да доживеете по-други размери в този стопански развой на страната, за който вие държите много — защото аз виждам как ви се замъглява мисълта за просвета, за интелигенция и пр. и пр.: вие се въртите все във вашите дребни, тесни интереси на вашия тесен селско-стопански живот, бих казал — е добре, вие грешите, когато искате да дадете извънредно големо значение на този въпрос, който така инцидентно отвори г. Янев, защото онези интереси, с които живеете, те съм в свръзка с много други обществени и държавни проблеми, които днес немам място нито да ги разглеждам, нито да ги откривам.

Г. г. народни представители! Бюджетопроекта на министър на народната просвета открива маса въпроси — не само тези, които досега беха изнесени, но и тези, които засегна г. Кандев. В друго време, при други условия, когато съм се откривали и продължавали дебатите по бюджетопроекта на Министерството на народната просвета, дълго се е спорило и много се е говорило по всички ония едри и дребни въпроси, които стоят в свръзка с нашето основно обучение, с нашето прогимназиално образование, сега с учението в реалните, които създава г. Омарчевски, с висшето образование и пр. и пр. Но днес условията, при които дебатираме бюджетопроекта на г. Омарчевски, съм малко по-особени, и аз бих избегнал всички онези второстепенни въпроси, които бюджетопроекта повдига и бих искал да се спра само на 3—4-те по-важни, по-централни, тъй да се каже, въпроси, които раздъвиха обществените среди, които раздъвиха умовете вън от Парламента и тук, в Народното събрание, и които изискват непременно да изкажем нашето становище по тези по-едри и по-централни въпроси.

В средата на всички тези въпроси стои преди всичко университетския въпрос. В какво се състои университетския въпрос, г. г. народни представители, вие всички много добре го знаете. Нема защо аз да се пояснявам тук, да определям подробностите на този въпрос, защото той се третира тук вече неколко пъти; той е предмет на обсъждане и в пресата, той е предмет на улични демонстрации, той е предмет на публични събрания, и всички

знаете в какво се състои. Обаче от правителствените среди се направи един опит, или, по-право, една диверсия, да се представи университетския въпрос, като бюджетен въпрос. Аз съм убеден, че даже онези, които лапсираха първи тая мисъл, че университетския въпрос е бюджетен въпрос, сами те не верваха в тая формула, която създадоха и чрез която искаха да направят едно отклонение от правилното поставяне на самия въпрос, тъй като те почувствуваха, че изпаднаха в едно невълко положение, в едно погрешно схващане на университетската проблема. Университетския въпрос не е бюджетен въпрос. Туй требва един път завинаги да го знаем и да бъдем наясно, защото, ако е бюджетен въпрос и ако е във връзка с некакви кредити от 200—300—500 хиляди или 1—2 miliona лева, днес, когато България има милиарден бюджет, когато тя харчи не с единици милиони, не с десетици, а със стотици милиони, и с милиарди, не може да се сметне, че тий, както се е открил университетския въпрос, той стои в свързка с държавните разходи. И ако вие разлистите бюджетопроекта на министра на народното просвещение, вие ще намерите маса кредити, които ви правят впечатление с онези едри цифри, които се съдържат в отделните параграфи, и които параграфи се отнасят за работи, които далеч немат онова значение, каквото има университетския въпрос. Ако чрез съкращение на некои професорски катедри и закриване на неколко доцентури в Университета се е стремило да се икономисат неколко стотици хиляди или милиони лева даже, е добре, вие ще намерите в отделните параграфи от нашия бюджетопроект крупни пари, които, както казах, далеч не представляват този интерес, какъвто представляват катедрите на професорите и доцентите, които се закриват днес в нашия Университет. Вие ще намерите, напр., в § 134, за институтите при царския двор предвидени 824.000 л., които действително създават научни институти, не отричам належащата нужда от техното поддържане, каквато е ботаническата градина, зоологическата градина, етномологическите сбирки и пр., но ми прави впечатление, че за техното поддържане се предвижда един кредит от 824.000 л., близо 1 милион лева. Вие намирате, г. г. народни представители, специални помощи за осем души — нека добре се забележи — които следват по вокална и инструментализа музика, по живопис, демократично изкуство и скулптура, крупното перо от 480.000 л., платени в инострани валути. Вие ще намерите в § 154 суми предназначени за паметник на покойния Баучер, една крупна сума от 200 хиляди лева и, в скоби казано, аз не мога да разбера, защо тия пари, които требва да се похарчат за паметник на Баучер, да намерят място в бюджетопроекта на Министерството на народното просвещение.

Д-р Й. Фаденхехт (р): Тех ги има и в друг бюджетопроект — в бюджетопроекта на Министерството на вътрешните работи има 200.000 л. кредит.

Д-р Х. Мутафов (о): Защо в тия бюджетопроекти да бъдат предвидени тия пари? Най-сетне, г. г. народни представители, ще намерите в § 31, досежно вътрешната уредба на единственото наше техническо училище крупната сума за персонални разходи, за разходи по издръжката на преподавателите от 457.440 л., близо половина милион лева. И когато за това средно техническо училище се предвижда сума за 42 души редовни преподаватели — както виждате, голема щедрост; в едно техническо училище 42 души редовни преподаватели — когато вие сте тий щедри в тези параграфи и сте отпуснали суми по половин милион лева, които взлизат в размер на неколко милиона лева, аз не мога да разбера отде се явява у вас тази нещност, това въздържание да не прахосничите, когато се касае до наредящия бюджетопроект на нашия Университет! И затуй казах още от самото начало, че ония, които искаха да направят диверсия, че университетския въпрос е бюджетен въпрос, или сами не верваха това, което твърдеха, и го правеха, за да заблудят некой от вашата среда, или чак те немаха съзнание колко всичко това, което твърдят те, е недостойно да се каже на сериозни хора. Защото никой от нас немаше да ви поверва, както не ви доверва и целото общество, а още по-малко ще ви поверва тая интелигенция, към която вие се носите с такива големи упреки и така недостойно.

Университетския въпрос, г. г. народни представители, не е бюджетен въпрос. Той има малко по-друг характер и понеже тия специален характер, който той носи при него, откриване, засега политиката на днешния кабинет,

заслужава без страсти, съвсем спокойно да го разглеждаме в неговата същност, макар и бегло.

Аз бих казал, г. г. народни представители, че университетския въпрос не е и въпрос политически в широкия смисъл на думата — не в тесния смисъл на думата, партизански, а в широки смисъл на думата. Този въпрос не е политически, защото много право ви забелеза г. професор Фаденхехт тук отдавне, когато ставаше инцидентно дума все за тези същите спорни въпроси, че професорството от своите лекции, от своето преподаване в Университета никога не е правило никаква политика. И вие можете да кажете в упрек на професорството в Университета всичко, но най-малко бихте могли да кажете, че то от катедрата в Университета използва своето място, било на професори, на доценти или на лектори, за да прави политика, да намисля българското студентство в политическия живот на страната. Българското студентство живее политически живот вън с партиите, но с професорите си в Университета то не е правило политика и, убеден съм, че нема да прави, защото Университетът е място, откъдето се преподава чиста наука, откъдето се преподават чисто научни дисциплини, знания, тий необходими за целия български народ, а когато дойде да се прави политика, е добре, политиката е съзточношение на обществените сили, както се казва, политиката е културизъм, стяжанование на обществените интереси, а в Университета на катедрите и в аудиториите между студентите нема такива обществени интереси; там има само отношение на учещи се и на учители. И, за честта на българското професорство, в тия отношения между учители и учещи се не се е правило политика. Но когато се дойде до този конфликт на обществени интереси, е добре, вие не бихте могли да попречите на българското студентство, и неуместно и съвсем погрешно било, ако вие бихте искали да кажете на българското професорство да се въздържа и да стои настрана от тези политически и обществени борби у нас. Аз не зная да е излезло некакво зло от това, че българското студентство се е било увлекло в обществени и политически движения в страната; аз не зная да е произлезло зло от това, че българското професорство е навлезло в некой политически лагер и е изказало своята дума по своите политически убеждения. Никаква пакост от това, че професорството, в лицето на отделни единици, намерило място в своето желание да изпълни своя обществен дълг в една политическа партия, или друга, или трета, че то е отишло между народници, между прогресисти, между радикали, между демократи, па ако щете и между социалисти. Досега нито един професор народник, прогресист, демократ или радикал не е опетнил професорството, не е нанесъл никаква вреда на научната дисциплина, която е застъпил в Университета; напротив — нема нужда и аз да го подчертавам — с най-големо достойнство те създават своя дълг, когато създават на професорската катедра. Вън в обществото, вие можете да ги критикувате на свобода за техните политически убеждения, обаче ние с туй далеч не отнемаме техния престиж като професори, като преподаватели в Университета. Ето защо аз казвам, че не се касае или по-добре, университетския въпрос не е политически въпрос в тази смисъл, да сметаме, че професорите чрез своята професура създават на професори да парят политика от катедрите в Университета.

Но, г. г. народни представители, от становището, което зае г. Омарчевски, министър на народното просвещение, в инцидента повдигнатите въпроси тук, в репликите, които ставаха, може да се долови, като че ли г. Омарчевски смета, какво въпроса се свежда към това, дали академичният съвет в резултат е една власт, която може да се наложи на Министерството на просвещението или, напротив, Министерството на просвещението е една по-висша власт, която трябва да седи над академичният съвет в Университета. Като че ли въпросът искаше да се сведе към това, коя власт собствено би трябвало да създаде правилници и наредби за функционирането за действията на нашия Университет. Въпросът е само за Университета, а не толкова за другите школи у нас, основни, средни иди не-пълни гимназии. Аз мисля, обаче, че въпросът и там не може да се формира като въпрос за надмошните на едината или на другата власт, защото, колкото и аз да бих признал, че държавната власт в лицето на респективния министър би трябвало във всеки случай да умеет да държи в своята ръце всички онни фактори, чрез които борави по отделните ведомства в нашия държавен живот, аз не мога да споделя мисълта, че държавата като оливетворение на

силата или, по-добре, държавата като олицетворителка на силата, трябва да се стреми да завладее всички обществени и духовни интереси и фактори в страната и да ги държи в своите ръце. Ако проследите просветната политика във всички културни държави, вие ще видите, че именно държавната власт най-малко е могла да упражни влияние и не се е намерил никой от теоретиците в областта на политиката и на държавното право, който да иска държавата да се налага, особено по просветната политика. Един немски учен каза, че най-малко продуктивна е била държавата именно в областта на училищната политика. продуктивна взето не в широка смисъл, в по-тесна смисъл именно, че самата държава непосредствено да твори, да създава. Аз бих цитирал името на знаменития учен Хумболд, който при създаването и учреждането на Берлинския университет е казал много ценни мисли, които се цитират и днес, за' начина, по който би требвало да върви учреждането на висшето образование, на академическото образование, на университетското образование; който е казал, че държавата в лицето на своя министър на просветата трябва да се ограничава само чрез създаване на помощи и защита на това, което, създадено чрез тези помощи и чрез закрилата на надлежния министър, трябва да бъде предоставено само на себе си да се устрои, да се организира. Назначете, казава той, професори в университета и ги оставете те сами чрез силите, които ще се развият в техната среда, да могат да устроят и да създават действително едно висше учебно заведение, което да даде онни резултати, които очакват.

Г. г. народни представители! Не може държавата да бъде продуктивна в просветната политика и в тая смисъл да иска да се налага по въпроси, по които тя не винаги е компетентна, по които няма нужната компетентност. Министерството на народното просвещение макар да има да диригира общи насоки на просветната политика, но тази просветна политика трябва да бъде насочена само да събере учители, да създаде фактори, каквито съз самите училищни здания, училищни пособия и пр. А що се отнася до вътрешния живот на училищата, основни, средни и висши, не е нито министъра на народната просвета, нито некой от неговите органи, които биха могли да одухстворят тези фактори в просветата, а това съз всички сили, които съз набрани в учебните заведения и вие трябва тези фактори, които съз набрани в учебните заведения, да ги предоставите сами на себе си, те да дойдат до онова развитие, до онова положение, каквото бихте желали. Ако дойдем по-специално до университетския въпрос, аз бих казал: създайте всички условия за съществуване на Университета, но вие не можете да влизате в подробности, в детали, напр., нито в нуждите за развитието на медицинския факултет, нито в нуждите за развитието на юридическия факултет, нито в нуждите за развитието, ако искате на агрономическия факултет. Всичко това не е по силите на ония, които предвиджа Министерството на народната просвета — неговите началници-инспектори и самия той, не е по техната сила да могат да начертаят в най-малки подробности това, което трябва да се върши в средата на тези институти. Ето от къде иде началото на тий наречената академическа свобода. Онова опекунство, което е владело в средните векове, за което ви говори г. Кандев, се налагаше на просветата чрез опекунството на църквата, на всевъзможни религиозни ордени; именно от това опекунство се стремеше да се освободи гражданскаята просвета, цивилната просвета, за разлика от оная просвета, която даваше църквата чрез своите духовни ордени, организация и пр. И академическата свобода в своето постепенно развитие дойде до там, че днес общия стремеж на целия културен свет е да даде възможност на всички институти по народната просвета, които действуват чрез своите вътрешни сили, сами да се уреждат, сами да се администрират, да бъдат независими и откъснати от държавната власт.

Г. г. народни представители! Забележете още едно, че разните културни страни съз преживели разни условия, всевъзможни режими, свързани с формата на управление, свързани с господството на известно политическо обществено учение, и образоването не би могло да бъде поставено във връзка с господството на една класа. И аз тук сметам думите и мислите на г. Кандева за една ерес в нашите училища, които смета, че една ерес или една сила, които се е наимисала в държавната власт, е била властна да наложи по своето разбиране начин или, по-право, просвета на всички обществени среди. Никога ние не сме налагали особено образование и възпитание по некакъв осо-

бен калъп или мерка на една обществена среда или па един обществен строй. Погрешно е, следователно, да се мисли, че ще може и Университета да се тури в известни рамки, че там просветата, да кажем, ще може да върви само според програмата и начертанията, които един министър на народната просвета би могъл да му даде. Това положение не е във властта, не е по силата на никой министър на народната просвета. Но аз бих отишъл по-далече, г. г. народни представители. Аз изхождам напълно, ако щете от общите положения, за да дойда до специални заключения. Ако бихте се запитали, какво може и какво трябва да се направи в просветната политика, вие ще се наложите на това, което в другите страни вече и опитът и теорията съз дали. И ако изобщо може да се каже, че политиката въобще трябва да се характеризира като можене да се действува, но и като знание, същевременно като да се действува най-добре, вие не бихте могли да удовлетворите тия две искания „мога“ и „знае“, когато искате така брутално и така, бих казал, по своеобразно да действувате, както се действува днес при разрешението на университетския въпрос. Не винаги, когато вие можете, същевременно и знаете. Може-би некой ще каже „знае“. Аз мисля, че моето знание е по-съвършено и по-непорочно от вашето, но вие не винаги ще можете. Когато вие спретнете тези две неща „мога“ и „знае“, вие ще видите, че не можете да разрешите университетския въпрос и университетската проблема тий, както сте я открили днес и както сте я поставили на вашата маса. Аз казах, че вие не всичко знаете и не всичко можете да знаете за онова, което се е създадо, което се е разцървело, което се е развило в 4-те стени на Университета. Никой министър на народната просвета, пък и никой общественик, бих казал, сам би могъл да знае всичко онова. Аз за себе си изповедвам, колкото и да съм се мъчил да съведа нашия живот и живота на нашите културни учреждения, не мога да го знам, мисля, че не повече ще знае и г. министър Омарчевски от онова, което фактически е ставало в разните факултети на Университета, техните нужди, техните условия, при които е ставало преподаването, ученето, интереса, който съз проявили студентите, интереса, който се е създавал помежду професорите и пр. и пр. Ние не бихме могли да знаем всичко това, което става там. А когато вие не знаете, вие нема да бъдете добър политик, когато искате да действувате, защото действието на политиката се свежда към най-целесъобразното за постигане на задачите, които вие сте си поставяте. Вие си поставяте известни цели, известни задачи. Е добре; вие, като добри политици, трябва да знаете как най-целесъобразно да действувате, за да постигнете тези свои цели и задачи. Но когато, както казах, вие не сте в положение да знаете; вие ще събрквате, когато искате да действувате, и вие, следвато ще бъдете лоши политици. Но да оставим тази първа половина за знанието. Вие ще искате да действувате, но ще събрквате. Г. Омарчевски смета, че разбира по-добре въпросите, отколкото самите професори и академическия съвет и ще иска да отиде докрай. Г. Даскалов каза завчера по адрес на професорите: „А, значи вие хвърляте ръжавицата, вие говорите за борба; е добре, ние поемаме тази борба и ще я водим докрай“. Аз мисля, че това е нещастен вик. Нито професорите, нито академическия съвет съз искали да се води борба, а още по-малко се цели от вас да се води тази борба. Не се касае за борба. Но във всеки случай, когато виждате, че професорите не отстъпват — защото професорите съз ревниви към своите права и свободи — когато те чрез изложението, което направиха пред българското общество, ви заявиха, че докато тези и тези условия не се изпълнят, те не могат да се сметат задължени да преподават, не би трябвало от ваша страна да се прави гръденка, да се инатствува и чрез инатстване да се разрешава университетския въпрос, защото това инатстване докъде ще ви заведе? Ще разгоните професорите, ще затворите Университета и ще назначите нови професори. Това не е по силата нито на едините, нито на другите; нито едините ще успеят, нито другите ще успеят. Вие, преди всичко, ще направите най-големата пакост, ако бихте искали да затрите представителите на научната мисия, които ние от 40 години насам с големи мъки успехме да създадем. Вие не бихте могли с един замах на перото, нито с един замах на ръката, нито с никакви жестове да затрите професорите от българския Университет с техния авторитет с техния престиж на учени хора. Напротив; ако бихме допуснали, че вие във вашето твърдо решение бихте отишли до това безумие — да разгоните всички професори от Университета — е добре, вие немате възможност да ги замените с достойни професори, които да вземат с пълно до-

стойнство техното място. Вие не бихте могли на бърза ръка да подберете научни сили от гимназиалното училищество, нито от онези нещастни бежанци, емигранти, руски учители, които съвсем в нашата страна, и да искате чрез това да вербувате едно ново професорско тело, което българското студентство да слуша със същата преданност, със същата любов, с каквато слушаше своите стари и заслужили професори. Самото студентство ви каза и аз мисля, че това е достатъчно за един реален политик, който требва да има усет за реалното, усет за възможното и да не отива да си чупи главата с това, което нема да постигне, и с това, което нема да разреши. Българското студентство каза своята думи и заяви, че то нема да слуша от катедрите да му се преподава наука, научна дисциплина от хора далече неподготвени, защото вие знаете с каква мъжа може да се достигне професорска катедра в който и да било университет, както и в нашия. Не току-така всеки един гимназиален учител, всеки един, който мисли, че знае нещо, би могъл да излезе пред българското студенчество, както въобще пред студенчество и да му преподава наука, твой като го правят старите заслужили професори. И ако вие ще се натъкнете на тези мъжностии вие, следователно, нема да можете да разрешите въпроса просто по липса на сили, с които да замените старите преподаватели-професори, и аз мисля, че вие сте навлезли в една задължена улица, която нема никакъв изход. За мене — аз говоря без страст, както казах, без партийно — за мене най-разумното е г. министъра на просветата — който сам, обаче, нищо не би могъл да стори, ако вие не му дадете вашето съдействие, било в бюджетарната комисия, било най-сетне тук, в пленума — да се повърне от тази задължена улица, в която той е павлезъл. Нема друго разрешение на въпроса, освен да удовлетворите студенството, да удовлетворите професорите и да оставите на мира преподаването в нашето Висше училище.

Г. народни представители! Не се касае и до правено на такива диверсии, каквито се опита да направи г. Янев — да раздвои професорството от студенството: ще нахулим, ще наругаем професорите и ще ги паречем хора със затъпени мозъци и с надебелели вратове, които не се пречупват.

Министър С. Омарчевски: Никой не мисли така.

Д-р Х. Мутафов (о): Да, но г. председателя намисли да открие дебатите с речта на г. Янева, макар аз да бех пръв записан да говоря за това заседание. — Не се касае, г. г. народни представители, и до тези диверсии, които се правят днес, със цел да се раздвои студенството от професорството: да хулим професорите, а да ласкаем студентите, за да погледнат с мили очи, че ние ще им дадем стипендии, ще им признаям семестри, ще направим всичко, за да ги удовлетворим, но да ги отцепим от тази кауза, която следват заедно с професорите. Суетни усилия, г. Янев! Българското студенчество е достатъчно възмъжalo, що създава поне до академическите интереси, права и свободи, да знае по кой път да отиде, и нема да направи грешки, които вие мислите, че ще го съблазнят да стори.

Председателствуващ Г. Марков: Време е да свършите.

Д-р Х. Мутафов (о): Какво ми думате? Аз още не съм дошъл на предмета си. Г. Кандев свърши към 6 ч. 40 м.

Председателствуващ Г. Марков: Аз точно бележа.

Д. Нейков (с): Криво сте отбелезали.

Председателствуващ Г. Марков: Добре; още 7 минути можете да говорите.

Д-р Х. Мутафов (о): Най-малко още $\frac{1}{4}$ час имам да говоря. Въпросът е сериозен и заслужава да се дебагира, Аз не влагам никакви партийни предразсъдъци или страсти. Говоря съвсем обективно и спокойно и мисля, че заслужва да ме изслушате.

Г. народни представители! Още две думи по университетския въпрос. Университетския въпрос в България има своята предистория, и аз мисля, че г. министъра и всички вие от большинството, когато се натъкнахте на един толкова делничатен въпрос, на една толкова мъжителна проблема, трябващо да познавате тази предистория. Университета вече има своите борби, своите победи, ако щете, макар че некои искат да кажат, че за борба не може да става и

дума. Университетската борба има своя паметник от 1907 г., когато един Петков не можа да им превие врата, защото памериха подкрепа и симпатия във всички среди, и аз сметам, че най-малко вие можете да разчитате на некакъв успех. Пазете се от залитания, защото тези залитания далеч нема да ви създадат добро име и некаква слава; напротив, това ще бъде тажана печална слава, каквато беше дадена на ония, които в 1907 г. искаха да сломят българското професорство и студенчество. Университетския въпрос би требвало да се разреши така, че да може да се даде възможност спокойно да се преподава науката в Университета, без всички тези поиздължения, особено по един такъв некрасив начин, чрез бюджета. Постойно беше в 1907 г., когато явно и открыто се беше хвърлила ръжавицата, отколкото днес, когато казвате, че немате нищо против професорите и студенството, обаче в бюджета заличавате повечето от ония параграфи, без които става невъзможно функционирането на всички факултети.

Две думи, г. г. народни представители, за медицинския факултет, за който имах случаи да чета едно дълго изложение по въпроса от лица, които съм близки и познават условията, при които се развива медицински факултет. Вие унищожавате почти, или вдигате от Александровската болница клиниките, без които цял медицински факултет не би могъл правилно да се развива и да разчита на некакъв успех, и ги местите в Дивизионната болница. Също така се месите и в клиниките при Майчин дом, които беха въ услуга на медицинския факултет. И това се прави при съдействието на Министерския съвет. Правите нещата, които ще направят невъзможно по-нататъшната функциониране на медицинския факултет. Е добре; този факултет се създава с български и майчини гръжки от всички страни и когато мислите, че той е излезъл от периода на своето раждане с мъжи и иска да заживее един свой самостоятелен живот и да бъде гарантирано развитието му, вие искате на нова сметка да го смъжите. Това нема да бъде никакъв актив, а ще бъде един черен пасив в просветната ви политика, която представлявате.

Понеже ми се прави бележка, че трябва да съкратя, ще ми позволите с две-три думи да засегна още некой въпрос, които аз исках, но немах възможност да развия по-общирно. В бюджетопроекта на г. министър съм предвидени разходи за професионалните училища — един въпрос изваждено важен, който заслужава да бъде спокойно обсъден, и аз ще се помъжа може-би при отделните параграфи да взема думата и да си кажа мнението. Но има един въпрос, който за мен е нещастно разрешен сначала, по който стана прехвърлянето на всички професионални училища от другите министерства под ведомството на Министерството на народното просвещение. Касае се за училищата — технически, занаятчийски, духовни, търговски и пр. — които по-напред беха пръснати из разни министерства: при Министерството на търговията, при Министерството на земеделието, при Св. Синод и при Министерството на просвещението. Сега те всички съмбрани на едно под ведомството и върховния контрол и надзор на Министерството на просвещението. Аз мисля, че разрешението на въпроса е погрешно, защото изхождам от общите мисли, които развих, защото изхождам изобщо от една политика, която има за цел да поощрява образоването в най-големите му граници, в общия смисъл на думата. Изхождайки от тези общи положения, аз мисля, че професионалните училища, които съм в свръзка със стопанското развитие на самата страна, не могат да се нацират под контрола и под ведомството на Министерството на народното просвещение, защото развитието на тези професионални училища нема да даде резултат толкова в зависимост от това, кой ще ги диригира, колкото в зависимост от това, какви съм общите условия за стопанското развитие на страната. Вие можете да отваряте училища на много места, напр., училища за конничарство, но ако немате там условия за техното развитие, усилният ви ще бъдат суетни. Вие можете да създадете железарско училище, каквото имаме в Самоков, в Княжево или в София и да мислите чрез него да създадете индустрия. Вие нема да добиете резултат в свързка със това, кое лице от надлежното министерство ще ръководи върховния контрол по организирнето и функционирането на това училище, а ще чакате резултат от общите условия за стопанското развитие на страната. Ако е за стопанските сили и стопанското развитие, че се съгласите, че това не съм лицата от Министерството на народното просвещение, които най-добре ще разбират, че следват тия двигателни пружини в стопанския живот на страната.

Тия пружини най-добре се следват от хора, които специално съм повикани чрез своето образование, чрез своята подготовка да ги разбираят и да ги ръководят. Това съм лица от различни министерства, които имат за цел да следват земеделското, търговското и индустриалното развитие. Много по-лесно е това за един подгответ чрез едно пълно образование в областта на икономическите проблеми човек от Министерството на земеделието, или от Министерството на търговията, или от друго некое министерство, защото той по-скоро разбира всичките онези условия, в които се движи и развива нашата стопанска живот и, следователно, към него да нагоди и професионалното образование, което трябва да върви във връзка и паралелно с това стопанско развитие, отколкото да искате вие от хора съмвръщено неподгответи от Министерството на народната просвета, които съм съвсем друга култура, съм съвсем друго образование, съм съвсем други интереси, те да диригират тези професионални училища само затуй, защото се касае за образование, но за образование, което е във свързка съм съвсем други условия. Аз знам, че вие ще създадете във вашето министерство специален съвет, че ще повикате икономисти. Но защо да става това изкуствено изпразване от едно министерство и прехвърляне в друго, когато ние имаме вече традиции и вие не можете да не държите сметка за тия традиции? Тези традиции съм тъй яки, тъй силни, че Министерството на търговията отиваше винаги паралелно с търговските камари, които съм едни специални институти, създадени у нас да поощряват търговското, индустриалното и занаятчийското развитие, и не знам защо вие отнемате от Министерството на търговията тия училища, които действуваха във връзка с търговските камари и създадоха, както казах, една традиция, един улегнал път, по който можехме да се движим без затруднение и да започваме отново от а б в Министерството на просвещението и там да събирате техники, специалисти и пр.

Две думи, г. г. народни представители, и за духовното образование. Нак една голема грешка е според мен, когато вие искате духовното образование да отнесете към Министерството на народното просвещение. Вие даже би трябвало, ако можете, да съдейте, да направите колкото е възможно повече, щото църквата да се отдеи от държавата в своите функции — това е и вашият идеал. За частие, в България духовните среди подсказват да не се бъркате в църквата, която има свои специални задачи, а църквата да действува съм свои разбирания и, ако щете, съм свои средства за постигане на тия свои задачи. Вие искате да опекунствувате на църквата, да намислате държавата в църковните въпроси, а това е грешка. Както ние сме ревниви и не бихме допускали църквата да се намисле в чисто духовните интереси и проблеми на църквата. Вземете им семинарията, отнехте я от ведомството на Св. Синод, искахте да вземете и зданието, да ѝ отнемете всички ония средства, чрез които тя ѝ може да създаде осъбено духовно образование, и го туряте под контрола на Министерството на народното просвещение. Това е една погрешна мисъл, която нема да ви даде абсолютно никакви резултати. Аз виждам на туй положение и, ако не е ясно, бих ви предупредил да махнете това, защото то само ще ви доведе до неожелателни куливи, до нарушение на основа спокойствие, което всички ценим и към което се стремим. Би трябвало да дадете възможност на църквата и държавата да вървят паралелно, да живеят една с друга, без никакви свади и кавги.

Най-сетне, г. г. народни представители, позволете ми да завърша с една мисъл, която, според мен, е от голямо значение и струва да се каже като завършек на тези мисли, които казах. По такива важни проблеми от областта на възпитанието и образованието, които съм толкова деликатни, не би трябвало никъм да се действува съм суетно честолюбие, бих казал, и съм свади и кавги.

Аз ще свърши речта си с думите на един авторитет, на една всеобщо уважаван от целия културен свет човек, към кого е Джон Ръжин, който, когато говори на едно място в своите съчинения по образоването, въобще как трябва да се раздара възпитанието и образоването на двета пола в нашите училища, първонаучални, средни и висши, изказва една мисъл, която за самия него е от голямо значение, а на мене ми направи тоже впечатление, и аз искам да я споделя с вас. Той казва: В областта на тази просветна дейност никой фактор не трябва да действува съм суетно честолюбие и съм свади и кавги. И аз

бих желал на вратата на всяка една школа да бъде поставена една мраморна плоча, на която да се напишат думите: „Нищо чрез свади и суетно честолюбие“. Мисля, че е много уместно да кажа тук по адрес на г. министра на народната просвета: недайте иска. Вие и всички фактори, които действуват в областта на просветата, да създадете нищо чрез суетно честолюбие, свади и кавги, защото чрез свади, кавги и суетно честолюбие нема да разрешите проблемата.

Председателствуващ Г. Марков: Има думата народния представител г. Димитър Нейков.

Д. Нейков (с): (От трибуната) Г. г. народни представители! Училищната политика на земеделското правителство се очертава главно в две направления: първо, по отношение на действителните образователни нужди на населението с оглед на новото време, в което живеем, особено след войните в свързка с въпроса, как земеделското правителство преценява тези образователни нужди и доколко то, чрез средствата на бюджета, ги задоволява, и, второ, политиката на правителството се очертава по неговите отношения към всички ония дейци в областта на просветата, като почнете с първонаучалните учители и вземете прогимназияните, гимназияните учители, професорите, студентите, учениците, артистите, адвокатите, писателите, художниците, изобщо целата интелигенция в България, която работи и изгражда напата духовна култура.

По отношение на първото направление, г. г. народни представители — т. е. как днешното правителство задоволява образователните нужди на българския народ — ако е въпрос да се направи една бърза характеристика и да се изрази правителствената политика в това отношение, тя може най-сполучливо да се изрази съм следните две думи: пълна безинтересност. По отношение на второто направление на правителствената политика — т. е. отношенията на правителството към работниците в областта на народната просвета — правителствената политика може да се характеризира с притеснителност, предизвикателство и цинизъм. Цинизъм, казах, г. г. народни представители, защото не мога да нарека друго яче думите на г. Ангел Янев, народен представител от България, придвижени с ръкоплескання от страна на большинството, думи и изрази, ругатни и псувни към българската интелигенция, предимно към българското училищество.

Т. Кйосев (з): И към вас,

Д. Нейков (с): И, г. г. народни представители, аз не се скръдя толкова на г. Ангел Янев, който от тук се мъчи да подражава на г. г. министрите, колкото се скръдя на г. министър-председателя и преди всичко на министра на народната просвета, в чито изрази и дела по отношение работниците в областта на народната просвета в България се съдържа истински, отвратителен цинизъм. Какво друго, ако не цинизъм вие бихте нарекли думите на г. министър-председателя, казани миналата година в Парламента и пред земеделския народен събор или конгрес, че българския народен учител бил ратай на народа, ратай в най-грубия смисъл на думата?

Некой от земеделците: Всички съм раган — и вие сте рагай, г. Нейков!

Д. Нейков (с): Вие, г. г. народни представители, въздушени от думите на г. министър-председателя, малко след това — отначало чрез едно незаконно, антиконституционно постановление на Министерския съвет № 101, а после въмжнато съответно в закона за народното просвещение — вие обиждахте действително българския народен учител на рагай, туй както го разбираят вашият понятия, вашият разбирания, вашия манталитет. Аз не мога да нарека друго пиш, освен цинизъм, отношението на г. министър-председателя към българския народен учител, въобще към българската интелигенция. Г. министъра на народната просвета си прави удоволствието, въпреки законите на страната, да уволнява българските учители по доноси, наклеветени български народни учители, и когато самите тия учители се явяват пред него за обяснение, г. министър Омарчевски се гаври с тех и им казва: „Какво? Училищно настоятелство те е назначило, ха! Сигурен си на мястото си! Знам те, каэва, че си широк

социалист; знам, че си добър учител; знам, че си добър работник; знам, че целото население те обича и почита — то, има телеграма от населението, което иска твоето завръщане; знай, че работиш в кооперация и в читалище, че ръководиш хорове и т. н., въобще, че си общественик, но едно нещо ще си могъл да научиш, драги учителю, че в България над законите има една воля — не, един каприз — на министър Омарчевски, който казва: за да ти покажа, че над всичко — над настоятелство, над народ, над обществено мнение — има каприз на един министър, аз те уволних; признай това, аз ще те възстановя в длъжност, защото си добър учител“.

Х. Ветовски (з): Не лови това место, г. Нейков! Много дълбоко загази.

Д. Нейков (с): И, действително, г. г. народни представители, от примерите, които ще ви покажа и които не съ един два — дано бъда щаслив да разполагам с време — ще видите, че отношението на г. министра на просветата и на други членове от днешното правителство към учителството не може да се характеризира с друго ищо, освен с думите, които ви казах: притеснителност, предизвикателство и цинизъм. Аз нема да се спират на думите, изказани от народния представител г. Ангел Янев затуй, защото, първо, не ми остава време да се занимая с тех, и най-вече затуй, защото те намериха един добър, един достоен отговор в лицето на преждеворовишия оратор, г. Мутафов, от който отговор дори г. Ангел Янев се поза-
срами и захвали да подскочи като ожилен от местото си и да вика — половин час след като руга българската интелигенция, че тя била покварена, че тя била загубена, че тя не заслужава никакво внимание — да казва: „Вие не сте ме разбрали, аз такова нещо не съм казал!“ Ето, г. г. народни представители, това е един типичен израз на отношенията на г. г. министрите и на земеделските първенци, предимно депутатите, към българския учител към българския духовен работник в лицето на всички интелигентни хора в България!

(Председателското място се заема изнова от председателя)

Г. г. народни представители! Предпоставките на образователната политика на едно правителство трябва да се изразят в грижи по отношение, първо, на учениците в училищата, включително и студентите, които съм обект на образование и възпитание и от друга страна — в грижи срещу българските възпитатели, започнато от първоначалните учители до професорите в Университета. Добре разбрана политика в областта на учебното дело е оная политика, о която се придръжаме ние, социал-демократите, които споделяме възгледа, че образоването е едно обществено благо, от което трябва да вкусят младежите на всички български граждани и че, следователно, вратите на всички училища в България — от най-нисшите до най-висшите, включително и Университета — трябва да бъдат широко отворени за всички български младежи, независимо от техния пол, възраст, обществено положение и материјално състояние. Към това, г. г. народни представители, като прибавите, че всички образователни средства, с които разполага днес българския народ — дотолкова, доколкото ги има той — съ средства, взети от българския народ, предимно от българския работен народ из градове и села, ще видите колко е права нашата мисъл, когато казваме, че тия образователни средства, взети от самия народ, ние, като представители на държавата сме длъжни да ги оставим на разположение на семия народ, бесп. за образоването, отглеждането и възпитанието на децата на народа. Еместо това, г. г. народни представители, чрез изменението на закона за народното просвещение по отношение университетските такси и чрез по-нататъшните му изменения вие направихте тъжно обратното; обрнахте образоването в един лукс — това съ думи на г. министра на просвещението, това съ изрази, взети от неговия законопроект за увеличение университетските такси — вие направихте образоването една привилегия на ималците класи, и по тъжъ начин го обрнахте в една най-обикновена стока и почнахте да го продавате тъж, както се продават другите стоки. И за да не останете назад от спекулантите, от кожодерите . . .

Н. Ковачев (з): От където Вие никога не се отделят.

Д. Нейков (с): . . . срещу които лицемерно се борите, вие почнахте да продавате тази стока — образоването

— на по-висока цена: вместо 50 л. такса в гимназиите, въвелохте 500 л.; вместо 40 л. такса в търговските училища, въвелохте 400 или 500 л.; вместо 50 л. такса в Университета, въвелохте 800 л. семестрална или 1.600 л. годишна такса.

А. Янев и Т. Кйосев (з): А разлика в курса не правиш ли?

Д. Нейков (с): По тъжъ начин, г. г. народни представители — това се изтъква навремето — и сега, когато разглеждаме вашата училищна политика ние сме длъжни да подчертаем, че вие сте в един погрешен път, че вие въвзвиете из един опасен за народа ни и за образоването на неговите деца път, тъж като ние сме една или поне искаме да минем за една демократическа страна, където народа чрез всеобщо гласоподаване иска да реди своите съдебни. И когато вие липсвате синовете на българските граждани от възможността да ходят в гимназия, във всички видове средни училища, да следват Университета, с това вие подчертавате, илюстрирате една истинска реакционна, противонародна политика.

Т. Кйосев (з): Ей че сте демагог! 50% повече прогимназии открихме тая година, а вие твърдите, че затормняваме образоването на народа.

Д. Нейков (с): Г. г. народни представители! Въпръсъ за образователните нужди на населението, ви казах, се палива преди всичко в грижи спремо ония, които ходят в училищата, за да се обучават и възпитават. Има ли днешното земеделско правителство, днешния министър на народната просвета и болшинството, от което той изхожда, една истинска народна политика в това отношение? Дава ли се достъп днес на българските младежи, каквито обикновено излизат из средата на тъж наречените средни, еснафски градски и селски слоеве, дава ли се възможност да отиват да си избират училища професионални, общеобразователни низши и висши, според техните склонности, според техните дарования, или друга е мерката за постъпване в българските училища? Мерката ви е, безспорно, тази, която аз ви казах — таи, която е узаконена. Тя е, че науката, че образоването — като почнете от средните училища, включително и в Университета, пък даже и в първоначалните училища — се дава само на тогава, който може да плати, само на тогава който има средства. Г. г. народни представители! В името на свещения принцип за равенство между децата на народа вие сте длъжни да створите нашироко вратите на училищата за всички деца на народа. И не само това — да ги отворите, значи да не спъвате децата на народа чрез всевъзможни такси и други препятствия — но вие сте длъжни да създадете в самите училища условия, за да можете, от една страна, да приберете в тех децата на всички български граждани, подлежащи на задължително обучение, от друга, да направите всичко възможно, пъто да задържите тия деца в училищата, и да ги задържите не на всякаква цена, но като положите здрави обществени грижи за възпитанието, за отхранването, за отглеждането на децата на българския отруден и работен народ. Децата на всички българи в училищата — от първоначалните до най-висшите — трябва да бъдат всички нахранени, трябва да бъдат всички облечени, трябва да бъдат всички обути, трябва да бъдат всички снабдени с всевъзможни помагала и пособия, книги и учебници, необходими за техното физическо развитие и за техния духовен ръст, въобще необходими за техното възпитание и образование.

А. Сираков (з): Когато вие поемете властта, ще ли ги храните и обличате, г. Нейков? Толкоз голема демагогия не вервах да има!

Председателя: Моля, г. Сираков, оставете оратора да говори.

Д. Нейков (с): Г. Сираков! Моля Ви се, недейте ме прекъсва, защото знайте, че обичам да плащам, и то заедно с лихвите. Бъдете така добър да не ме апострофирайте.

А. Сираков (з): Продължавайте!

Д. Нейков (с): Свободни сте да вземете след мене личата и да се качите на трибуната или от местото си, да

кажете онова, което лично сметате, че можете да изразите от името на правителството и от името на большинството. (Възражения от земеделците). Моля, г. председателю, да не ме закачат.

Председателя: Моля, оставете г. Нейкова да замърши речта си.

Д. Нейков (с): Г. г. народни представители! Една малка анкета, направена от софийските училищни власти, направена от учителите при софийските първоначални училища в началото на тая учебна година, ни дава потресащи факти и данни, от които действително можем смело да извадим заключението, че децата на народа по отношение техното образование съм оставени на улицата, че те съм оставени на пълен произвол, че в училищата в София ходят само децата на ония, които имат и могат да си издържат децата, а покрай тех ходят и едно големо число деца на средни и по-бедни граждани. Но анкетата още установява — аз съжалявам, че немам време да ви цитирам данните — че повече от половината деца, които посещават софийските училища, не знаят какво значи сутринна закуска, и на въпроса на учителите, зададен към самите ученици и техните родители, отговор не фигурира или фигурира, че действително учениците не познават сутринна да вземат даже една корица хлеб, за да могат да утважат своя организъм, да възстановят сили, за да могат да следят обучението и да бъдат обект на възпитание пред своите учители. Повече от 40% от децата, които посещават софийските първоначални училища, не знаят редовно с месеци какво е топла храна. Храната им и на обед и на вечеря се състои от сух хлебец, към който в редки изключения се прибавят некои продукти, наречени сухожбина, които случайно попадат в ръцете на тези бедни ученици, като подаяния от сам и оттатък, а не като редовна храна. Тази е причината, г-да, че близо между 25—28% от децата на софийските граждани не посещават първоначалното училище, което е задължително от 40 години насам; че тия деца, вместо на училище, съм принудени от ранна детска възраст да ходят из улиците да продават вестници, книги, да се ценят чирари, да ходят из фабрики и работилници, за да могат да изкарват своето препитание, което не може да им дадат техните бедни родители.

Г. г. народни представители! Такова е положението не само в София, това се констатира от малки анкети, направени в разни времена в много градове и села, особено в балканските и непроизводителни села, където децата тежко не получават онзи минимум от храна, за да могат, както ви казах, да бъдат добри ученици, да могат да както ви казах, да бъдат добри ученици, да могат да имат преснота на своите душевни сили, та да могат да следят занятията на своите учители. И за да видите, г. г. народни представители, колко е опасно положението в това отношение за цела България, аз ще ви прочета една малка официална статистика, която ще ужаси ония от вас, които не съм загубили още способността да се трогват, които не страдат от атрофия на своите чувства. И вие ще видите, че действително, бъдните поколения на България, надеждата на България, младежта, се изрежда, че тя напушта училищата поради смъртност, поради бедността и поради редица други причини, които в повечето случаи съм липса на средства.

А. Сираков (з): Тая бедностия докараха вашите другари, които водиха три години война. Те им взеха хлеба, те ги докараха до това положение.

Председателя: Моля, оставете г. Нейкова да говори.

Д. Нейков (с): Г. г. народни представители! От статистиката за записалите се и напуснали училището през 1910/11 г. ученици в първоначалните училища, прогимназии, непълни и пълни средни училища, в сравнение съм статистиката за всички тия училища, през 1919/20 г. — значи след десет години — се вижда, че имаме една назадничавост в това отношение. Но нека самите цифри да ви говорят по-красноречиво.

Н. Новачев (з): Прави сте, само че тази година която споменахте, не се равнява на 1910/11 г.

Д. Нейков (с): На хиляда записали се ученици в първоначалните училища съм напуснали през 1910/1911 г 57 момчета, а през 1919/1920 г. — 80 момчета; през първата,

1919/1911 — 70 момичета, а през втората 1919/1920 г. — 111 момичета; в прогимназиите съм напуснали през 1910/11 г. 119 момчета, а през 1919/20 г. — 200 момчета; през първата година — 82 момичета, а през втората година — 163 момичета; в непълните средни училища през 1910/11 г. съм напуснали 115 момчета, а през 1919/20 г. — 204 момчета; през първата година — 65 момичета, а през втората — 146 момичета, близо 3 пъти повече; в пълните средни училища съм напуснали през 1910/11 г. 104 момчета, а през 1919/20 г. — 180 момчета; през първата година — 55 момичета, а през втората — 134 момичета. Тази малка статистика, г. г. народни представители, ни показва, че броя на напусналите ученици през 1919/20 г. е между два и три пъти повече от броя на напусналите ученици през 1910/11 г.

А. Буров (о): Това само за София ли е?

Д. Нейков (с): Не, за цела България, на хиляда ученици.

А. Буров (о): А, на хиляда ученици!

Д. Нейков (с): Да, на хиляда ученици.

Г. г. народни представители! Ако хвърлим поглед върху причините за напуштане на учениците, ние ще констатираме следните факти. През 1910/11 г. съм напуснали по болест 18 момчета и 30 момичета от първоначалните училища; през 1919/20 г., по същата причина, от хиляда записали се ученици съм напуснали 26 момчета и 41 момичета; поради смърт през първата година съм напуснали 2 момчета и 3 момичета, а през втората година — 4 момчета и 4 момичета, поради липса на средства за издръжка през 1910/11 г. съм напуснали 6 момчета и 5 момичета, а през 1919/20 г. — 18 момчета и 12 момичета; по други причини през 1910/11 г. съм напуснали 31 момчета и 32 момичета, а през 1919/20 г. — 37 момчета и 54 момичета.

Г. г. народни представители! Поради липса на време и търпение, аз нема да ви цитирам други данни, извлечени от рапортите на съответните окръжни училищни инспектори, каквито те дават за състоянието на учебното дело ежегодно, по задължението, пред министра на народната просвета, за да видите, че голем брой от българските деца, особено ония, в непълните и пълни средни училища, съм напуснали два, близо три пъти повече през 1919/20 г. и то поради липса на средства, значи поради бедност, поради болест и поради смърт, които смъртност, особено като отиваме по-горе към учениците от непълните и пълни средни учебни заведения, се увеличава и задава страх, и би требвало да задава страх на всички български общини, а най-вече на българския Парламент и на българския министър на народната просвета.

Г. г. народни представители! Ако данните съм такива, ако те съм верни — а те не могат да не бъдат верни, защото съм взети, както ви казах, от рапортите на окръжните училищни инспектори — вие виждате от какво големо значение съм всички ония проблеми, които от време-навреме се повдигат в Народното събрание, върху прехраната на населението, проблемата за издръжка на български ученици и редица още въпроси за създаване на трапезарии, за създаване на летни колонии, за изграждането на хубави слънчеви, здравословни училища, за създаване на пенсионни и за редица още други средства, които целят, от една страна, да привлекат всички български младежи в училищата, от друга страна, главно да задържат младежите, като им гарантират добро физическо отглеждане, добро физическо възпитание.

Как, г. г. народни представители, вие чрез бюджета си от две години сте погледнали на тези нужди на българското образователно дело се вижда най-добре от цифрите, които ви се прочетоха тук. Аз нема да повтарям ония цифри, които ви се изтъкнаха от прездеговорившите оратори, защото виждам, че г. г. председателя — не знае защо — взе да губи търпение, но аз го моля да бъде тъй добър да ме остави да бъда изслушан и да цитирам от тазгодишния бюджет и други цифри, за да видите вие вашето пълно безгрижие към нуждите на българското образователно дело.

А. Сираков (з): Не само да кажеш, че нема положени грижи, но да кажеш и от къде ще трябва да се вземат пари.

Д. Нейков (с): Ти ако не искаш да си запушиш ушите, послушай малко, аз ще кажа от къде ще вземем средства.

Г. г. народни представители! За бедните ученици при средните училища, художествени и музикални академии през миналата година съм били предвидени в бюджета на Министерството на народната просвета 10.000 л.; тази година г. министъра на народната просвета благоволи да предвиди още 10.000 л. За бедните студенти в София и в чужбина, колко сметате е предвидел г. министъра на народната просвета? Словом, буквально 2.000 л. за българските студенти! Може ли, г. министре, да има по-голяма гавра и подигравка с хилядите бедни български студенти, като им предвиждате 2.000 л. помощ?

Министър С. Омарчевски: Защо не убедихте бюджетарната комисия да тури 2.000.000 л.? Къде бехте? В устата Ви какво имаше тогава?

Д. Нейков (с): Не чувствувате ли вие, г. г. народни представители и вие, г. министре, червенина по лицето си поради този факт, който сам по себе си говори много ясно за вашата просветна политика?

По-нататък, г. г. народни представители, за бесплатните ученически трапезарии — трапезарии, каквито по частна инициатива напоследък са основават в много градове и даже има начинки и в селата — г. министъра на народната просвета е предвидел още 20.000 л., т. е. толкова, колкото е имало миналата година. И, г. г. народни представители, миналата година 20-те хиляди лева за трапезарийните съм били раздадени със съответни платежни заповеди, нумерала на некоя от които имам тук и съм готов да дам обяснения, ако некои се усъмнят върху тех. От шест трапезарии в България в Министерството на народното просвещение, в културното отделение има маса заявления и просби от учителските дружества, от културните дружества в България, за помощ, за храна на малките български деца и министерството дава един стереотипен отговор, каквато ще дава и идната година: „Кредитът е изчерпан, нема“. Учителското дружество в Стара-Загора съпост от 6 февруари 1922 г. моли министерството да му се отпусне некаква помощ за издръжките от него 92 бедни ученика и казва в рапорта си: „Г. министре! Средствата ни съм осъждани, бедните деца съм твърде много, прибрали сме много малко от тех в трапезарията; за тех харчим ежедневно стотици левове. Г. министре! Помогнете ни на тази добра инициатива, за да не я разтурим, за да не разпуснем тези 92 бедни деца, които намират прехрана веднаж или най-много два пъти през деня в тази ученическа трапезария“. И министъра отговаря, че за това нема кредит. Същото положение е и с малките на копризщенската бесплатна трапезария и на ред още други трапезарии. Г. министре на народната просвета и г. г. народни представители от болшинството! Аз ви моля, да не ми правите тези апострофи, които ми прави г. министъра, къде съм бил, че не съм направил това предложение в комисията, значи, хвърля упрек на мен. Моля Ви, г. министре, да си помните думите и когато подир половина час ще ви направля предложението, щото помагат за трапезарийните, за отхранване на български деца от 20.000 л. да се увеличи на 200.000 л., да се съгласите с него. Г. министре, а също и вие, г-да от болшинството, които обичате да апострофирайте и да закачате, дължни сте — вие се ангажирайте — ако държите изобщо на своите ангажменти...

А. Сираков (з): Вие само искате, нема вече.

Д. Нейков (с): Вместо това, г. г. народни представители, аз констатирах при изразходването на различните пера предвидени в бюджетопроекта за разходите по Министерството на народното просвещение редица пеправилности, редица нередовности, които аз не бих нарекъл с друга дума, освен че министъра на народното просвещение, който е подписал такива заповеди за изразходването на сумите, не по техните предназначения, е извършил големо престъпление, за което той един ден ще отговаря по законите на страната. Аз имам на разположение, г. г. народни представители, редица платежни заповеди на г. министър Омарчевски, за да видите, как той по свое усомнение хазайнчи и пръска средствата на държавата за нужди никому непотребни, за партизански дела, за опартизираняване на известни институти или на известни лица, тогава когато нуждата на българските деца именно по отношение на техната прехрана, на училищни пособия и

т. н. съм оставени на заден план. С платежа заповед № 10.201 от сумата по § 119 министъра на просветата се е подписан под следната заповед: „Разрешавам да се откупят от кредита по § 111 от бюджета на повереното ми министерство за текущата година следните книги и списания: 1) . . . 2) . . . 3) . . . и пр. „6) списанието „Ново-Знаме“, „Международен политически преглед“, директор Калю Консулов, 10-годишни течения по 106 л. — 1.000 л.“ Със заповед № 1822 съм същото съдържание разрешава да се откупят още 40-годишни течения от същото списание на Калю Консулов, . . .

От комунистите: Дамгата!

Д. Нейков (с): . . . срещу което му съм заплатени 4.000 л. Книгите съм приети с протоколи № № 17 и 20 на съответната комисия и с квитанция № 146 от 25 ноември 1921 г. бай Калю Консулов плаща 5.000 л. Аз питам, де е Калю Консулов да му турим дамга (Ръкопискане и смех от левицата), защото това не е нищо друго освен прахосничество, за да не кажа друга по-тежка дума? Този, който искалеше да дамгосва българските престъпници . . .

Д-р П. Джидров (с): Когато произведението му е несъстоятелно и да му давате пари, то е все едно и също да ограбите държавата. Това е за дамгосване.

Д. Нейков (с): Г. г. народни представители! Аз имам десетки такива платежни заповеди. Оставам на вас да си правите коментари; аз само ще ви ги упомена.Ще ви упомена една заповед, в която ще видите — извинете за израза суетната фигура на днешния министър на народната просвета г. Омарчевски. Ето какво казва г. Омарчевски със заповед № 2.953.

Председателя: Моля, г. Нейков, правя Ви бележка. Недейства отправя обиди към министра!

Д. Нейков (с): Аз казах, че не искам да обиждам. Ако се е обидил, тегля си думата назад. Аз говоря безобидно. Не ща да се разправям.

Председателя: Г. Нейков! Вие вече не един път получихте наказание за такива изрази спремо г. министра. Оттегляте си думите! Хем обиждате, хем си оттегляте думите. Може ли така? Всеки ще каже обида и после ще си оттегли думите.

Д. Нейков (с): Когато не трябва да си оттеглям думите, аз не ги оттеглям. Когато немам намерение да обиждам, аз ви казвам предварително, че не ща да обида никого.

Председателя: Така не може да се приказва в Парламента. Ако ѝтори път почнете да приказвате така, ще Ви отнема думата.

Д. Нейков (с): (Чете) „Заповедвам да се откупят 200 екземпляра от художествено изработения лик на министра на народната просвета г. Стоян Омарчевски. (Подписан) Стоян Омарчевски“. (Смех перед левицата)

Председателя: (Звъни)

Министър С. Омарчевски: Кое е противозаконно тук? Обяснете!

Д. Нейков (с): Г. министъра на народната просвета ме питат: „Кое е противозаконно тук?“ Г. г. народни представители! Има ли нужда от коментари? Не виждате ли, г. министре, как много сте се отдалечили от характерните черти на българския народ, скромност и пестеливост, за които Вие най-често обичате да говорите тук в Народното събрание? Вие, министър на просветата, откупвате Вашия художествено изработен лик с държавни пари и го изпращате в училищата!

А. Янев (з): После ще откупи лика на Янко Сакъзов!

Д. Нейков (с): Народа какво казва за туй нещо? — Със чужда пита прави помен.

Г. Дамянов (з): Така!

Д. Нейков (с): Така ли е, г. Георги Дамянов?

Г. Дамянов (з): Така е!

Д. Нейков (с): Ето един прав човек! (Смех)

С платежна заповед № 11.123 по § 112, и със заповед 5.562 от 2 ноември 1921 г. — заповед със същото съдържание — се заповедва да се откупят портретите на Негово Величество Царя, Александър Стамболовски и Цанко Бакалов, изработени върху порцелан от художника П. Райчев от Провадия, за които съм заплатен 4.000 л.

Председателя: (Звънки) Ще престанете ли да се гаврите с министрите?

От левицата: А-а-а!

Председателя: Министрите не съм царе!

Д. Нейков (с): Аз казвам: първо, Негово Величество Царя, второ, Александър Стамболовски, и трето, Цанко Бакалов. Не сте ме разбрали.

А. Буров (о): Има залета помежду.

Д-р П. Джидров (с): (Към председателя). Вие лично се гаврите.

Председателя: Г. Джидров! Поканивам Ви да кажете това вън и ще Ви изправя пред съда.

Д-р П. Джидров (с): Под клетва ще го кажа.

Председателя: В съда ще поканя Вас, както и в „Зора“, който каза това. Не съм шантажист! Те съм другаде!

Д-р П. Джидров (с): Аз не съм шантажист. Вие спирате оратора там, където немат право да дръжнат звънчеща.

Председателя: Когато дойдете тук и вземете този пра-вилик, Вие ще го прилагате. Сега аз имам тия права, а не Вие.

Д. Нейков (с): Г. председателю! Отнемате ми времето.

Ц. Бръшлянов (о): Отнемате времето на човека.

Председателя: Неговото време отдавна изтече.

Д. Нейков (с): Аз имам повече от 15 такива платежни заповеди с нумералите на документите за откупване на портрети, на книги, на списания и т. н. на една почетна сума от параграфите, предназначени за културните нужди на българския народ. Сметам, г. г. народни представители, че г. министъра на народната просвета дължи едно обяснение пред народното представителство в България заради начин, по който той изразходва сумите, които вие сте му гласували при съзнанието и при убеждението, че вие давате недостатъчно затова, защото сами много лъжти казвате: „Нема“. Ваш елементарен дълг с толкова повече в такива случаи да искате от вашия министър на просветата пестеливост и харчене на сумите по техното истинско предназначение.

Г. г. народни представители! Принуден съм да мина върху втората черта на политиката на земеделското представителство, за която аз в началото на своята реч ви упомянах и която по липса на време — това е моето нещастие в събота и днес, не знам защо съм толкова много вискачелини към мене — ще мина много накратко. Но ако бъде потребно, при всеки един параграф ще вземам думата, за да дам допълнителни уяснения, ако такива се окажат нужни.

Казах ви, г. г. народни представители, че вие в лицето на г. министър Омарчевски пожалахте да обрнете българския народен учител в една мумия, в една кукла, на която биде забранено да мисли и да говори дори тогава, когато трябва и да мисли и да говори не само за нуждите на образователното дело в нашата страна, но и тогава, когато това учителство трябва да мисли и да говори и за себе си, защото всички знаете, чете ви се от тук, за да не ви го поменавам и аз, че това учителство е унищожено, че то е гладно, че то е в едно окаяно, в едно мизерно материјално положение. Вие пожалахте, г. г. народни представители, да направите това и го направихте, като изпуснахте из пред вид, че главния фактор, главния двигател на нашето образователно дело, народният учител,

не може без тези два съществени елементи от неговата душа. То е мислата му, то е действието му съобразно тази мисъл. Вие не можете да искате да направите от него един роб, или, след като го направите такъв, немат моралното право да го клеймите тук, да го ругаете, че той се е отдалечил от народа, че той не дава може-би онова, което би требвало да даде според вашите съвместни. И за да видите, колко далеч е отишъл г. министъра на народната просвета, аз ще ви процитирам само неколко случаи на уволнени и подигравани български народни учители.

В. Гарвански (з): По 20 пъти си ги казвал.

Д. Нейков (с): Уволнен е, г. г. народни представители, Иван Козлев, директор на прогимназията в Левски, за пиянство, . . .

От земеделците: Ха така! Много добре е направил г. министъра.

Д. Нейков (с): . . . когато в същност това става по искането на низки партизани.

От земеделците: Не е верно!

Министър С. Омарчевски: По искането на инспектора.

Д. Нейков (с): И за да видите, че това е така, аз ще ви прочета заявлението на населението, на училищното настоятелство и на учителското тело за учителя Иван Козлев, за да видите, че той не е употребявал спиртни птиета.

К. Ковачев (з): Недайте лъгат тук като циганин. Инспекторите проверяват и тогава министърът уволнява. Защо си губиш времето да дръжкаш?

Д. Нейков (с): Със заявление, скрепено с 38 подписа, училищното настоятелство пише на г. министра на просветата: (Чете): „Изненадани от съвсем безпричинното уволнение на директора прогимназията Иван Козлев, високо протестираме и заявяваме, че в интереса на училището ни той трябва да бъде немедлено възстановен, иначе по никакъв начин няма да приемем негов заместник. Председател училищното настоятелство: Тулешков, член-съве: Стоян Юрданов и П. Рачев“.

Със заявление, подписано от 238 души, населението е казало: (Чете): „Г. министре! Със заповед № 739 от 24 февруари т. г. сте уволнили директора и учител при Левска селска прогимназия“ и т. н.

„Поинколко от ред години познаваме учителя Иван Козлев като добър и примерен във всяко отношение учител и гражданин, заявяваме, че приписвати му обвинения съм на пълно измислени и клеветнически.

„Иван Козлев е редовен прогимназилен учител с 27 години учителска служба, предал се във всецело на учителското дело и не познаваме по-добър пример на предан на професията си народен учител и срамно е да му приписват подобни обвинения след толкова годишна примерна служба.“

„Същият учител е добър общественик за селото ни. Той е уредник на ред ученолюбиви вечеринки, театри и пр. просветни дела и главен инициатор за започване на новото здание за прогимназия в с. Левски.

„Като разчитам на Вас, г. министре, че ще погледнете безпристрастно на тия криви дощесия и не ще им дадете значение на достоверни, че наредите немедлено възстановяване в длъжност учителя ни Иван Козлев, с което ще защищите интересите на учебното дело в Левски, а също и на наши деца, ученици. С отлично почитание — следват подписите на 238 души, заверени от общинското управление.“

Г. Дамянов (з): Коя околия?

Д. Нейков (с): Левски, Плевенска околия.

Г. министъра на народното просвещение и до днес не е благоволил да върне желанията от населението и от училищното настоятелство учител.

Министър С. Омарчевски: Върнал съм го много отдавна.

Д. Нейков (с): Върнали сте го, нали! Толкова по-зле за вас, г. министре. Това показва, че Вие действително сте се подиграли, че Вие действително сте погледнали — пак ще ме спре г. председателя — лекомислено на един донос, ...

Министър С. Омарчевски: Не е верно.

Д. Нейков (с): ... който Ви се е направил, и уволяняват един 27-годишен труженик в областта на учебното дело.

Министър С. Омарчевски: Вашият околийски инспектор донесе това. Ваш приятел е — широк социалист.

Д. Нейков (с): По-нататък, г. г. народни представители. Тодор Малчев, учител в Преслав, Хасковско, е уволнен за партизанство, когато отишъл при министъра, министъра му казва: „Върви при народния представител Перчемлиев, той знае защо си уволнен“.

Министър С. Омарчевски: Не е верно. Не съм му казвал подобни работи. Не го познавам дори.

Д. Нейков (с): Среща се с Перчемлиев и той му казва „Не те познавам“. Учителя му казва: „Г. Перчемлиев! И аз не Ви познавам“. И когато става дума по-нататък, на учителя е казано: „Е, ти си касиер на кооперацията в селото, а в нея има и наши и ваши, и ти като касиер на кооперацията отгушаш кредити повече на вашите, нашите хора съм педоволни от тебе и затова министъра те е уволнил“.

Г. г. народни представители! Най-интересен е случая с уволнението на учителя Койнов от Батопово, уволнен от некой си Смилов, след като е флишифициран подписите на настояществото на запада дружба и после, когато е бил изложен пред населението, той, същия Смилов, е принуден да пише на г. министра на просветата следното писмо: (Чете) „Г. министре! Всички донесения, които правих против учителя Койнов, правих по давлението на неговите противници; донесенията против Койнов съм неверни. Учителят е оклеветен, опепчен от мен; той пострада невинно. Аз усъдиха на неговите противници, като исках уволнението му, обаче те се скриха зад гърба ми, като разправят сега пред населението, че аз съм бил виновен за всичко. Аз мога да потвърдя, че учителят е действително желан от населението и че нямин пострада. Моля отменението заповедта за неговото уволнение и възстановяването му пак учител в същото село“.

Същата телеграма, г. г. народни представители и същото писмо този господин, бивш председател на дружбата, впоследствие бламиран от нея за това му деяние, е отписан и до министъра Цанко Бакалов, и аз вервам, че г. министъра на просветата нема да отрече този факт.

Има редица уволнения на учители, г. г. народни представители, само по кампий и по донесения на партизани — нещо, което показва, че действително чл. 82, който вие създадохте в закона за народната просвета, вие го създадохте само за да оставите българския народен учител в ръцете на престъпни пиртизани, били те попове, били те учители, били те кръчмари, били депутати, били хора с различно обществено положение.

Уволнен е учителя Тодор Раждджиев, дългогодишен учител в гр. Видин, който не е нито против правителството, нито против религията, нито против държавния строй.

Председателя: (Звънни) Моля, г. Нейков, свирпете, времето Ви изтече.

Д. Нейков (с): Точно в 7 ч. почнах.

От земеделците: А-а-а!

Председателя: Аз не съм го писал, г. Нейков, писал го е г. Марков, заповедайте да видите. (Показва му листа на записаните оратории) Тъкмо един час говорите, г. Нейков!

Некой от земеделците: Вчера говори половин час.

Г. Марков (з): Аз Ви наумих, че е 6 ч. и 50 м.

Председателя: Ама това не може така!

Д. Нейков (с): Аз съм към края на моята мисъл, и ако Вие не ме оставите да я изразя, аз ще си продължа ми-

сълта други път, както за уволнението на учителите, така и за нарушението главно на този чл. 82, защото всичките тия учители не съм уволнени по причините, посочени в чл. 82, ами съм уволнени по редица други причини.

Д-р П. Джидров (с): Напр. Недо Колев!

Д. Нейков (с): Недо Колев от Стиженево, защото широките социалисти вземали община с 360 гласа срещу 200 гласа на земеделското правителство, на земеделската листа, затуй съм уволнен. Доходка след това едно попче, председателя на дружбата...

Председателя: (Звънни)

Д. Нейков (с): ... и членове на дружбата и донасят, че Недо Колев се осмелил да стъпчи портрета на г. министра на просветата; затуй г. министъра на просветата, след като го е върнал, за втори път го уволянява и после казва: „Главата ми вземете, ама неща вече да върна Недо Колев“.

Министър д-р Р. Даскалов: Ако действително е стъпкал портрета на министра на просветата, заслужава да бъде уволнен.

Д. Нейков (с): Там е въпроса, г. министре, че не го е стъпкал — там е скандалното. Той е уволнен, защото избрите съм спечелени от широките социалисти.

Председателя: Апелирам към Вашията съвест, свирпете!

Д-р П. Джидров (с): (Към министър д-р Р. Даскалов) Има заявление с 300 подписи, че това не е истина.

Х. Ветовски (з): Сам г. Нейков признава, че е истина.

Д. Нейков (с): Не е истина, а е един благовиден прецект за уволнението ми.

По въпроса за Университета, както и за другите действия на министъра на просветата, аз ще взема последователно думата. (Ръкоплескане от обединените социалисти)

Председателя: Има думата народния представител г. Стоян Костурков.

Ю. Вълнов (з): А, новия министър! (Подигравателни ръкоплескане от земеделците)

С. Костурков (р): (Идва на трибуната)

С. Коев (з): Там приличаш сега, а не в Двореца. (Оживление)

С. Костурков (р): На тия ръкоплескане ще отговоря в края на речта си.

С. Коев (з): Поумнел си, след като си ходил в Двореца. Но-рази беше глупав човек. (Глътка)

Председателя: Моля ви се, г-да, часът е почти осем. Председателството прави предложение: разискванията по този бюджетопроект да продължат, за да гласуваме целия бюджетопроект.

От левицата: А-а-а!

Д. Нейков (с): Ако е възможно.

Председателя: Които приемат туй предложение, моля, да вдигнат ръка. Мнозинство.

От левицата: Малцинство.

Председателя: Мнозинство е!

Д-р П. Джидров (с): С просвета искам време, в тъмно не бива да се занимаваме.

Министър д-р Р. Даскалов: Нема да продължаваме цела година тук да заседаваме!

Председателя: По един бюджет имаме по две заседания.

Ц. Бряшлянов (о): Г. председателю! Колко души съм написани да говорят?

Председателя: Ще ви кажа после!

Ц. Бржшлянов (о): Аз по-рано съм записан. Моля, да ми се даде думата.

Председателя: По двама души от една група искат да говорят по един параграф, а вие ме питате защо искам да се продължи заседанието. Цел месец вече си играем.

Ц. Бржшлянов (о): Не съм говорили десет души, г. председателю!

Председателя: Зная това, г. Бржшлянов; като искате думата, ще Ви я дам, нема да Ви я отнема.

Д-р П. Джидров (с): Оспори се гласуването, г. председателю!

Министър М. Турлаков: Защо се правиш на такъв бе, г. Джидров? Малко срам! Ти виде, че председателството констатира большинство. Сега Костурков захваща речта си, а ти се правиш, дето го казват...

Председателя: 45 правителствени депутати на 27 опозиционни.

От левицата: А-а-а!

Д-р П. Джидров (с): Не сте ги преброили. Да се прочетат!

Министър М. Турлаков: Малко срам бе, макар че си адвокат. (Глънка)

Председателя: Моля, г-да, типтина. Има думата г. Костурков.

Моля, г. Джидров, излезте вън — ето буфета.

Д-р П. Джидров (с): Буфета е за вас. Правилника казва: ако се оспори гласуването, председателството е длъжно да го повтори.

Председателя: (Звънки)

Д-р П. Джидров (с): Аз настоявам на това и Вие сте длъжни, г. председателю, да повторите гласуването.

Министър М. Турлаков: За твоя коф нема да разиграваме Събранието!

Д-р П. Джидров (с): Вие сте длъжни да повторите гласуването.

Министър М. Турлаков: Като искам да дойдат, ще дръжна звънчеща и ще дойдат. Нека се нахранят, те сами ще дойдат.

Д-р П. Джидров (с): И Вие сте били против нашия заседания! Как така? Министъра не трябва да поощрява тия произволи на председателя! Казаха ви мнешество, оспориха гласуването.

Министър М. Турлаков: Вие видяхте, че имаше большинство, като се гласува. Отидоха хората да вечерят и сега ще правиш въпрос от това!

Д-р П. Джидров (с): Важно е, че се оспорва.

Министър М. Турлаков: Никакво оспорване! Ако иска г. Костурков да приказва, нека приказва.

От левицата: Много си се засили!

Министър М. Турлаков: Да вземем да сверим сесиите на всички Народни събрания, за да видим кое Събрание се занимавало толкова време с бюджета. Приказки приказвали!

Председателя: Цел месец вече разискваме бюджето-проекта!

Д-р П. Джидров (с): Нема ли да повторите гласуването?

Председателя: Нема!

Д-р П. Джидров (с): Да се запише в протоколите, че Вие отказвате да повторите гласуването.

Министър М. Турлаков: Нека се запише! След като г. Костурков започна речта си, г. Джидров отпосле ще прави въпрос за гласуването!

С. Костурков (р): Г. г. народни представители! Бюджето-проекта на Министерството на народното просвещение ни дава възможност пръв път да се изкажем върху културно-образователната политика на днешното правителство, пръв път откак сме гласували бюджета на текущата финансова година и откак се изменя законът за народното просвещение. Ние до днес от споменатите дати немахме възможност да се произнесем и дори да контролираме културно-образователната политика затуй, защото г. министър на народното просвещение не благоволи да отговори нито на едно питане от ония, които му съм отправени. Когато министърят отговаря на питания, тогава се поясняват известни въпроси и факти от неговата политика, и по такъв начин се улеснява работата на онзи народен представител, който е призван да прегледа и да оценя образователната и културната политика на правителството при дебатите по бюджето-проекта за разходите по Министерството на народното просвещение. Това уяснение, за жалост, аз го немам. Добре, че бюджето-проектите на разните министерства ни дават възможност да говорим поне по един час, ако не повече, върху общата политика на даден ресор от държавното управление. А иначе ние, въпреки туй, че сме призовани да контролираме и да направяваме — разбирам Народното събрание, народното представителство в своята целост — общата политика на държавата, тази възможност не бихме имали.

Г. г. народни представители! Културно-образователната политика на една държава е дело от най-голема важност. Модерната държава има за върховна задача да осигури напредък на общежитието във всички области на живота, да осигури преди всичко стопанско-икономическото и културно-образователното развитие на туй общежитие, защото само стопански засилена страна, само културно-образователно издигната страна може да претендира на правилно развитие и на пълни свободи на гражданството в нея. Едно гражданство, което е лишено от икономическо благосъстояние, едно гражданство, което е лишено от културно-образователни ценности, това гражданство, дори да има харизана по некаква случайност голема свобода, ще я изгуби; то не може да я брани, да я защища, да я пази, а още по-малко може да я разширива. Е добре, ако това е твой — а то е твой — очевидно е огромното значение на културно-просветната политика в нашата държава, като всяка държава. Културно-просветната политика на всяка държава, твой и на нашата, се направлява по три начина, чрез три средства, по три пътища: първо, чрез законодателството, второ, чрез бюджета, и, трето, чрез администрацията, чрез непосредственото приложение на законодателните актове и на административните наредби и разпоредби в живота на културно-образователното дело на страната. Аз твърде много скърбя, че късъто време, с което разполагам, не ми дава възможност да се простра по-нашироко в тия три направления, за да изчерпя въпросите напълно, и затуй съм принуден да бъда повече схематичен и повече практичен. От гледище на законодателство културно-просветната дейност и политика на днешното управление на България не може да бъде похвалена. И за да бъда справедлив и безпристрастен, трябва да кажа, че аз съм в недоумение върху общата културно-образователна политика на днешното правителство — и не само аз, г. г. народни представители, но решително съм убеден, че и всеки човек, у когото има здрава мисъл и познаване, критическо относяне към културно образователната политика на днешното наше правителство, ще бъде и е в недоумение. Защото фактите, които идат от страна на днешната целокупна власт, от една страна, и специално от училищната власт, съм крайно противоречиви, и те поставят нас, хората, които се стремим да даваме основателна, безпристрастна, почтена преценка, в недоумение. Аз не един път съм слушал от министерските места такива декларации: „Ние, представителите на Земеделския народен съюз, сме за най-широкото народно образование и ние ще направим всички жертви, които е в състояние да даде нашата страна, пейното състояние, нейния бюджет, за ширене възможно повече и за задълбочаване на народното образование“. Нищо по-добро и по-похвално от тая декларация. В хармония с тая декларация, г. г. народни представители, се памира и грижата на

г. министра на просветата да открива колкото е възможно повече първоначални и прогимназийни училища. Но от тук напатки фактите, които идват, съм в пълно противоречие, съм преко отрицание на онова, което сега изтежка и подчертава като заслуга. Г. министър-председателя не само в своите дълги речи из големите градове на българската провинция, а и тук, от своео президентско място, не един път е отправял своите жестоки стрели против учените хора в България, против интелигенцията на България, и не един път той е казвал: „Овчарите, козарите и говедарите ще ви управляват, защото те съм по-умни от вас, учените“. А в провинцията той си е позволил лукса, свободата, да отиде дори и против специалистите, и против специалната наука в разните отрасли, като е дал пример, с който иска да докаже, че България нема нужда от инженери и архитекти, защото овчаря, козара селянин нема специално инженерно или архитектурно образование и все пак той си начертава плана на своята кочина на свините, на своята кампия за овцете, на своя обор за добитъка, и след туй сам захваща да зида или да плете плета, маже го и си върши работата. Същото нещо казва г. министър-председателят и за лекуването на добитъка. Нещо повече е изтежкал г. министър-председателя в своята дълга реч, повторяна в много градове в България — в Пазарджик, Стара-Загора, Видин; същото нещо той е изтежкал и по отношение на медицинската специалност: „За какво съм медиците? Те съм шарлатани, те съм лъжци. Когато бех млад, един път на къща ме заболе изваждено много глава“ — разказа той — „при мен се намери един овчар, оплаках му се, резна ме с нож по челото, изтече ми кръв, оздраве ми главата и до ден днешен немам главоболие — излекува ме, без да бъда лекуван“. (Смех) Г. г. народни представители! Не се смеите, защото туй не е смешно, а е много скръбно, защото тази работа се говори от един министър-председател, който по този начин иска да теоретизира невежеството, простоличната, незнанието, некултурността и да ги възведе в култ в нашата държава. Как да обясним това понятие, което г. министър-председателят има за науката, за специалистите и за техните специалности, с фактите, които вие изтежкахте по-рано и които говорят в полза на вашата на предничавост относно народното образование в страната ни?

Н. Динев (з): Народа ги не ще.

С. Костурков (р): Това е протест не само срещу интелигенцията, против учениите, но и против науката. Защото, нека се запомни една елементарна истиница, която, за жалост, не се разбира от много слаби умове. Тая истиница е: нема наука без носители, без учени; науката е създадена от учени, науката е учените; лишите ли учения от живот, вие лишавате науката от своите жреци, вие унищожавате науката. Онова, което е запазено в анализа на човешкото знание, в големата архива на библиотечното дело в света, то требва да бъде проширирано на нова сметка с десетилетия и векове, да подгответи нови учени, които да оползят от това знание придобивка на кондензирания човешки труд през течението на вековете. Значи, нови учени съм потребни, за да разбират делата на миналите учени, против които се вика днес, да речем.

Друго. Говори се не само от мнозинството, говори се и от министри: верно е, че България се наплоди с учен пролетариат; туй се казва от тая страна. Какво да го правим тоя неспособен със честен труд да си изкарват хлеба пролетариат? Затуй ние съзнателно, предумишлено — твърди се — турихме висок праг пред входовете на среднообразователните учебни заведения и на висшето образование в България, за да спрем течението на той поток от учен пролетариат, който погубва и окончателно ще затрие България от лицето на земята, като самостоятелна и независима държава. България и учен пролетариат! Вие не сте прости, г. г. народни представители от земеделската среда и от министерската маса, които изнасяте тоя въпрос пред лицето на българското общество, което знае и може да мисли. В 1902 г. покойния Каравелов направи големия грех, че се поддреде по ума на некои учени-недоучени светънци и внесе един законопроект тук, в мотивите на който имале тъжко това съображение. Там се туряше спънка на средното образование по същия мотив — има вече учен пролетариат в България. Аз бех тогава скромен гимназийлен учител тук в София, и член на педагогическото дружество, в което влизаха професори, гимназийни учители и първоначални учители. Държаха се дълги дискусии и големи реферати. И аз, моята скромна милост, излезе с един реферат, в който между другите доводи против това положение

излезох и изнесох статистика, почерпана от Главната дирекция на статистиката, с която доказах, че чиновниците на българската държава, чиновниците на българските изборни учреждения, общини и окръжните комисии, съм с никакво образование, съм полуграмотни хора и много съм малко онни, които имат средно, а още по-малко съм онни, които имат висше образование. Вместо учен пролетариат, ние имаме невежество в България. Това доказах аз тогава. Искрено скърбя, че днес не мога да излеза с такава статистика пред вас, г. г. народни представители, защото едвам в 1920 г. м. декемврий, както си спомняте, стана последното преобразяване на населението в България и Статистическата дирекция още не е приготвила тия материали, та не можах да ги съмбера. Но аз си направих малко труд да направя една малка статистика на образоването, което ние тук, представителите на българския народ — народните представители — имаме. Данните ми съм черпени от канцеларията на Народното събрание.

А. Янев (з): Това показва, че живота не оправдава теориите Ви.

С. Костурков (р): Ето, г-да, какво ни дава тая статистика. От 216 души народни представители, 98 души имаме с първоначално и неколокласно образование, сир. 45·4% от народните представители съм със средно образование; второ, 28 души съм със средно образование, сир. 13% от народните представители съм със висше образование; 90 души от народните представители съм със висше образование, сир. 41·6% от народните представители съм със висше образование. Г. г. народни представители! Аз нема да соча тук коя среда, кой процент дава; това е моята цел.

С. Георгиев (з): То се знае.

С. Костурков (р): Моята цел е само да констатирам образоването, което има български народен представител. А тогава, когато ние приказваме за учен пролетариат, а имаме с първоначално и неколокласно само образование 45·4% народни представители, питам: прави ли сме, за Бога? Каквото щем да приказваме, образоването е на същна потреба на новия човек, така, както е храната за неговото тело, защото минаха тъмните векове на отдавналото минало, когато образоването беше достояние само на част избраници от обществото. Съвременните демократии искат да бутнат всички спънки за добиване не само на първоначално, на средно, но и на висше образование, ако е възможно, за децата, но тая демокрация на народа, защото образования човек, безспорно, има по-развити умствени дарби, с които съм го създали родителите му, природата; тия развити дарби го правят по-способен ище го направят по-сръчен за всека работа, която е подадена предимно на неговата природа. И оракът, и копачът, и спивачът, и чукачът, и учителят, и лекарят, и търговецът, и бакаларът — всички днес имат нужда от колкото е възможно по-голямо образование, защото само своята се задоволява когато се нахрани добре, да легне в тинята, да пръхти, да пухти и да прави мас. Човъкът на чувствата, на съвестта и разума предпочита по-малко да яде, но повече да знае! Душата е по-ценена от тялото. Тялото е орган на душата, на душевния живот на човека, на моралните движения и инпулси на човека. А туй, ако е твой — а то е твой за всички образованни хора — то е твой, защото ние гледаме тялото, за да изпитваме известни наслади физиологически и душевни. Физиологическите наслади съм много малко, сравнително душевните, които съм много по-многобройни и много по-трайни, и благодарение на човешката наука и култура, тия душевни наслади растат в геометрическа прогресия и подготвят човечеството за един истински човешки и по-щастлив живот — щастлив дотолкова, доколкото на граничната земя възможно щастие. Прочее, за никакъв умствен пролетариат в България дума не може да става и не трябва да става. В България, г. г. народни представители, ние не страдаме от умствен пролетариат, от излишък на учени хора, на образовани хора; ние страдаме от две неща в туй отношение: първо, от невежеството, и второ, от слабоучен и от недоучени, които съм най-опасни, страдаме от разбърканите глави, които си мислят, че всичко знаят и могат в тоя свет; а че това е твой, живота го показва ежедневно. Всеки, у когото мисълта не отива по-далеч, на когото разума не е способен да прониква в дълбочината на нещата и в явленията на живота, мисли като пияния и лудия, че морето е до колене, и той гази, той не се бои от морето; той е енциклопедист, той всичко разбира, той ви казва: всичко мога и всичко знам. Г-да! Човешкото знание се тол-

кова разклони, разпир и задълбочи, че вече универсални гени решително са невъзможни. Доколкото моите познания се простират, Кант беше последния гений, когато титулуваха универсален гений. След него такъв гений човечеството не е родило и, очевидно, нема да роди; ще ражда гениални хора само в областта на известна част от науката и човешкото знание. Диференциацията на труда и специализацията е основа на творчеството в живота, на прогреса на живота и неговото развитие, на прогреса на обществото и неговото развитие. И който отрича тая специализация и диференциация на труда, той отрича истинските основи на човешки прогрес, той е глупец над глупците.

В редицата на тия мисли, за да завърши кръгът на мислите си, ще кажа две думи и по въпроса за укор, който се практика постоянно, като от Зевсовата плахина Олимп, спрещу българската интелигенция. Г. г. народни представители! Не е моята теза днес да защищавам българската интелигенция. Не. Не съм аз човека, който съм бил със затворени очи, или който ще ги затворя днес, за да не видя пороците, неджите в душата на тази интелигенция; но аз ще ви кажа, че нема стадо без мърша.

Г. Колев (з): А ние сме против мършата.

С. Костурков (р): Но когато викаме против мършата, да не викаме против стадото, защото ставаме смешни, пред всичко, във собствените си очи, понеже и ние всички сме част от това стадо. Ами вие, хората със слабото образование представителите, между които има мнозина със слабо образование, ами вие сте интелигенцията на широката пръста народна маса, вие сте една гранка от тази интелигенция — чувствувате ли това? И когато се ругае тази интелигенция, ругаете се и вие. Вие сте основната част на интелигенцията, долния етаж, а след туй следват другите етажи. Новий, модерния философ на Европа — Паулзен, който изказва много основни мисли във своите изследвания, казва: разносачите на културата в една държава главно със хората със средно образование, защото те със постоянно между масата, в контакт с тая маса и най-много ѝ влияят. След това идат ония, които имат висше образование, на които непосредственото влияние върху масата е много по-ограничено и малко, първо затова, защото тия хора по брой със малко, и второ, защото те със в много по-малко непосредствени връзки, в много по-малко моменти на живота си с масата. Те влияят, обаче на интелигенцията със средно образование. Хората с висше образование със агенти на науката, на висцата култура в държавата, в страната, в обществото, и който иде да вика против тия весталки на науката, на човешкия разум и на неговия прогрес, той вика против напредка на племето си, на народа си, на държавата си, на човечеството, на което служим всички и ще служим чрез народа си, чрез племето си, чрез държавата си. Нека замлъкнат устата на ония, които вечно дърдоят — позволете ми тая вълност на израза; друга дума поне не може да намеря в момента — против българската интелигенция. — Това ви е народа, това ви е и интелигенцията; тя не може да бъде по-друго, освен рожба на тоя народ и рожба на своето време. Времето е порочно, то създава пороците в недрата на целото общество, на света, то създава такива пороци в недрата на нашето българско общество, тези пороци се отразяват в интелигентната душа, в интелигентната маса и във върховете на тая интелигенция. Безспорно. Но да правим разлика между служителите на мерзостта, на безчестието от една страна и служителите на правото, на честта, на общественото благо и на обществената свобода от друга, а не да викаме единакво против всичко интелигентно, против целата интелигенция, да я корим и да я натъпкваме в земята по 9 метра — дето се казва. Това е не само осъдително; то е скръбно, защото то още един излишен път показва какъв сумбур, какво недомисление владеят в главите на масите, във света, който представлява България и има намерение да я управлява десетки години. Ако тия възгласи излезеха от друго место, бъдете убедени, че същия укор щех да направя; ако тия възгласи излезеха из средата, от която съм и аз частница, бъдете убедени, че същия укор щех да направя; защото това е моето дълбоко убеждение и разбиране; то е убеждение и разбиране на радикалската група, от която изхождам. Толкова по тоя въпрос.

Г. г. народни представители! Чрез законодателството днешното правителство игнорира една политика, която като днес си зародиш на нещо правилно, напредничаво и добро, от друга страна създържа дефекти, които напълно

спазват правилния, широк и дълбок развой на културата и образоването в нашата малка България. Вие си спомняте промените, които станаха във закона за народното просвещение. Ах, тия промени! Една мисъл, хадъча, обща. Тя е: всички малкоизнащи и всички заблудени, когато захващат известно големо дело не само мислят, ами твърдят, тръбят да ги чуе целия свет: от нас се захваща създаването на това, което днес се твори; преди нас нищо не е имало. Само ограничения умове, само безkritичните умове със въстяние тий да постъпват. Не. Ние имаме културно-образователно дело от 42 години, не, гда, а от век, век и половина, от 100—120—150 години; това е дело на нацията, на нашето племе, на народа. И когато държавата се организира в 1878 г., тя поде това дело в ръцете си, главно като помагаше на народа, на общините.

Министър д-р Р. Даскалов: Колко грамотни имахме тогава, г. Костурков?

С. Костурков (р): Много малко, г. Даскалов.

Министър д-р Р. Даскалов: В 1879 г. едва 2—3%.

С. Костурков (р): Съвършено верно.

Министър д-р Р. Даскалов: Тий че, недейте казва, че Бог знае как е била работата.

Ц. Бръшлянов (о): А преди 2 години колко имаше? Колкото и сега.

С. Костурков (р): Но, г. г. народни представители, аз съжалявам, че времето отива и че не мога да кажа думата си по големите въпроси, по които имаше да кажа. И затуй, на апострофа, който направи г. Даскалов, не ще мога да отговоря, защото и той ще ми отнеме времето. Но аз ще кажа само, че образователното движение на един народ, както и културата на света и изобщо еволюцията на обществата, не върви тий бързо, тий, както ни се иска. Еволюцията има своите социологически закони, и който не ги познава, само той може да натяка, а който ги познава, той нема да натяка; той търси причините на даденоявление, обяснява го и иска създаване на такива условия в обществото, които със в рамките на възможността, при които условия да бъдат избегнати, ако не и малките, то големите спънки, които се изпречват на пътя на културно-образователното развитие на даден народ, на дадена държава. Да корим един народ, който довчера беше роб, в 42 години свободен живот да направи такъв напредък, който удивлява чужденците — чуйте го това — и не само в духовна култура, а и в материалната култура, да корим този народ и да казваме: „Вие, които управлявахте 42 години, нищо не сте направили“, тоя укор е не само незаслужен, г-да; той е осъдителен за ония, които го правят. Аз не съм от ония, които 42 години съм управлявали, защото партията, на която съм скромен член, не е от тех; но аз по съвест трябва да призная, че ако не е направено всичко, направено е достатъчно в това отношение, г-да, ако не беше направено това, което по-рано е направено, днес ние немаше да имаме една България, която в образователно отношение стои на първо място на Балканския полуостров и която се мери вече с големите западноевропейски държави, които с десетки години, не, съм стотици години се ползват със свобода, съм самостоятелност и с култура. Толкова по този въпрос.

(Председателското място заема подпредседателя К. Малев)

От земеделците: Много малко.

С. Костурков (р): Минавам сега по-нататък. Повтарям: спънките, които вие поставихте в закона за народното просвещение на средното образование и на висшето, съм от тази естество, че те, г-да, различават всички ония дами, които вие дадохте, за да разберем, че милеете, за да разберем, че скъпите за народното образование. У васите първенци, които водят политиката на България, в дадения случай културно-образователната политика, има една мъгла в главите по този въпрос за образованието. Г-да! Те си помислиха, че ще тласнат напредък много бързо, веществената култура, занаятчиството и пр., когато намалят средното образование, общото образование, когато закрият гимназиите и когато открият много технически и индустриални, занаятчийски, земеделски и пр. училища. По този въпрос, когато се дебатираше изменението на закона за народната просвета, аз си казах думата. Сега има само да каже едно: рано е още да кажа последиците; аз ще кам заедно с вас да ги видим. Но това, което ви казах при

общите дебати по законоопроекта, когато изменявахте закона, това ще ви подчертая и сега — и помнете, времето, нема да ме изобличи, не се тласка напред, не се индустрялизира една държава по изкуствен начин с училища — разберете го! Има други условия, които предшествуват училищата, индустриални, технически и пр. Ще видите, че и вашата участ в туй отношение ще бъде същата, каквато беше на ония, които преди 35—40 години създадоха, училища, от които наглед ние имахме нужда — така беше — обаче, те не задоволиха тази нужда; те изкараха хора, които не се посветиха на своята специалност, защото имаше друга нужда, по-голема от нея. Участта на вашата реформа в туй отношение ще бъде същата, и участта на реоформата ви за прибиране на всички професионални училища под Просветното министерство ще бъде същата. В това съм тежко положително убеден, защото познавам образоването в чуждите държави, познавам трудностите, мъжностите, които се срещат при организацията на разни видове учебни заведения. А един министър не е в състояние да обясне всичко: той е длъжен да разбере, ако не много, поне докладите на своите специалисти, подчинени, чиновници; а всеки специалист ще тегли огъня на своята пита и министъра ще се намери в чудо. Да, тогава ще ви видя аз как ще управявате, тогава ще видите, че сте събркали, дето взехте от Министерството на търговията, промишлеността и труда известни учебни заведения, от Министерството на земеделието известни учебни заведения и т. н. Толкоз и по този въпрос.

Но, г. г. народни представители, най-големото престъпление, което се прави, то е ограничението на средното общо образование чрез грамадното повишаване на таксите, както и закриването вратата на Университета за децата на народа; защото и да има вече и свидетелство за бедното материјално състояние на родителите, не минава — таката требва на всяка цена да се плати.

Тук му е местото да констатирам печалния факт, който днес се изпречва пред очите ми пръв път откакто съм учител и общественик — да срещна един министър на народната просвета, който да запрети на своите висши чиновници в министерството си да ми дадат статистичните сведения, които исках и които беха пригответи. Аз най-високо протестирам против тая неоправдана вандалщина, която говори, че България днес не е парламентарна, не е конституционна държава, а е държава на некакво си чудско илеме, останало в Африканските пустини, неизвестното и днес на човешката история. Това е първия случай и затуй аз днес не мога да излеза пред вас с ония сведения, които би требвало да ги имам. Г. министъра е казал: „Нема да ги давате; тук ще ги дадете. Ако има нужда, аз ще ги изнеса“.

Д-р Й. Фаденхехт (р): Това не е бивало досега в България.

С. Костурков (р): Но г. министъра, ако искаше да изнесе сведенията, никой не му пречеше да вземе пръв думата, да въведе Камарата в дебати, което е най-добре. Нека дадеше тези сведения. Той щеше да избави и нас от труда да ги търсим и да се спирим на тях надълго, а нахъдъхме само да ги преценим и да направим от там свояте заключения. Затуй аз за цела България днес не разполагам с никакви сведения. Отказа ми се да ми се дадат, защото това било заповедта на г. министъра.

От земеделците: Не си имал време да ги търсиш.

Министър С. Омарчевски: Питай другаря Нейков, кой му отказва.

С. Костурков (р): Нема защо да питам, г. министре, другаря Нейков, защото г. Нейков е искал нещо за своя сметка, а аз, като народен представител, съм искал за своя сметка. Полпитайте висшите си чиновници: не сте ли им заповедали това, което казах преди малко? Аз съжалявам, че Вие се отметнахте от това, което сте заповедали преди неколко дена, и съжалявам, г. министре, толкова повече, че аз, ако знаех, че Вие ще постъпите така, бъдете убедени, с всичките си скромни средства, ще да пожертвувам неколко стотини лева да се обхвра към всички гимназии и средни непълни училища на България, да поискам тези сведения ...

Некой от представителите: Ами ако забрани и на тех?

С. Костурков (р): ... с заплатен отговор. Това щех да поискам и щех да го получа така, както получих съве-

дения от всички гимназии в столицата, защото види се, г. министъра не е знаил, че ще искам от там и не е заповедал да не ми ги дадат и от там.

Министър С. Омарчевски: Не е верно, г. Костурков!

Д-р Й. Фаденхехт (р): Нема да лжат чиновниците!

Министър С. Омарчевски: Не е верно! Аз на всеки депутат съм ги давал. Даже, ако си спомняте, преди месец дадох да се напечатат.

Д-р Й. Фаденхехт (р): Той твърди нещо, което вашите чиновници съм казали. Или пък Вие не казвате истината.

Министър С. Омарчевски: Аз ще проверя. Никакви сведения никому в моето министерство не съм отказвал.

С. Костурков (р): Г. г. народни представители! Аз съм убеден, че ако разполагах със съдържанието, които исках от Министерството на народното просвещение ...

Министър д-р Р. Даскалов: Кой ви е отказал? Я го кажи.

С. Костурков (р): Г. началника на средното образование, като го запитах — след като ми заявиха по-рано, когато поисках съдържанието, че ще ги пригответ — защо не съм ги пригответили, когато ги поисках, ми заяви: „Г. министъра заповеда да не ги даваме, а да ги предадем нему, защото той щел да ги изнесе“.

Министър С. Омарчевски: Вие сте искали по телефона.

С. Костурков (р): Да, аз исках по телефона и г. началника ще засвидетелствува, ако е честен човек.

К. Ковачев (з): Г. Костурков! Този телефон те изляга един път. Да не те е излягал и този път?

Министър С. Омарчевски: Заявявам, че сведенията, които когато обича с получавал и ще ги получи.

Д-р Й. Фаденхехт (р): Черноколов е тук.

С. Костурков (р): На г. Ковачева нема да отговоря, защото дадох дума и устоявам на думата си. На вашите аллюдименти, с които ме посрещнахте, ще отговоря в края на речта си. Тогава ще бъде и отговора на г. Ковачева.

Г. г. народни представители! Ако разполагах със сведения за цела България, за ученичките и учениците от пълните и непълни средни общеобразователни училища, щеше да се види, че приложението на закона на народното просвещение е изпълнило маса свет от общото образование в България. За жалост, казах, не разполагам със съдържания, понеже ми се отказаха. Разполагам със съдържания само за софийските мъжки и девически гимназии. Ще ви прочета: (Чете) „През 1920/1921 учебна година в I-та мъжка гимназия е имало 1.262 ученика, а през 1921/1922 г. — текущата, в началото, разбира се — 709; от 1.262 на 709. II-та мъжка гимназия: през 1920/1921 г. 780, а през 1921/1922 г. 680 — 100 разлика. В III-та мъжка гимназия: през 1920/21 г. 1.004, а през 1921/1922 г. — 1.040; 36 повече. I-та девическа гимназия: през 1920/1921 г. — 1.092, през 1921/1922 г. — 980. II-та девическа гимназия: през 1920/1921 г. 1.073, през 1921/1922 г. — 975. Общо и кръгло взето за 1920 учебна година сме имали в софийските гимназии мъжки и девически 5.211 ученици и ученички, а сега в началото на текущата година имаме 4.384; ще рече кръгло хиляда по-малко.

Министър С. Омарчевски: 300 ученика съм в техническото училище.

Министър д-р Р. Даскалов: Г. Костурков! Зашо не взехте сведения и за професионалните технически училища и тогава щехте да видите, че е грамадна цифра. Аз зная много добре, че в техническото училище, от 80 ученика в 1920 г., в 1921 приехме 450.

С. Костурков (р): Моля ви се, не ми отнимайте времето то е много късно. Сега слушайте, г-да! Казвате, че статистиката ми не е пълна. Статистиката ми е тъкмо такава, каквато ми съм я дали дирекциите на гимназиите.

Министър С. Омарчевски: Това е верно.

Некой от земеделците: По телефона ли съжалихте ги да дадат?

Министър д-р Р. Даскалов: Това може да докаже, че има един прилив от общото в професионалното образование.

С. Костурков (р): Я ми кажете, вие до днес, от начертаните в този закон професионални училища, колко можахте да организирате?

Министър С. Омарчевски: Ще Ви кажа, г. Костурков. Увеличихме учениците в техническите училища: във Варна ги удвоихме, също в Габрово . . .

С. Костурков (р): От 100 на 200.

Министър С. Омарчевски: . . . също открихме в Русе техническо училище, . . .

С. Костурков (р): От 50 на 100.

Министър С. Омарчевски: . . . в което увеличихме учениците от 80 на 450. Значи, имаме за една година близо 600 нови ученици в техническите училища.

С. Костурков (р): Много добре, г. министре!

Министър С. Омарчевски: 600 нови ученика, то значи, че сме устроили или очетворили числото на учениците за една година.

С. Костурков (р): Стига, защото разбрах и времето ми отива. Много добре. 600 нови ученика, а хиляда нема в София.

Министър д-р Р. Даскалов: Това е само в техническите училища.

С. Костурков (р): Ами в цела България? Дайте сведения!

Д-р К. Консулов (з): Г. Костурков! Поне ти си учител и знаеш, че като отиде един ученик в гимназията, трябва да мине през прогимназията, а през време на войната училищата беха затворени. Прогимназиите беха затворени и десета, вместо да отиват в училището, стояха при майките и сестрите си у дома.

Министър С. Омарчевски: Г. Костурков! Това съжалихте.

Министър д-р Р. Даскалов: Мен ми е чудно, човек като г. Костуркова да говори по такъв начин. Г. Костурков има възможността да знае, къде е наплива на ученици.

С. Костурков (р): Г. г. народни представители! Аз си направих уговорка предварително и г. г. министрите, ако беха слушали, немаше да приказват сега.

Министър д-р Р. Даскалов: Аз Ви слушах най-внимателно.

С. Костурков (р): Аз ви казах, че данните ми съжалихте София, тъй като не можах да взема за цела България, понеже не ми ги дадоха. Ако сведенията ми беха за цела България, щех да бъда начисто, но не ми ги дадоха. Бергате от данните.

Министър С. Омарчевски: А-а-а!

С. Костурков (р): Но докато тъй стои работата в гимназиите, г-да, ето какво направи вашия закон за народното просвещение в Университета. В 1920/921 университетската учебна година е имало кръгло 7.000 студенти; в 1921/1922 г., в началото на първия семестър — сега съжалихме много по-малко — е имало 2.083 студента — с 300—320% съжалихме студентите.

М. Дилянов (з): Дайте ни ги по факултети. По факултети ни ги класифицирайте.

С. Костурков (р): Имам ги и по факултети, но съжалихме, че немам време; времето ми изтече, а материалът имам много, г. Дилянов. Не се ползвувам с вашето благоволение. Кажете им да ми продължат времето.

Министър д-р Р. Даскалов: Трябва да знаете, че всички тези, които следваха в юридическия факултет, намалеха, когато другите факултети се увеличиха.

Д-р И. Фаденхехт (р): Отишли съжалихме в странство, поради високите такси.

Министър С. Омарчевски: Таксите тук съжалихме по-ниски.

С. Костурков (р): Г. г. народни представители! Какво показват тези данни? Те показват едно, че нашият Университет първи студентитът, които искал да следват известни науки в него. Първи ги закона, по който се управлява Университета. Това ми е думата.

Министър д-р Р. Даскалов: И професорите ги пърждат, понеже не им четат лекции.

С. Костурков (р): Това не е истина, защото преди да поставите тези огромни такси, всички студенти отиваха в чуждия Университет, а много по-малко отиваха в чужбина. Студентите, които имаха средства да продължат образоването си в чужбина, гледаха да свършат тук или две — това беше нормалното положение в нашето университетско образование. Днес имаме друго явление. Днес нашият Университет се изправя: част от тези, които го не посещават вече, съжалихме на запад, а голема част съжалихме във външното наше университетско образование.

Министър д-р Р. Даскалов: И сега професорите ги изпърждат.

С. Костурков (р): Това даде в резултат вашата политика за висшето образование.

Неколко думи само, г. г. народни представители, по отношение на средното и първоначалното образование у нас. Дефектите, които имаше вашият закон, съжалихме, но права е една обща мисъл: най-лошият закон в ръцете на умни и добри хора се смекчава изважнредно много при приложението му, а най-добрият закон в ръцете на хора жестоки и които искат да се подиграват, става най-лош. Как се управлява — не вечно как се законодателствува по нашата културно-образователна политика, но как се управлява нашето учебно дело — как се администрира то, как се прилагат законите и какви наредби се правят? Вие въмжнахте постановлението № 101 в закона, в рубриката на чл. 82 и по този начин осигурихте произвола на училищната власт. Г. г. народни представители! Нема да имаме никога свесно образование, докогато майстора на образованието, твореца, който твори душите на лицата в училището, в лабораторията — учителя, не е осигурен, първо, в своя поминък — не е достатъчно задоволен съжалихме заплата — и второ, не е осигурен в свободата на съвестта си и въобще в свободата си като гражданин на страната, и трето, не е осигурен на мястото си. Чл. 82 предизвика юдинско хоро над нещастното учителство. И когато тук преди два и половина часа ви казваха, че днешната „чума по Израил“ е много по-страшна, отколкото минувала, право ви казваха. Аз съжалихме съвременник носил съжалихме джиги години тежки учителски кръст, аз попаднах навремето под ударите на тази „чума“ и знай какво значи учителско страдание и страдание на учителските жени и деца. Днес става още по-страшно нещо, защото тогава те уволняваха и не те търсеха във външното наше учителство. И когато тук преди два и половина часа ви казваха, че днешната „чума по Израил“ е много по-страшна, отколкото минувала, право ви казваха. Дотам стигнахме ние, г-да. Аз не разполагам пак съжалихме сведения от година и половина, откак имаме 101 и чл. 82, колко учители в България съжалихме, колко съжалихме преместени в първоначалните, прогимназийни и средни училища; за жалост, немам данни — не ми ги дават. Ако ги имах, ищеш да се види, че чумата е страшна, е много по-силна. Тук аз ще ви дам само за илюстрация неколко примера, при които ще оставя на вас, като хора съжалихме чувството и съжалихме съвест, да прецените и г. г. министър да види, какво е въжришил, когато се е поддавал не под влиянието, а когато е изпълнявал исканията на партизани.

Г. г. народни представители! В поменика, който имам тук, в протеста до г. министъра на народното просвещение от учителския съвет на Българския учителски съюз, като се цитират маса примери на незаконни, неправилни и неоснователни уволнения . . .

Некой от земеделците: В двореца чете ли го това? (Смех)

С. Костурков (р): . . . е казано в т. 1: (Чете) „В. Георгиев, дългогодишен учител в с. Кукулен, Станимашко. Уволнен бе по искането на един виден дружбаш, бивш тончевист, у когото министъра на народната просвета бил на гости. Когато уволненият учител поисква обяснение, отговаря му се: „Не си направил нищо лошо, но не си наш и не си полезен за партията“.

Д-р К. Консулов (з): Лжеш се, г. Костурков.

Д. Нейков (с): Нека каже г. министъра, защо е уволнен.

Министър С. Омарчевски: Ще го кажа, когато трябва.

Д. Нейков (с): Нема да кажете. Не Ви е срам!

С. Костурков (р): Недайте ми отнимам времето, г-да, или дайте ми още време, за да се изкажа. — Г. г. народни представители! По уволнението на учителя Иван Кръстев от с. Мездра се отнасят до г. министра и министърят отговори — в кавитки ще ви приведа думите му: „Нищо общо немат с истината мотивите, които съм изложени за уволнението ти; те съм един явен произвол“. Г-да! Так стоя подпира на председателя и секретаря на Българския учителски съюз.

Д-р К. Консулов (з): Ами и те съм като Вас, г. Костурков.

С. Костурков (р): Аз ги познавам лично от десетки години, те съм честни хора.

Д-р К. Консулов (з): Допускате ли, че ще го уволним, защото не е към нашите? Потънали съм в престъпления.

С. Костурков (р): Не мислете, че заплашавам широките социалисти, не, те заплашават незаконно и неправилно уволнени учители, жестоко подиграват учители.

Г. г. народни представители! Аз ще ви спомена няколко случаи още за илюстрация. Коста Цокев, може-би некогашен учител по математика на сегашния министър на просвещението в Старозагорската гимназия, 35-годишен учител, бивш мой колега, човек образцов, и по познания, и по методика и като човек добър.

Министър С. Омарчевски: VI клас свършил, в VIII клас математика преподава!

С. Костурков (р): Тоя човек, г-да, е уволнен за явно партизанство. Нема основание, защото никога той не е правил такова. Министъра казва, че немал образование.

Министър С. Омарчевски: Да, VI клас е свършил, в VIII клас математика преподава.

С. Костурков (р): Съжалявам, че г. министъра на просвещението излага себе си и местото, което замеа, като казва тези работи, защото той требва да знае, че по предишния закон за народното просвещение Коста Цокев е държал държавен изпит за висше образование, чувате ли? — държавен изпит за гимназиален учител. Аз ви го казвам и, ако не излезе верно, плойте ме всички.

Ю. Вълнов (з): Не си лъгал и сега нема да излъжеш. Ти не лъжеш!

С. Костурков (р): По-нататък, Петър Върбанов от с. Осенец, Разградско, е уволнен за партизанство, когато той не познава що е партизанство.

Министър С. Омарчевски: Как да не познава? Питайте неговия роднина Станю Златев — вулгарен партизанин!

Г. Чешмеджиев (с): Заедно с дедо Станю искахме да дойдем да молим да го назначите, защото е невинен.

Министър С. Омарчевски: Нищо нема да помогне, щом е партизанин.

С. Костурков (р): Моля, г-да, тук има едно недоразумение.

Министър С. Омарчевски: Никакво недоразумение.

С. Костурков (р): Въпросът е за Сава Попов.

Г. Чешмеджиев (с): За Върбанова е думата.

С. Костурков (р): Ама те и двамата съм уволнени. Сега въпросът е за този, който е тук. Вчера е дошъл и той е Сава Попов. Виждат го „дедо Сава“. Застава се селото — по-рано с референдум целото село го иска; 30 и няколко години е учител, образцов човек — назначиха го пак. Сега е пак уволнен.

П. Стоянов (р): Пак ще го назначат и пак ще го уволнят?

С. Костурков (р): Ето му уволнението (Показва едно писмо): (Чете) „Съобщава ви се, г. учителю, съгласно предписанието на Министерството на народното просвещение под № 5.695 от 11 март т. г., че съм заповед № 967 от 10 март т. г. на същото министерство, на основание чл. 82 от закона за народното просвещение, вие се уволявате за една година из всички училища на Разградска окolia за дейност и занятия несъвместими с учителското Ви звание и достойпство, за явно и вулгарно партизанство и за нарушение на окръжното предписание на министерството № 115 от 4 януари т. г.“

Д-р Й. Фаденхехт (р): Без дисциплинарен съд.

С. Костурков (р): Ами къде останаха, г. министре, уредените в закона от Вас дисциплинарни съдилища? Ами Вие сте си присвоили права, които немате! Г-да! Ами този човек, ако отиде в Административния съд, ще отмени заповедта. Ама Вие не се боите!

Нема да говоря за уволнението на Юрдан Антонов от с. Горни Коритен, който се уволява затуй, защото като председател на изборното бюро на 19 февруари т. г., не е позволил на никак партизанин да партизанства при бюрото и заповедал на стражаря да се мащне от бюрото, да отиде далече и когато му потребва, тогава щел да го повика. Съставят му акт за партизанство, и без разследване го уволяват — 23-годишен учител, образцов човек!

Д. Нейков (с): И той е пиян!

С. Костурков (р): Марин Иванов от с. Рущи, Видинско, знаете ли защо го уволяняват? Затуй, защото в качеството си на главен учител и на учител той съставя акт на крадци, които крадат дървен училищен материал и понеже то съм силни, искаат уволнението и го изгонват.

Д. Нейков (с): И той ли е пиян? (Възраждения от земеделците)

С. Костурков (р): Г. г. народни представители! Моля ви се, една минутка, послушайте този документ, който е уникум в историята на българското образование. Запомните, уникум, защото свидетелствува докъде съм дошли в своето възмущение граждани на една община. Слушайте сега: (Чете) „Днес на 17 февруари 1922 г. жителите на с. Браниловци, Габровско, без разлика на политически убеждения, съвикали на общо селско събрание по повод получената заповед № 286 от 26 януари т. г. на г. министра на народната просвета, с която заповед се уволява учителят от основното ни училище Стефан Попов...“

М. Донсузов (с): И той е пиян!

С. Костурков (р): „. . . съгласно чл. 82 от закона за народната просвета като разпространител на противодържавни идеи, намираме:

„1. Попов далеч неоснователно се обвинява в разпространение на противодържавни идеи. — „Противодържавните идеи, в името на които той ни е свързал и организирал съм следните:

„1. През 1915 г. ни основа кредитна кооперация „Доверие“, която днес брои 120 члена и която до ден днешен урежда безплатно. Означената кооперация изтрягна почти всички свои членове от поктиите на лихварите, спекулантите и кожодерите. С неговото уволнение се написа земеделци и занаятчиини се тикват наполовине в ръцете на техните доскорищи изедници и потисници;

„2. Устрои при църквата ни детски черковен хор, който управлява безплатно и който направи църквата привлекателна за всички;“

Некой от комунистите: Не е ли комунист?

С. Костурков (р): „3. Не забрави и онния клети български синове, които оросиха със своята кръв бойните полета и там оставиха своите кости, а за вечен спомен им уреди празник, чествуван най-тържествено всяка година на 13 март;

„4. За същите наши мили герои уреди възпоменателна овощна училищна градина, която, според мнението на училищните власти, е първа в Габровската околия. За тази градина е представен за награда в Министерството на народната просвета. (Вместо награда, получи заповед № 286).“

Д-р И. Фаденхехт (р): Хубава награда!

А. Буров (о): Пак му я дали!

С. Костурков (р): „5. Вжобще той е давал инициатива за всички общополезни и високоблагородни дела, които без него ще занемеят и сигурно ще умрат.“

„II. Обвинението против Попов е дело инсинуирано от един кален партизанин и заради това протестираме:

„1. Против действията на г. министра на народната просвета, който, заради дребнавото и низко желание на един безогледен партизанин, ни лишава от позаменимия наш учител и с това не само умъртвява напълна кооперация, а оставя посрещ годината без учител напълно деца, които сега с наежлени очи питат дe e тяхния любим учител, защо ги е оставил и кога ще се върне пак при тях.“

„2. Най-настоятелно искаме следствие и анкета на обвинението против този невинен учител, защото само по този начин ще се разбере от всички, че той не подпада под ударите на чл. 82 от закона за народната просвета.“

„За дружбата, секретар: Ст. Хр. Ангелов; „за радикал-демократическата организация, секретар: Марин Косев; „за Социал-демократическата организация: Хр. Ганчев; „за Комунистическата организация: Хр. Атанасов; „за Църковното настоятелство: Свещеник Хараланов; „за училищното настоятелство; председател: Иван Дочев; „за кооперация „Доверие“: Хр. Стоянов.“

Д. Нейков (с): Това е позор за един министър! Цело село гарантира за него.

Министър С. Омарчевски: Можливи ти там!

Д. Нейков (с): Това е позор, срам!

Д-р К. Консулов (з): Цело село е против него; ограби кооперацията и вие го защищавате.

Д. Нейков (с): Кой може да гарантира за редица високопоставени лица тогава?

Председателствуващ К. Малев: Г. Нейков! Пазете тишина!

Д. Нейков (с): Засрамете се. (Възражение от земеделците)

Председателствуващ К. Малев: (Зважни) Моля, г. Нейков, пазете приличие!

С. Костурков (р): Г. г. народни представители! Аз ви казах, че този факт е уникум в нашата образователна история.

Председателствуващ К. Малев: Времето Ви изтече, г. Костурков!

С. Костурков (р): Още неколко минути.

Д-р К. Консулов (з): Кооперацията склучи баланс с 200 хиляди лева дефицит.

С. Костурков (р): Моля, г-да, времето ми изтича.

Г. г. народни представители! Пръв път аз виждам сложени подписите на ръководните лица от бюрата на всички политически партии в едно село, от крайната десница до крайната левица, за един учител. Какъв трябва да е бил той

учител, та и училищното настоятелство и кооперацията и всички гарантират за него?

Ц. Бръшлянов (о): И свещеника.

С. Костурков (р): Нека ви кажа тук за чест на г. министра, че той го е повържал, но сега се страхувам да не го уволнят на нова сметка.

От земеделците: А-а-а!

С. Костурков (р): Защото факта, че той не разследва, както требва, и уволнява учителите показва, че се води слепо по желанието на своите партизани. Това е най-печалното. Това не е управление, г-да, на народно образование. Учителската съвест е смутена, учителското положение е разклатено.

Х. Ветовски (з): Вжриал го с.

Д-р И. Фаденхехт (р): Защо го е уволнил?

Председателствуващ К. Малев: (Зважни) Тишина, г-да!

Н. Кийосев (з): Не може да чакаме до 12 ч. да гласуваме бюджета. Нема да говорят по час и половина.

Председателствуващ К. Малев: (Звани)

С. Костурков (р): Вие ми отищте 15 минути.

Некой от земеделците: Вие говорите повече.

С. Костурков (р): Не е верно, нито една минутка не съм говорил повече. Аз съм си записал кога съм захванал. Отищте ми 10—15 минути. Кой е виноват? Когато се четоха тук документи против Враиевовците, против които сме и ние, вие се радвахте, а сега, когато чета документи против вашата политика, вие не давате да се говори.

Председателствуващ К. Малев: Не се разправяйте, г. Костурков, а свършвайте.

С. Костурков (р): Ще свърша.

Г. г. народни представители! Пред мене има друг един документ, който свидетелствува, че сегашния министър на народното просвещение не се подчинява дори на решението на Върховния административен съд.

Министър С. Омарчевски: Това е нещо ново.

С. Костурков (р): Аз ще го питам какъв е министър той тогава!

Ю. Вълков (з): Всички питаш и съдиш, а само себе си не можеш да попиташ какъв си бил. Много си сериозен!

(Председателското място се заема от председателя)

С. Костурков (р): Г. министър Омарчевски на своя глава, въпреки всички повеления на закона, който дава право на учителския съвет за изключване на учениците от гимназията, министър Омарчевски издава заповеди за изключване.

Председателя: Моля Ви се, г. Костурков, свършвайте! Свърши Ви се времето.

С. Костурков (р): Знам, знам. Ще свърша. Още една минутка.

Председателя: (Продължително зважни)

С. Костурков (р): Отнася се изключването до съда и той отменява неговата заповед. Министъра приема решението, но не го признава и не го изпълнява . . . Аз имам един документ, който говори, че един народен представител е искал да се гаври с учителските. (Тропане по банките от земеделците)

Министър С. Омарчевски: Кой е той?

С. Костурков (р): Продължете ми времето, за да ви кажа.

Председателя: Минават 20 минути повече от времето Ви. Има ред.

Д-р И. Фаденхехт (р): Г. председателю! Недайте држика звънца, защото и ние тогава нема да оставим да говорят другите. (Глътка)

С. Костурков (р): 20 минути ми отнекте.

А. Янев (з): Повече от 20 минути говорите. Немате честолюбие и чест. Който има честолюбие, не отива да се бута в Двореца, без да го викат. Има ред.

Председателя: Има думата народния представител г. Щоню Бржшлянов.

С. Костурков (р): Г. г. народни представители! Документите съм тука. Вашето поведение свидетелства, че вие сте не хора на образоването и дисциплината, а сте хора на тиранията и подкрепяте безчестията и беззаконията. Вие убивате Университета, Университета ще убие вас, вашето управление. Вие сте против хората на науката, които правят чест на световната наука. Ние имаме светила, срещу които вие ръжжите и плюнете. (Възражения от земеделците) Но никошко нема да ви помагне.

Председателя: (Зважни) Моля, г. Костурков, напуснете трибуната! (Некой от земеделците ръкоплескат)

С. Костурков (р): Да ви отговоря на ръкоплесканията. Не ми давате време да ви отговоря.

Некой от земеделците: Засрамете се, махнете се от там!

С. Костурков (р): Аз само констатирам едно, че вие сте загубили всекаква мерка и понятие за чест на държава, на държавен глава, на народен представител и на човек. (Ръкоплескане от левицата) Всекакво понятие за чест сте изгубили. (Възражения от земеделците)

П. Петков (з): За Карлуково сте вие!

С. Костурков (р): Ще изнесем онай гавра с учителки от страна на народен представител. Ще изнесем. Защо не ми давате думата?

Председателя: Има думата народния представител г. Щоню Бржшлянов.

От земеделците: Не може да говори.

Министър М. Турлаков: Според правилника може да се говори по 20 минути. Ние приехме от всяка група да говори един човек по един час. Нали рекохме да направим отстъпка, какво е това да говорят по двама души!

Председателя: Г. г. народни представители! Моля ви се! Съгласно правилника за вътрешния ред на Народното събрание, при второто четене на законопроектите се говори само по 20 минути. Ние се съгласихме да говорят от групите по един час. Добре, говориха. А г. Бржшлянов идвa сегa да говори втори от техната група. Тогава не треба ли да се обрънем точно да изпълним правилника?

Министър М. Турлаков: Той требва да се е отцепил от народните си. — Вие признавате, че правилника предвижда 20 минути само за група, а от всяка парламентарна група се е говорило вече и не по толкова, а по един час.

Ц. Бржшлянов (о): (От трибуната) Дебатите не съм прекратени. Според правилника, могат да говорят десет души. Аз искаам да говоря.

Председателя: Давам, според правилника само 20 минути на г. Бржшлянова, да говори.

Ц. Бржшлянов (о): Г. г. народни представители! Аз ще зачекам въпроса за университетската криза, въпрос, по който се изказаха по-малко предшествениците.

Д-р К. Консулов (з): С бюджета ще се застапяваме или с университетска криза, г. Бржшлянов?

Председателя: (Зважни) Моля Ви се!

Ц. Бржшлянов (о): Г. г. народни представители! Ако се спират на този въпрос, то е затуй, защото, първо, той най-добре характеризира начините ви на отнасяне, преди всичко на г. министра на просвещението, към културните институции в България; второ, защото вашата позиция по този въпрос издава у вас едно настроение на борба срещу науката.

От земеделците: Не е верно!

Председателя: (Зважни) Моля ви се, г. г. народни представители.

Ц. Бржшлянов (о): Онзи ден г. Стамболовски, като говореше, каза: „Ние всичко ще опростим, ние ще опростим даже и науката“ — и аз разбирам неговата мисъл. Науката ю за вас чужда и вие сте чужди за нея, но за нас тя е така сложна, че вие не можете да я опростите. Недейте мисли, че науката се изчерпва даже с учебниците в Университета, че науката се изчерпва даже в онези факултети, където тя се най-много специализира; тя е в главите на учениците, тя е в лабораториите на онези, които ежедневно работят, тя е постоянно творчество, и колкото да искате да я опростите и направите достъпна за вас, за да имате кураж да кажете, че вие всичко знаете, в това никога нема да успеете.

Г. г. народни представители! Откъде се породи конфликта с нашия Университет? С две думи казано, този конфликт е създаден от тъй нареченото систематично нарушение автономията на Университета. Що е автономия — предшествениците ви казаха, аз не ще се простирам върху това. Но няма нужда да ви доказвам защо нашият Университет трябва да бъде автономен, както съм в цел свет — ние трябва да оставим този въпрос...

М. Дилянов (з): И да тръгнем по агитации!

Ц. Бржшлянов (о): . . . защото този въпрос е разрешен отдавна у нас и закона гарантира тази автономия. В що състои тя? В следующите нещо неща. Първо и най-важно: преподавателския персонал е подбран въз основа на изборното начало. Това нещо като се знае и то като се препени, много ясно ще бъде по-нататък защо академическият съвет има известни права, има автономия, ако щете, и какви съм правата на възпешателство на правителството в изборния принцип. А то значи следующето. Професорите, когато се назначават, те преди всичко се избират от академически съвет, предварително посочени от факултетите, а министър на просветата само ги представя да бъдат назначени с указ от царя. Това е по назначението. Второ, по уволнението — то става по същия начин. Трето, уреждането на преподаванията, целата вътрешна работа на Университета теже се урежда от факултетните съвети и от академически съвет. Те, когато вършат тази работа, не получават заповед от министър, но се ръководят от закона и от законите наредления. Най-сетне, когато се касае за дисциплинарни наказания, те се налагат също от академическия съвет по предложение на факултетните съвети или по предложение на министър на народното просвещение. И с тези четири характеристики белези във функциите на Университета, може да се каже, г. г. народни представители, че се изчерпва и автономията на Университета. Това е то. Е добре, с какво наруши г. Омарчевски тази автономия на Университета? Ето ви накъсно неколко факта, които трябва да прецените и да видите до какъв цинизъм, тъй да се каже, отива г. Омарчевски в своето желание да се наложи, да наложи своя каприз и да докаже на цел свет, че той не зачита нито законите нито най-висшия културен институт в нашата страна. Първо, в 1921 г., когато требаше да назначи комисия, която да определи, да избере професори за новия, агрономически факултет, г. Омарчевски не спазва закона, който казва, че тази комисия се избира от академическия съвет, а той самичкът я назначава. Академическият съвет веднага протестира, влиза в конфликт с него. Обществото малко узна за това нещо тогава, защото самите професори, вижда се, не искаха да дават голема гласност на този конфликт. И академическият съвет се принуди да обжалва пред Върховния административен съд тази постъпка на г. министър, и чак когато г. министър разбра, че Върховният административен съд ще отмени тази наредба, този незаконен акт, тогава се подчини и си оттегли заповедта. Конфликта започна, както виждате, твърде отдавна. Второ, миналата година по същото време професор Яранов, извe-

стен у нас учен, написа една важна статия в некакъв французки вестник, в която критикува стопанска политика на правителството от тъждре високо, без никакво партизанство, и даже както се обяснява, имало некаква неважна печатна грешка в некой израз, която г. Омарчевски счел като остра критика против политиката на днешното управление, и го уволнява, без да има право за това.

П. Стоянов (р): За Консорциума се отнасяше въпросната статия.

Ц. Бръшлянов (о): Может да е била за Консорциума. — За провинение може да сезира академическият съвет, но министъра не може да го уволнява. Той и досега не иска да се подчини на закона и да отмени своята заповед. Трето, в началото на тази, 1922 година, министърът уволнява лектора г. Миков, когото, като лектор, той наистина има право със заповед да уволни; но за какво го уволнява? Затуй, че заможен е десет дена повече да се яви в Университета. А защо е заможен той? Установява се, г. министре — има документи в министерството и в Университета — че той е бил задържан от г. Стамболовски в Женева, когато е бил там, защото е имал нужда от него. И своевременно това е съобщено. Г. г. народни представители! Даже в закона за чиновниците и за най-обикновените чиновници и за най-дребните чиновници е казано, когато те повече от 10 дни не се явят да заемат службата, или отсъствуваат по неуважителна причина повече от 10 дни, могат да се уволнят. В случая и несаме място за дисциплинарно наказание, а камо ли за уволнение, тий като тъждре основателна е причината за неговото заможение. А това чисто и просто се схваща от целото професорско тело като един кампрайз на министъра на народната просвета. В 1921 г. министъра на народната просвета постъпва по следния начин за друг един случай. Академическият съвет по всичките правила, на правилника и закона избира за професор по една от катедрите по литература известният писател Александър Балабанов. Е добре, знаете ли, г-да, че министъра на народната просвета не искаше да се подчини на този избор, т. е. не изпълнява закона, който казва, че той се препраща така избран за назначаването му с указ, или най-много може да направи опозиция, когато има формални нарушения на закона при избора? И знаете ли мотива кой е оил за Балабанов?

Министър С. Омарчевски: Тежки нарушения има!

Ц. Бръшлянов (о): Мотивът е бил, че според неговите сведения, той не бил достатъчно подгответен. Влиза, прочее, в една компетенция...

Министър С. Омарчевски: Това не е моя работа.

Ц. Бръшлянов (о): ...която преди всичко из е негова и която във всеки случай по същество не е права. А че не е права, доказва и това обстоятелство, че най-сетне, след като 7 месеца той беше в конфликт с академическия съвет по този въпрос, на 7-ия месец канцелярия изпрати назначения да се утвърди с указ.

Министър С. Омарчевски: Питай Фаденхехт, да ти каже как.

Ц. Бръшлянов (о): Това е буквално тий, както аз го зная от авторитетно място. — Но, г. г. народни представители, големия конфликт започна в началото на тази година със следующите 3—4 случая. Най-важният е с правилника за вътрешния ред на Университета. В какво се състои конфликта по тая точка? Съгласно закона за народната просвета, изработка се от министерството такъв правилник, но не въз основа мнението на академическия съвет. Г. министърът изработка един правилник, без да вземе мнението на академическия съвет във внимание. Това мнение му е дадено и той го има пред себе си, но той не го взима, абсолютно под внимание и нещо повече: позволява си да създаде един правилник, който в много точки противоречи на закона. Напр., в следните точки. Г. министъра решава това нещо, което нема никакде по света — поне доколкото се простираят моите сведения и тия на известни професори, които аз пиша — да пише в правилника, че заседанията на академическия съвет трябва да бъдат публични и не стига това, ами и да се предизвестява седем дена по-рано. Цели седем дена по-рано да се бъде барабан!

Министър С. Омарчевски: Кога и при кой случай?

Ц. Бръшлянов (о): При случай на назначаване професори.

Министър С. Омарчевски: А, така е закона.

Ц. Бръшлянов (о): И седем дена по-рано да се оповестява!

Министър С. Омарчевски: Така е закона.

Ц. Бръшлянов (о): Второ нещо, което го нема в закона, кето е противозаконно, и нещо — което е важно — което го нема никаде в Европа в европейските университети. Ако искале по същество да си губя времето да ви доказвам колко е непрактично като се разисква за личностите на известни хора за назначение, дали съ добри или лоши, какъв е техния мащаб, какви съ техните познания, това да става публично и седем дена по-рано да бъде барабан, да дойде обществото да слуша, аз сметам, че е нещично това. Второ, нареджа, г. г. народни представители, нещо, които тежко не съ от негова компетенция: кои студенти, колко и какви лекции да слушат и нещо повече — студентите от известен факултет какви лекции да слушат от другите професори. Напр., студенти от историко-филологически, от физико-математически факултети да слушат цели четири семестра педагогика, която е разделена в три отделни дисциплини, и история на български език, една наука, за която ще се съгласи г. министъра на просветата, че още даже е с тъждре неопределени контури и с още по-малко авторитетни учени и автори, и най-важното е, че толкова време ще им се отнеме с тия неща, които немат нищо общо и които не съ тъжни за тех, щото те ще бъдат в ущърб на другите техни занятия. Нарежда по-нататък по колко лекции да четат професорите и цел час да ги четат — касае се за тия 15 минути — нещо, което го нема тежко никаде по света. Тия неколко неща, които се съдържат в този правилник, съ противозаконни и съ против мнението на академическият съвет, издават в г. министъра на народната просвета едно желание да се налага даже и там, където нито по същество, нито по форма може да бъде прав — не говоря за онова уважение, което той, като бивш участник на това университетско тело, би требвало да има към тия, които съ му дали онези скромни познания, които той влага сега в служба на държавата.

Но идва по-нататък, г-да, в началото на тая година следующето: замечават касата на Университета без всекакъв повод и главно съвършено не по надлежния ред и начин; глобяват ректора с една четвърт от заплатата за една дреболия, без да има по закона такова право, защото глобуването като дисциплинарно наказание може да го наложи само академическият съвет; той може само да се съдира академическия съвет с туй, но нищо повече.

П. Стоянов (р): Министъра на вътрешните работи може на кметовете да налага глоби!

Ц. Бръшлянов (о): С бюджета, който се изработи като проект, той премахва възможността на 15 от най-добрите наши професори да заемат досегашните свои катедри, или по-право, ако искат да останат, понижава ги в прости доценти. Аз сега слушам, че по негово предложение тия катедри били възстановени, но не напълно, не всичките. И, което е важно, ако по пегов доклад става това в комисията, не издава ли това, г-да, най-малко едно лекомислие, с което той възбуди един конфликт тий останър и който тий много заинтересува вече целото общество? Но още по-неоснователно той постъпил с тай наречените частни доценти, които имат известна връзка с политически партии. Той предписва на основание чл. 324 от закона за народната просвета да бъдат изхвърлени от Университета професорите Фаденхехт, Моллов, д-р Даниев, Абрашев и други частни доценти, които ако не вземат първи адвокати в страната, с известност даже в Европа, ако не бъха хора с голема тежест в техните партии и един от първите наши държавници, сигурно щеха да бъдат професори, но не съ професори именно затуй, защото техната специалност като общественици не им позволява всъщело да се предадат на професорското занятие. Обаче те преди години съ помолени, пред вид на туй, че немаме достатъчно подгответни авторитетни професори, да четат сегиз-тогиз лекции, за които им се плаща едно ищожно възнаграждение, такова възнаграждение, г-да,

което не им стига, за да си изпишат всеки месец по две съчинения за техната специалност, защото знаете, че за да бъдеш професор или лектор, трябва да поддържаш и опресняваш своите познания. Та то е даже смешно да се говори, както често г. Омарчевски го говори и пише даже, че те съм ревниви за туй възнаграждение, което той им отнема.

Д-р Й. Фаденхехт (р): 40 л. на лекция!

Ц. Бржшлянов (о): Те направиха чест на Университета и за едно никакво възнаграждение — 40 л. на лекция! Възнаграждение, моля ви се!

Д-р Й. Фаденхехт (р) и **С. Костурков** (р): Ще им ги харизем.

Ц. Бржшлянов (о): Те не могат да платят с тех подметите, които търкат, за да отидат до Университета. Но по този въпрос той се смета за много силен, защото стои на формалната почва на закона.

Е добре, г. г. народни представители, когато ние ще преценяваме политиката на днешното правителство, в лицето на нейния министър на просветата, по този въпрос, ще трябва да бъдем наясно. Г. министъра не стои на почвата на закона. Не е такава нито буквата, нито духа на закона. Че това е така — законът е в ръцете ви, г. министре, — показва . . .

Министър С. Омарчевски: Четете го.

Ц. Бржшлянов (о): . . . чл. 324.

Министър С. Омарчевски: И чл. 302.

Ц. Бржшлянов (о): И чл. 302. Г. министре! Позволете ми, когато аз говоря, да съм член и да знам онова, което говоря.

Г. Дамянов (з): Изтече Ви времето, г. Бржшлянов.

Ц. Бржшлянов (о): Аз ще ви прочета неколко реда от известния нац професор г. д-р Кулев, написани неотдавна по тая точка, за да се види, колко е неправ г. министъра на просветата, когато казва, че чл. 324 обхваща и тези господи, за които е реч — лекторите. Той казва така: (Чете) „Положението на тия частни доценти според закона е ясно и точно определено. Не е верно твърдението на г. министър Омарчевски, че наредбата на чл. 324 от закона за народното просвещение се отнася и за тия частни доценти. Аз ще си позволя да напомня на г. министър Омарчевски декларацията, която той направи по повод на същата наредба пред парламентарната комисия в мое присъствие и в присъствието на моите колеги: М. Попов, д-р Т. Петров, Ян. Моллов, а също и в присъствието на бившия главен секретар при Министерството на народното просвещение г. Ст. Донев. Аз вервам, че всички присъствуващи в това заседание на казаната комисия ще потвърдят следните мои твърдения.

„При разглеждане наредбата на чл. 324“ — миналата година, когато се приемате този закон — „аз сам обрънах внимание на г. министра върху нейната неясна редакция и поисках тя да се видоизмени по тяхъ начин, че явно да личи, какво тя не се отнася и до частните доценти от юридическия факултет, а визира само редовния чиновнически персонал на Университета. Аз още тогава развих мисълта, че наредбата на чл. 324 не може да се отнася до казаните частни доценти, защото те съм лица известни със своите научни трудове, поканени от академически съвет съгласно алинея пета на чл. 309 от закона за народното просвещение да четат лекции по специалността си като частни доценти. А не може да се допусне, че един специалист-учен, свободен гражданин, ще се съгласи да чете 2—3 лекции седмично в Университета при условие, защото заради честта, която му се прави, да се лиши от едно свое може-би най-ценно право — да участвува в политическия живот на страната и да замества отговорно място в некоя политическа организация. Явно е, прочее, казахъ аз тогава, че наредбата на алинея пета на чл. 309 била безсмыслена, ако наредбата на чл. 324 се отнасяше и до поканените от академически съвет частни доценти, които не съм държавни чиновници и не могат и не трябва да се третират наравно с тия последните. Г. министър Омарчевски, след като изслуша изка-

заните от мене мисли, взе думата и заяви, че той е напълно съгласен с мене и че действително и според него разбиране и съвпадение наредбата на чл. 324 не се отнася и не може да се отнеса до казаните частни доценти, а визира само редовния, постоянно, чиновнически персонал на Университета“. Вие сте поставени, г. министре, върочна ставка с един почен гражданин, с един професор, който с подписа си Ви кани да кажете истината ли е туй или не. И когато това е истината, и когато тя се потвърждава от всички други истини и от различната в термина, употребен в закона — друго е „преподавателски“ персонал . . .

Председателя: (Зважки) Изтекоха 20-те минути.

Ц. Бржшлянов (о): Моля Ви се, Вие преди всичко съвсем неоснователно ми давате 20 минути, когато трябва да говоря цел час.

От земеделците: А-а-а!

Председателя: (Зважки)

Ю. Вълков (з): По той часовник (Посочва един от двата часовници в залата) говориш 25 минути; той е буржоазен.

Ц. Бржшлянов (о): Г. г. народни представители! Аз ще се подчиня на вашето желание да не говоря повече от 20 минути. Аз ще се изкажа по-после. Също ще ви обръна внимание по този въпрос, който вие мислите, че сте го уредили, като сте възвърнали по бюджет неколко от катедрите на известни професори, за които и в. „Народ“ пише, както напр. за проф. Методи Попов, с европейска известност, на когото, казва, трудовете се реферират в чужди университети . . .

Д. Нейков (с): Това е верно.

Ц. Бржшлянов (о): . . . и служат за встъпителни лекции на чужди професори в Европа, да не мислите, казвам, че като възстановихте вие неколко катедри, с това разрешавате големия въпрос за конфликта между г. Омарчевски и Университета? Бъдете внимателни, защото с този въпрос вие виждате, че се повдигна не само целото студентство — целото учителство, целото общество е на страната на науката, на просветата. (Възражения от земеделците) И помнете, че Университетът е един светилник, и всеки, който посега да го уgasи, ще му изгорят ръцете и той ще свърши печално, твой като съм свършил всички тирани и всички мракобесници. (Ръкоплясане от обединистите)

Председателя: Други записани нема.

Обявявам дебатите за приключени.

Има думата г. министъра на просветата.

Министър С. Омарчевски: Има ли други записани?

Председателя: Нема; дебатите съм прекратени.

Министър С. Омарчевски: Г. г. народни представители! Аз не помня — это вече две години — законопроект, който да е внесен от Министерството на народното просвещение, или изобщо проект, внесен от правителството, което днес управлява България, който проект предварително още да не е бил украсен с най-чарните и тъмни краски. И по законопроекта за народното просвещение, всестранно проучван и гласуван в парламентарната комисия по Министерството на народното просвещение минала година, проучван надълго и тук от Народното събрание, единствен досега законопроект, разискван в повече от 28—29 заседания, не се оказа нито един от тая страна (Сочи левицата) или от тая (Сочи центъра), който да намери една страна поне, която да заслужава подкрепата на автора, който я внася или на правителството, което я предлага. Целия законопроект, който съставлява от себе си един кодекс на нашата просветна политика, на земеделска, на обновена България, биде отречен издълно от всички от тая страна (Сочи опозицията). Този законопроект идеше да отговори на назрелите държавни и обществени нужди, на нуждите за просвета на широките народни маси. Тези хора (Сочи центъра), които управляваха България 40 години, беха глухи към волите и стенанията на земеделското съсловие, което беше жадно за наука и просвета.

Техния жизнен интерес налагаше, щото този народ да бъде в рабско подчинение, да тъне в духовна и материална мизерия, за да могат по-лесно да го разкарват като кираджийски кон, с извинение, по всички бойни полета (Ръкоплескане от земеделците), където изнасяха техните интереси и интересите на едно съсловие, което загива, да закрепят неговото господство с една просветна и образователна политика.

Закона за народното просвещение, гласуван от земеделската Камара, е предмет на разисквания в Италия и в Германия. Друг път ще имам случай да ви цитирам какво казват големи автори за неговите добри страни, които автори усвояват неща, приложени на българска почва, проучени при българските условия. Немаше, следователно, че един член, нито едно положение от този законопроект, което да бъде одобрено дори от онези, които инак — бързали с въпросите на просветното дело в България — виждаха неговите добри страни.

Бюджетопроекта на Министерството на народното просвещение, който се представя на вашето просветено внимание, е един бюджетопроект, в който е дадено повече от всичко сънユ, което днешната българска държава с нейните разстроени финанси, с нейното разстроено държавно и частно стопанство може да даде. Че това е твой, нема да приказвам приказки, както многоуважаемия г. Нейков и Кандев.

Бюджета на държавата за просвещението в 1910 до 1921 г. от 21, 23, 24, 28, 29, 38, 43, 46, 66 милиона — кръгли цифри — в 1919/1920 г. — при Костуркова — 155 милиона, в 1920/1921 г. 221 million; днес тия бюджет наближава, с новите добавъчни възпаграждения, които предвидехме в бюджетарната комисия, към почетната цифра $\frac{1}{2}$ милиард лева. (Ръкоплескане от земеделците)

Обвиняват ни особено онези, които съм управявали България, че много малко сме направили в качеството си на управленци, за да отговорим на вътрешната страна на наше образование, за да можем да съберем колкото се може по-голяма част от ония деца, които подлежат на задължително образование, в оградата на училището. Верно ли е туй обстоятелство, което твърдят онези, които хвърлят туй обвинение по адрес на правителството? Не е верно. И тук истината е на нашата страна.

Така напр. в Бургаския окръг — в общи числа — за 1921/1922 учебна година, сегашната, от подлежащите на задължително обучение в целия окръг 55.083 деца във времето, когато „простачите“ управяват България, съм прибрани в училищните сгради 52.792 деца, с една разлика — да не ви чета статистиката — от 2.291 деца, подлежащи на задължително обучение в целия Бургаски окръг, не влезли в училището поради липса на сгради, училищни помещения, сиромашия и пр. Във Варненския окръг от подлежащите на задължително обучение деца тази година 21.129 съм прибрани в училищата 19.648, а останали вън от училищната сграда 1.486 деца. — Г. Костурков! Внимавайте добре. — Във Видинския окръг, крепостта на радикалите, от 31.680 подлежащи на задължително обучение деца съм прибрани в училищната сграда 30.975, а останали вън от училището 705 ученика. Във Врачанския окръг от 55.452 подлежащи на задължително обучение деца съм прибрани в училищата 44.226, а останали вън от училищната сграда 11.126 деца. Ще обясня защо. Във Кюстендилски окръг от 28 хиляди кръгло подлежащи на задължително обучение съм постъпили 24 хиляди, а 4 хиляди останали вън. В Мъстанийски окръг от 1.959 българчета подлежащи на задължително обучение съм постъпили 1.789, останали вън 170 непостъпили. В Пашмаклийски окръг от 2.697 съм постъпили 2.549, а 148 съм останали вън от училищната сграда. В Петрички окръг от подлежащите на задължително обучение 18.000 деца съм постъпили 15.000, 3.000 съм останали вън от училищната сграда. В Плевенски окръг от 50.519 подлежащи на задължително обучение съм постъпили 43.312, а останали вън 7.207. В Пловдивския окръг от 65.156 подлежащи на задължително обучение деца съм прибрани в училищата 49.783, а 15.373 съм останали вън. В Русенския окръг от 27.865 подлежащи на задължително обучение деца 27.118 съм прибрани в училището, а 747 остават вън. В Софийския окръг от 57.713 подлежащи на задължително обучение деца съм прибрани в училищата 51.820, а 5.893 остават вън. Само в София подлежали 10.690, прибрани 10.114, а остават 576 деца. В Търновския окръг от 57.634 подлежащи на задължително обучение деца съм прибрани в училището 56.101 деца, а остават вън 1.533. В Старозагорския окръг от 68.382 подлежащи на задължително обучение деца съм прибрани в

училищата 56.200, а остават вън 12.182. В Шуменския окръг от 26.465 подлежащи на задължително обучение деца съм прибрани в училищата 25.132, а остават вън 1.333 деца. Следователно, в цела България от подлежащите на задължително обучение деца следва да постъпят 579.483 ученика, постъпили съм 510.789, а остават вън от училището незасегнати от принципа на задължителното образование 68.694 деца.

Да видим през времето, когато управляващите демократии, начело с г. г. Мушанов, Моллов, Костурков и пр., колко съм били децата, останали вън от училищната сграда. От 1896 г. — ще карам наредъ — . . .

	подлежат	постъпили	остават вън
1896/1897 г.	529.120	340.483	178.637
1897/1898 "	536.310	342.960	193.350
1898/1899 "	544.620	339.859	204.561
1899/1900 "	553.060	329.276	233.793
1900/1901 "	561.640	318.078	243.562
1901/1902 "	570.120	312.354	257.766
1902/1903 "	578.720	340.824	237.896
1903/1904 "	587.460	358.797	228.637
1904/1905 "	596.330	337.840	218.490
1905/1906 "	605.336	400.308	205.022
1906/1907 "	614.470	415.684	198.785
1907/1908 "	623.750	430.118	193.693
1908/1909 "	475.743	361.476	114.267
1909/1910 "	484.976	384.514	100.462
1910/1911 "	484.143	387.831	96.312
1911/1912 "	491.731	409.062	82.659
1913/1914 "	556.127	450.906	105.221
1914/1915 "	580.948	500.413	80.535
1919/1920 "	650.193	544.972	105.221

Ц. Бръшлянов (о): А сега?

Министър С. Омарчевски: Сега, казах, 68.694 ученика. Нито една цифра от тези, които аз ви прочетох, за едно време от 46 години, вие не видяхте да съм сходжа със цифрата, достигната, когато се управлява Министерството на просвещението от хората на Земеделския съюз, които съм били уж против народното просвещение.

Но, г-да, замо си правим илюзии да се лжем тук, че тия хора (Сочи центъра), когато управляваха това Министерство на просветата толкова години, не направиха нищо, за да издигнат съзнанието на народа, като дадат просвета и като децентрализират съсредоточените в градовете прогимназии или изобщо образоването в по-големите центрове? Ами вие е много добре известен фактът, че от времето на Неофит Бъзовски, че не от 46 години, от освобождението, а от много по-рано, още дори от турско време, съществуващите трикласни училища до 1918/1919 г. не надминаха цифрата 300. А днес имаме прогимназиално образование разпространено на 1.208 пункта в България (Ръкоплескане от земеделците), т. е. на една трета от всички пунктове. Нямаме виждате, че в една трета от всички селища в България ние сме, така да се каже, приложили в действителност принципа на задължителното образование, и то с разширен 7-годишен курс, което ще постави нашия младеж в България на равна нога с онзи, който е в по-културните и напреднали страни в Европа от нас? Кой може да се похвали от тая страна (Сочи центъра), че е направил туй? Та това не е ли един подвиг на земеделското правителство и на земеделското съсловие в България? При тая немотия и при тая обща криза, не е ли това един подвиг на туй народение, за да може то съм скромните, с оскъдните си средства да издържа това образование? И ако чистота имаше поне калка свен у тия хора, които можаха да вземат цифри и да говорят върху тех, немаше да отричат факти, които бият на очи и които съм една гордост за България, които поставиха България на равна нога с много по-културни и напреднали страни, отколкото всички народи на Балканския полуостров. В България има 3.200 и неколко селища. На 1.208 пункта вие имате не първоначално образование със 4-годишен курс, което имаше за цел да даде една обща грамотност, но сега вие имате 7-годишен курс за даване на познания, които да направят свършилия прогимназия ученик годен да може да постъпи в новите курсове, в наизпитите професионални училища, или пък да продължи своето средно образование в новата образователна система, която се предвижда в закона. Не схващате ли, г-да, обстоятелството, че ние никой път не сме сметали, не сметаме и днес, че, дори и да

се покрие България с професионални училища, тия професионални училища съж единственото и изключително средство, което ще тласне развой на нашето земеделие, занаяти, търговия и индустрия напред. Не съж професионалните училища онзи „пилул-пинк“, който ще може да разреши този въпрос сам по себе си. Нужно е за тая цел, обаче, законодателство, което да поощри земеделието, което да поощри занаятите, да поощри търговията, техниката и индустрията и само тогава професионалното образование ще се яви като една нужда на тия новосъздадени условия. Ние винаги сме схващали тази тоя въпрос, винаги сме проповедвали туй. И днес, когато земеделското правителство съже своята земеделска политика поощрява земеделието като занаят, когато то не създава ония диспозиции в съзнанието на българския селянин, че той трябва само да плаща едно неправедно, едно неравномерно разпределено данъчно бреме, което беше от естество да го отврати от неговата професия като занаят, когато съже цела една икономическа политика не се стремим да създадем сгодни условия за развой на нашето земеделие, естествена потребност ще се явяват в бъдеще новите земеделски училища, новите търговски училища, особено след ония поощрения, които ще направим на търговията, кооператизма, на техниката и т. н. Туй, което бюджетопроектът иска днес и което и вие ще гласувате — убеден съже — то отговаря на ония основни идеи, на ония основни принципи, които вие винаги сте отричали, които вие не сте искали да разберете, защото вашият мантализът — извинете ме — е таъжъ, щото нищо от тая министерска маса никой път да не приемете на никакво основание. Резултатите, обаче, съж налице. Че е така, свидетелствват и данните. Тий, напр., грамотността, която се увеличи особено в последно време, е една гордост за България в туй отговорение, че ние по грамотност и по число на училища, по число на ученици, по число на сгодни и несгодни училищни сгради стоим по-горе от която и да е държава на Балканския полуостров: ние стоим по-горе от Румъния, ние стоим по-горе от Сърбия и от Гърция. Това съже имал възможност да доказвам и по-рано съже цифри на официалната статистика от самите тия държави. И че това е тий, показва още и последното преоброяване. От една бележка, която приглеждам от директора на Статистиката, уважаемия г. Кирил Попов, се вижда следният процент на грамотното градско население: мъже 68%, а жени 56%, изобщо 62% грамотни; селското население: мъже 60%, а жени 40%, кръгло общо мъже и жени 50% грамотни. Как стои този въпрос съже Сърбия, говори официалния сръбски орган в „Време“. (Чете.) „Тези дни беха обнародвани новите статистични данни за грамотността на населението в старите предели на Сърбия. Според тях 33% от мъжкото и 7% от женското население е грамотно — не зная дали тези цифри съж точни, но съже уверен, че всеки, който ги прочете, ще почервене от срам.“

„Всеки трети мъж и всяка 14 жена по ред знае да пише в бедната Сърбия. По-страница, и черна статистика не може да има и тека тя ни по послужи като скърбен пример за нашата беда и нещастие. Потънали в море от най-тежки задачи и грижи, трябва да отклоним за момент нашето внимание и върху това обстоятелство, което не е от малко значение. Не трябва да забравяме, че успеха, напредъкът и развитието на нашата страна зависи изключително от образоването на населението“ и пр.

Д-р Н. Колушев (д): Тази грамотност не се създаде за една година, а се създаде от старите партии.

Министър С. Омарчевски: Нема да излагам статистически данни, за да доказвам развой на учебното дело в България през времето, когато управлява Земеделския съюз това министерство. Должен съже, обаче, да ви кажа, че Министерството на народната просвета за един период от две години и нещо създаде 24 детски училища; първоначалните училища, от 3.717, съж се увеличили на 3.853; образцови първоначални училища, от 7, съж станали на 8, прогимназии от 300 и нещо, съж станали на 1.208; образцови прогимназии при съществуващи висши педагогически институти, от 6, съж се увеличили на 8; непълни гимназии от 49, съж станали на 42, т. е. намалени съже 7, защото некои съж обрънати в смесени гимназии, мъжки гимназии и пр. Навсякъде има увеличение. Или, общо основни училища към 20 май 1920 г. съж били 4.179, а към 1 март 1922 г. — 5.121 — една разлика, от 942; средни училища, от 96, съж се увеличили на 108 — едно увеличение от 12; висши учителски институти, университети и

пр., от 9, съж се увеличили на 15 — с един плюс от 6; институтите, от 3, съж останали пак 3; учениците съж 715.528 във всички видове основни училища, прогимназии, средни и висши училища.

Г. г. народни представители! Почти всички, които взеха думата, за да говорят по този бъджетопроект, вън от критиката, която те направиха върху закона за народното просвещение, проявена и реализирана сега в бюджетопроекта, изтъкнаха още обстоятелството, че две съ основните причини, които требва, така да се каже, да обрънат вниманието на правителството и на представителството, за да може некак си нашето училище да тражне с по-брзи крачки напред. Каза се, че тежкото материјално положение, в което е поставен нашият народен учител, му пречи да изиграе той оная роля, която държавата и обществото му възлагат. На това аз има да кажа, че въпроса за подобрене положението на учителя е във връзка с положението на държавния служител изобщо. Българското правителство, българската държава и Народното събрание направи онуй, което можеше да направи при възможността и при условията, при които е поставена изобщо нашата държава да работи днес. Онуй, което е направено за българския учител, то е направено изобщо и за другите държавни служители. Но всички ще приемете, че положението на учителя е малко по-друго, отколкото онова, напр., на обикновения пощенски служител. Че това е верно, съдителствуват следните данни. Напр., първоначалният учител както в градовете така и в селата има учебни часове между 24 и 26 седмично; между 91 до 112 часа месечно и между 759 до максималното число 940 часа годишно.

Некой от комунистите: По 2 на ден.

Министър С. Омарчевски: 940 часа годишно за 217 учебни дни. Градските и селските прогимназийни учители имат часове между 24 до 26 часа седмично и от 91 до 112 месечно, или 759 до 940 часа годишно; средните училища между 18—24 часа седмично, от 78 до 91 час месечно и от 651 до 868 часа годишно; учителските институти между 12 и 18 часа седмично, 52 до 78 месечно, 454 до 651 часа годишно. Така че условията, при които е поставен нашият учител, далеч не може да бъдат същите условия, при които е поставен всеки един друг държавен служител. Колкото се отнася до подобренето на положението на държавния служител, аз не мога по никакъв начин да отделя учителите в нови категории и при нови условия, от които и да съд други държавни служители. Този е един общ въпрос за материјалното положение на държавния служител. Държавата направи онуй, което можеше да се направи и нещо повече.

Г. г. народни представители! Бех обвинен отлево и отвесно едва-ли не в лична несправедлив към учителите от известни села и градове, които съж уволнени ба основание на закона за народното просвещение. Изтъкнати беха, имена, чувани от вас не веднаж, не дважд. Напр., за учителя в с. Осенец — името му не помня — е изтъквано нееднократно и от г. Костуркова, и от г. Нейкова и от г. Ламбъ Кандев. Аз съже приказвал не един път тук по този въпрос. Ние нито сме били, нито ще бъдем против убеждението на учителите. 24 хиляди души учители имам под ведомството на Министерството на народното просвещение. Не мога да твърдя аз или вие, че половината или $\frac{1}{4}$ от тези 24 хиляди души изповедват веруюто, което аз изповедвам, или че се числят членове на Българския земеделски народен съюз. Ничо подобно нема. Ако аз съже наказал 100, или 200, или 400 души от 24 хиляди души, това съже направил въз основа на чл. 82 от закона, който ми дава право да накажа всеки самозабравил се в партизанство и в проповеди против съществуващия държавен и обществен строй пред учениците и вън пред населението. Искам да кажа, че учителя може да има убеждение, но то не може да му позволи да отиде дотам, че за сметка на своята учителска дейност в училището да зареже учебното дело, преката своя задача и да се отдае на вулгарно партизанство. Днес може да бъде роднина на г. Станю Златев, може да бъде роднина на г. Нейкова, каквото и да бъде, той ще бъде гонен и преследван въз основа на съществуващия закон за народното просвещение. Трябва да се разбере, че учителя може да има убеждение, че никой не може да му отнеме убеждението, но че той трябва да бъде преди всичко учител, за да отговори на нуждите и задачите, които и правителство, и държава, и народ му възлагат. (Ръкоплясане от земеделците)

Д. Нейков (с): Това съм го ли фрази, за да прикриете престъпленията.

Министър С. Омарчевски: Г. Костурков обвинява мене че аз, за да отговоря на желанията на дружбите, съм го ний и преследвал учителти.

Г. Чешмеджиев (с): Приемате ли една анкета, г. министре?

Министър С. Омарчевски: Азъ ви слушах два дена и затова ще ви моля и вие да ме изслушате.

Председателя: Моля, г. Чешмеджиев!

Д. Нейков (с): За анкета като Ви говорим не чувате.

Д. Стойнов (з): Мълчи, бе! Един час рева на трибуналата.

Д. Нейков (с): Как ще мълча?

Д. Стойнов (з): Ами какво ще говориш?

Председателя: (Зважки) Моля ви се, г-да!

Министър С. Омарчевски: Г. г. Костурков, Нейков и Кандев ме обвиняват, че за да отговоря на една нужда и на една потребност на отделни селски партизани, дружбани, както казват те, аз съм си позволил свободата, без всекакво разследване, да уволнявам учители, техни партизани. Г. Костурков, когато беше министър, за да скрои, за да нагоди своя инспекторски апарат, за да може да си разиграва учителския персонал тъй, както изнася на градните, на големите интереси на огромната Радикал-демократическа партия . . .

Д. Стоев (з): В кавички.

Министър С. Омарчевски: . . . скроява по едно обвинение на своите окръжни инспектори, като иземукава из пристигте си обвинението, че те не могат некой ден да отговорят на некоя преписка, като предварително написва на своя секретар на една бележница, инспекторите, които трябва да се назначат. На 25 ноемврий, 1918 г. формира се дисциплинарния съвет, за да сяди — кога? — на 28 ноемврий. Но на 25 има листче-бележка от главния секретар на Министерството на народното просвещение, политически и личен приятел на уважаемия г. Костурков, д-р Делидов: (Чете) „В Бургас, Желев в гимназията, а Мутафчиев в Бургас“ — това е вече директивата, за дисциплинарният съвет — „в Пловдив К. Грънчаров“ трябва да стане инспектор, а „Василев“, тамошен инспектор — „учител“; в „Плевен Райчо Евстагиев“ да стане инспектор, в „Шумен д-р Н. Герасков учител във Враца“; „Язайджиев да остане учител в Шумен“, а в „Кюстендил Яначков“. В „Търново Георги Дочев, а на негово място Русев“. Както виждате, той си има гръмоотвод при дисциплинарния съвет, на който дава това листче предварително на 25 ноемврий, и сега съдете. Един подведомствен чиновник няма ли да измили обвинение против инспектор, който министър Костурков иска да освободи!

С. Костурков (р): Това нищо не значи.

Министър С. Омарчевски: Чакайте.

Д. Стоев (з): Това значи радикалска политика и паризански.

Министър С. Омарчевски: (Чете) „Иван Топев“ — саморъчно написано от г. Костуркова, който, както виждате, не мисли да уволнява и да мести учителите, а аз ги мести, за да назнача Иван Петков или Петко Стойнов от земеделския съюз — той, който прави партия пише саморъчно — „Иван Топев, околийски инспектор в Фердинанд, да се премести в Орхание, а околийският инспектор в последния град да отиде другаде“ — некъде, където и да е.

Х. Ветовски (з): Да го нема.

С. Костурков (р): Всеки глядаш да изпратя при жена му и децата му.

Министър С. Омарчевски: Тази бележка представям на Народното събрание да каже, почерка на г. Костуркова ли е или не?

С. Костурков (р): Да, всеки учител, преместен преди мен незаконно, всеки инспектор, прокуден от своето семейство, заповедал съм да ги върнат на местото им.

Председателя: Моля, Ви се, г. Костурков!

Министър С. Омарчевски: Но аз питам, г. Костуркова, който е местили и уволнявали околийски училищни инспектори и който плаче за законност и морал, какво значи тази бележка: (Чете) „Да се пригответ незабавно заповед за преместването на околийски инспектор Пр. Йолов от Струмица в Бела-Слатина, като след изтичането на отпуска на същия да не ходи в Струмица“. Представям на Народното събрание да види, чий е този почерк.

С. Костурков (р): Един от най-достойните инспектори го изпращам в неговата околия. За всички съм правил това.

Министър С. Омарчевски: Има ли по непоследователен човек от Вас?

Ю. Вълков (з): Не зная дали Вие го познавате толкова, колкото инициатива, защото беше наш инспектор.

С. Костурков (р): И затова свидетелствуват учителските съюзи.

Ю. Вълков (з): Кандидат за народен представител, който агитирал да го изберат в Струмица.

Председателя: Моля, дайте думата на г. министра.

Министър С. Омарчевски: Как управлява Омарчевски и как управлява Костурков има бележки — „Димитър Стойчев, Кюстендил, издържал през 1914 г. изпит“ за околийски училищен инспектор — чета ви това, за да видите, как г. Костурков е управлявал по бележки; той Димитър Стойчев, който в 1914 г. е издържал изпит за околийски училищен инспектор — „при първа възможност да се назначи в Кюстендилския окръг“ — партия требва да се прави.

С. Костурков (р): Да, защото той е родом от там.

Министър С. Омарчевски: Димитър Стойчев трябва да отиде там. Шом управляват земеделци, има чума по Израيلا, а шом управляват те, всичко е по мед и масло.

С. Костурков (р): Най-добрите учители съм тия, за които свидетелствуват учителските съюзи.

Председателя: Моля!

Министър С. Омарчевски: „Дечко Симов, Шумен, издържал отдавна изпит за околийски инспектор“.

С. Костурков (р): Да.

Министър С. Омарчевски: . . . иска място, но само в Шумен или Преслав.

С. Костурков (р): Той е от там, от Шуменската околия.

Министър С. Омарчевски: Тъй, тъй. Радикал-демократическата организация е на власт. Аз ще говоря, а вие ще коментирате, понеже аз имам по-горно мнение, г. г. народни представители, за вас и за Народното събрание, отколкото г. Костурков и особено г. Джидров. (Чете) „Радикал-демократическа организация в гр. Габрово 8 март 1919 г. Г. Лучников, . . .“

Д. Стоев (з): Слушай, г. Костурков!

Х. Ветовски (з): Нема сметка да слуша.

Министър С. Омарчевски: . . . Организационното събрание станало на 7 т. г. по поводната въпрос — преместването на инспектора Колю Станчев за такъв в гр. Русе — възложи мандат на настоятелството да Ви иска обяснения. Молим Ви затова в тридневен срок, считан от днес, да сторите това“. Ултиматум по-голем от съветски. „За настоятелството; председател, Колю Конкилев и съ-

кретар . . .“ не се чете: Как е това? На 8 март 1919 г. г. Костурков, който не се вслушваше в исканията на народа, т. е. под думата „народа“ разбира огромната Радикал-демократическа партия в Габрово — издава заповед под № 1361 от 23 май 1919 г., според която след разследването и обяснението отменява заповедта и пр.“ Но той отива по-нататък.

С. Костурков (р): Поправям една грешка, която съм сторил, защото не съм безгрешен. Подведоха ме в заблудение.

Председателя: Моля, г-да!

Министър С. Омарчевски: (Чете) „По поръжка на г. министра, да се предпише директору на института за слепи в София, (който се помещава в зданието на инженера Юран Савов, виден член на Радикалдемократическата партия в София, голем предприемач, голем кожодер) — да се изпразни горният етаж, в който да се настани притежателя на зданието“.

С. Костурков (р): Ама изгонили го беха.

Министър С. Омарчевски: За туй здание, за което държавата плаща наем и досега, аз ви моля, за честта на един бивш български министър и за честта на един сегашен, анкетирайте ѝ, ако това не е верно, ако това не е противозаконно, аз ще напусна това място веднага. Той говори за морал!

С. Костурков (р): Един честен гражданин бива изгонен из къщата си по партизански начин и, децата му ходят да живеят из чужди къщи, а той нема място за собствената си кантора!

Председателя: Престанете, моля Ви се, да говорите, г. Костурков.

Министър С. Омарчевски: Аз съм виновен за времето време. Вие, които сте имали доверие на правителството, което управлява днес България, което чрез закона, който гласувахте миналата година, и бюджета, който ви се предлага, ще способствува да се тласне развою на учебното дело напред, за да можем да бъдем ние с нашето образование и с нашата просвета гордост за нас си и за Европа, моля ви, гласувайте бюджета. (Ръкоплясане от земеделците)

Председателя: Които приемат § 1 от бюджета на Министерството на народното просвещение, моля, да вдигнат ръка. Министърство, Събранието приема.

Моля докладчика г. Ветовски да докладва § 2.

Докладчик Х. Ветовски (з): (Чете)

„Веществени разходи.“

„§ 2. Наем на помещения за Централното управление — 75.000 л.“

Председателя: Които приемат § 2, моля, да вдигнат ръка. Министърство, Събранието приема.

Докладчик Х. Ветовски (з): (Чете)

„§ 3. Канцеларски потреби, материали за литографията, пощенски разноски, абонамент за вода и телефони, карта за трамвай, обявления по вестниците; посрещане на официални лица и чужденци; комисии и остатъци на Б. и. банка; миене, чистене, дезинфекция на помещенията; бои, платно и др. потребности за ателието на художника на министерството — 150.000 л.“

Председателя: Които приемат § 3, моля, да вдигнат ръка. Министърство, Събранието приема.

Докладчик Х. Ветовски (з): (Чете)

„§ 4. Поддържане автомобила на министерството (гуми, масла, бензин и др. (100.000 л.); ремонт и принадлежности на същия (100.000 л.) — 200.000 л.“

Председателя: Които приемат § 4, моля, да вдигнат ръка. Министърство, Събранието приема.

Докладчик Х. Ветовски (з): (Чете)

„§ 5. Печатане ведомости, бланки, законопроекти, правилници и друг вид официални книжа — 500.000 л.“

Председателя: Които приемат § 5, моля, да вдигнат ръка. Министърство, Събранието приема.

Докладчик Х. Ветовски (з): (Чете)

„§ 6. Отопление и осветление — 90.000 л.“

Председателя: Които приемат § 6, моля, да вдигнат ръка. Министърство, Събранието приема.

Докладчик Х. Ветовски (з): (Чете)

„§ 7. Купуване и поправяне покъщнина; малки поправки и приспособления в зданието — 40.000 л.“

Председателя: Които приемат § 7, моля, да вдигнат ръка. Министърство, Събранието приема.

Докладчик Х. Ветовски (з): (Чете)

„§ 8. Купуване и подвързване на книги, списания, вестници, изреки от чуждестранната преса; аппарати, образци от пособия и др. за библиотеката и училищата; музеи при министерството; материали за историята на учебното дело; разноски за превоза на горните — 10.000 л.“

Председателя: Които приемат § 8, моля, да вдигнат ръка. Министърство, Събранието приема.

Докладчик Х. Ветовски (з): (Чете)

„§ 9. Формено облекло и обуща на дежурния чиновник, литографа, отопителя и прислужници — 17.500 л.“

Председателя: Които приемат § 9, моля, да вдигнат ръка. Министърство, Събранието приема.

Докладчик Х. Ветовски (з): (Чете)

„Глава II.“

„Народни основни училища.“

„§ 10. Заплата на учителите в основните училища:

а) в първоначалните и детските училища (вж. обяснителната таблица на стр. 2371) — 99.460.800 л.

б) в прогимназиите (вж. обяснителната таблица на стр. 2371) — 49.036.280 л.“

Председателя: По § 10 има направено следното предложение от народния представител г. Ламби Кандев: (Чете) „Издържаните досега от държавата детските първоначални училища и прогимназии, зачеркнати от бюджетарната комисия в бюджетопроекта, да се издържат и в бъдеще от държавата . . .“

Д-р Н. Колушев (о): Твой както го четете не се разбира нищо. На първо място съм и не знам какво е предложението.

Председателя: Мирувайте, за да чуете. — . . . „Целата сума по § 10 — заплати на учителите — да се покрие от общите приходи на държавата, без да се събира от общините специалния за тази цел налог“. Това е предложението на г. Кандев. Които го приемат, моля, да вдигнат ръка. Министърство, Събранието не приема.

Има друго предложение от народния представител г. д-р Калчо Консулов: (Чете) „В Плевенския окръг да се прибави и основното училище в Троянска околия, Ново село, махала Пиперска, което има един учител и граничи с три села“. Които приемат това предложение, моля, да вдигнат ръка. Министърство, Събранието не приема.

Които приемат § 10, както се докладва, моля, да вдигнат ръка. Министърство, Събранието приема.

Докладчик Х. Ветовски (з): (Чете)

„Веществени разходи.“

„§ 11. Наем на помещения за държавните прогимназии — 80.000 л.“

Председателя: Които приемат § 11, моля, да вдигнат ръка. Министърство, Събранието приема.

Докладчик Х. Ветовски (з): (Чете)

„§ 12. Канцеларски потреби, пощенски разноски, водосвет, молебен и причащаване на учениците; чистене, миене

и дезинфекция на зданията, печатане ведомости, бланки и всекакъв вид книжа за нуждите на същите и пр. — 50.000 л.“

Председателя: Които приемат § 12, моля, да вдигнат ръка. Министърство, Събранието приема.

Докладчик Х. Ветовски (з): (Чете)

„§ 13. Отопление и осветление — 50.000 л.“

Председателя: Които приемат § 13, моля, да вдигнат ръка. Министърство, Събранието приема.

Докладчик Х. Ветовски (з): (Чете)

„§ 14. Купуване и поправки на покъщнината (маси, столове, чинове, черни джески, шкафове, картини, портрети и др.); малки поправки, приспособления и поддръжане на зданията — 60.000 л.“

Председателя: Има думата народния представител г. Димитър Нейков.

Д. Нейков (с): (От трибуната) Г. г. народни представители! Колкото стане дума за народната просвета в Народното събрание, г. министър Омарчевски намира за потребно всекога да изтъкне едно свое дело, което и тази вечер направи. Направи го и г. Ангел Янев от името на большинството. Твърде много се експлоатира с количеството на откритите прогимназии в България през времето, когато няма с какво те да се обзаведат.

Председателя: Тук имаме предвидени кредити за купуване и поправки на покъщнината. Моля, говорете по предмета!

Д. Нейков (с): По него говоря. Само че аз говоря с мои думи, а не с Ваши.

Г. г. народни представители! Степента на услугите, които прави г. министър Омарчевски на прогимназийното дело в България, не се мери с количеството на откритите прогимназии . . .

Некой от земеделците: Тъй.

Д. Нейков (с): . . . а с фактическите подобрения — на предмета съм, г. председателю, както виждате — с фактическите подобрения, които Министерството на народната просвета ще въведе в новооткритите прогимназии. Много е леко, г. г. народни представители, не 1204 прогимназии да откриете, както приказва г. Омарчевски, но вие можете и 3.204 прогимназии да откриете, обаче тези прогимназии не отговарят на своето предназначение, тъй като обучението в 800 от тех — това ги говоря с положителност — не е постигнало своите цели и задачи.

Некой от земеделците: Ще ги постигне.

Друг от земеделците: По-добре кандидо, при немане на електрическа лампа.

Д. Нейков (с): Моля ви се. — Всички онези прогимназии, които г. Омарчевски тук ви изтъкна, че е открил и ги приписва като една заслуга на българския земеделски съюз, съм открили, без да има налице елементарните условия, изисквани от закона за народната просвета за откриването на тия прогимназии.

Некой от земеделците: Ще ги има; бъдете спокойни.

Д. Нейков (с): И нека ви кажа, г. г. народни представители, че още преди г. Омарчевски да стане министър на народната просвета на много места в тези селища, в които сега има открыти прогимназии, е искано още от 7—8 години насам да се открият тези прогимназии, обаче окръжните училищни съвети съм отказвали на много места да открият тези прогимназии поради липсата на елементарни условия за откриването им. Това е един пасив, г. г. народни представители.

Некой от земеделците: Сега как може? Немало е у вас желание.

Д. Нейков (с): Г. Неделко Атанасов дори ще си спомни, че когато аз бях окръжен училищен инспектор в Търново, исках да открия прогимназия в неговото родно село Слоб-

мер. Окръжният училищен съвет намери, че в с. Слобомер нема условия за откриването на прогимназия, че ако там бъде открита прогимназия, тя ще легне в тежест на първоначалното училище. Същото беше със с. Обцилар, със с. Белени, със с. Стара река, със с. Средни-колиби и т. н. в Еленската околия, където вие имате днес словом 20 прогимназии при едно жалко съществуване на първоначалните училища. Г. г. народни представители! Населението на с. Блъсковци . . .

Председателя: Г. Нейков! § 14 се отнася за народните основни училища — „купуване и поправки на покъщнината“ и пр. Оставете прогимназиите на страна.

Т. Кийосев (з): Така е. Той не е член бюджетопроекта.

Д. Нейков (с): Г. председателю! Под глава II — „народни основни училища“ — се разбират и прогимназиите, съгласно новите изменения на закона за просветата на г. Омарчевски.

Председателя: Съгласно закона, държавата нема прогимназии.

Д. Нейков (с): Те съм горен курс на народните основни училища.

С. Костурков (р): Народни основни училища е казано.

Д. Нейков (с): Не знаете новия закон за народната просвета, г. председателю.

Председателя: Говорете за народните основни училища.

Д. Нейков (с): Грешите, г. председателю.

Председателя: § 14 се касае за маси, столове, чинове и т. н. Говорете по предмета.

Д. Нейков (с): Аз съм на предмета.

Председателя: Това не е на предмета. И аз разбираам, ако не много, малко от тая работа, и затова ти казвам, че не си на предмета.

Д. Нейков (с): Аз виждам, че хора, които разбират тук от тази работа, казват, че аз имам право.

Председателя: Аз казвам, че немаш право.

Д. Нейков (с): Къде в бюджетопроекта има за прогимназии на друго място, г. председателю?

Председателя: Потърси и ще намериш.

Д. Нейков (с): Потърсете вие и ще видите, че нема. Има само в глава II.

Председателя: По § 14 сте взели думата.

Д. Нейков (с): §§ 10, 11, 12, 13 и 14 аз ги знам наизуст. Къде по-нататък има за прогимназии?

Председателя: Народните представители трябва да знаят къде има, за да вземат думата.

Д. Нейков (с): Председателя на Народното събрание е дължен преди всичко да познава законите! Позволете! Очевидно, немате право.

Така че, г. г. народни представители, в много от селищата, дето съм открили прогимназии, тези прогимназии съм открили въпреки волята на училищното настоятелство и въпреки волята на населението, което е казвало на г. министъра и на съответните училищни инспекции, че не може по никакъв начин да открие в селищата си прогимназии и да ги издържи. Такъв е случаят в с. Блъсковци . . .

Г. Бояджиев (з): (Възразява нещо)

Д. Нейков (с): Г. Бояджиев! Аз говоря факти.

Г. Бояджиев (з): Защото говорите против волята на родителите на децата.

Д-р А. Гиргинов (д): Той разбира от чекове.

Д. Нейков (с): Признавам Ви, че от чекове разбирате повече; там ще Ви направя поклон. — Такъв е случая в с. Блъсковци, Еленска околия, където училищното настоятелство е глобено, защото е констатирало, че в селището не може да се открие прогимназия, и въпреки това г. министрът на народната просвета е открыл. Същото е станало в с. Средни колиби, Еленска околия. Там нема помещение за основни училища, а вие откривате прогимназия в един зимник, където дената ще си тросят и убиват организмите. В с. Миндя, Еленска околия, прогимназиален клас е открит в една сграда, която в турско време е служила за училище и която от 18 години насам е била бракувана и в нея са закарвали животни. Там днес е открита прогимназия от г. Омарчевски и тази прогимназия влиза в числото на ония 1.204 прогимназии, с които г. Омарчевски обича да се хвали, да се бие в гърдите, че прогимназиите в България в негово време изведнаж набрани от 300 на 1.204.

Г. Бояджиев (з): Народът и населението съм доволни.

Д. Нейков (с): Това е, г. г. народни представители. Който има понятие от обучението, който има понятие от елементарните условия, на които трябва да отговаря една прогимназия — а такива понятия трябва да има един министър на народната просвета — той не може да открива училища в зимници, той не може да открива училища в конопини.

Ю. Вълков (з): Кажете, че не трябва, а не че не може.

Д. Нейков (с): Това е една осъдителна просветна политика, която нема да даде никакви резултати за възпитанието на децата, а особено тя ще даде много отрицателни резултати за физическото възпитание на българската младеж. Тия прогимназии, г. г. народни представители, освен че съм настанени в невъзможни помещения, ами немат почти никакви пособия. Немат най-елементарните пособия, немат карти, немат кабинети физически и химически, немат нито едно пособие по естествена история, вследствие на което обучението в тех е чисто книжно.

Некой от земеделците: Според Вас, да ги закрием!

Д. Нейков (с): Думата ми е не да се закриват тези прогимназии, но да се проучват предварително условията, и ако в дадено селище има нужда от прогимназия и населението нема средства за нейното откриване и за нейното издръжане, г. министър на просветата чрез съответния бюджет на държавата да предвиди средства за изграждането на сграда и за набавянето на пособия, на училищна пособница за тази прогимназия. Само тогава, г. министре или г. г. министри, вие ще можете да се похвалите, че по отношение на прогимназиалното дело в България имате един актив. Дотогава това е един пасив, това е една грешка, която се е правила в миналото даже чрез откриването на много места на прогимназии, които съм одушили просто първоначалните училища. И сега властите, общински държавни и пр. се чудят, какво да правят с подобни прогимназии, които съм се сраснали с населението, но които очевидно дават отрицателни резултати за младежта, която ги следва.

Г. Бояджиев (з): Никъде нема отрицателни резултати. Нима трябва да имаме 2—3 етажни здания, че тогава да откриваме прогимназии?

С. Златев (з): Защото се откриват повече в селата, отколкото в градовете, затова говорите така.

Председателя: Моля, г-да.

Д. Нейков (с): Аз, г. г. народни представители, в духа на казаното, правя следното предложение: . . .

Ю. Вълков (з): Да се закрият прогимназиите!

Д. Нейков (с): . . . в глава II кредитата по § 14 да се увеличи от 60.000 л. на 600.000 л.

Председателя: Които приемат предложението на г. Нейкова по § 14, моля, да вдигнат ръка. Малцинство, Събранието не приема.

Д. Нейков (с): Кредита по § 15 да се увеличи от 50 000 л. на 500.000 л.

Д-р А. Гиргинов (д): Нема кворум!

Ю. Вълков (з): Лажеш се!

Д-р А. Гиргинов (д): Не може да гласувате такова предложение сега, нема кворум.

П. Петков (з) и **Ю. Вълков** (з): Това би значило да се закрият прогимназиите.

Д. Нейков (с): Не да се закрият — вие виждате какви предложения правя — а да ги подобрите, да предвидите кредити за откриване на здравословни прогимназии, а не прогимназии, в които да се убиват българските деца.

Некой от земеделците: А бе, г. Нейков, ще го направим, но нема кредит.

Д. Нейков (с): По глава II, г. г. народни представители, предлагам да се предвиди нов параграф със следното съдържание: помош на бедни общини за постройка на прогимназии — 10.000.000 л.

Ю. Вълков (з): Много бе, г. Нейков!

Некой от земеделците: Кой ти ги дава?

Д. Нейков (с): Вие направете предложение да се направят яхри за волове, ако намирате, че може за такива работи да се прави предложение. Правете яхри!

Председателя: Които приемат § 14, моля, да вдигнат ръка. Мнозинство, Събранието приема.

Д-р А. Гиргинов (д): Нема кворум.

Н. Пъдарев (д): Г. председателю! Имате ли куража да констатирате, че имате кворум?

Председателя: Моля, г-да!

Докладчик Х. Ветовски (з): (Чете)

„§ 15. Купуване и поправка на учебни помагала за същите: карти, апарати, уреди, инструменти, книги и списания с подвързията им и др. и за материали изразходвани през трудовите седмици — 50.000 л.“

Председателя: Има направено предложение от г. Нейкова: кредитта по § 15 да се увеличи от 50.000 л. на 500.000 л. Които приемат това предложение, моля, да вдигнат ръка. Малцинство, Събранието не приема.

Които приемат § 15, както се докладва, моля, да вдигнат ръка. Мнозинство, Събранието приема.

Докладчик Х. Ветовски (з): (Чете)

„§ 16. Формено облекло на прислужниците — 10.000 л.“

Председателя: Които приемат § 16, моля, да вдигнат ръка. Мнозинство, Събранието приема.

Има направено предложение от г. Нейкова да се предвиди нов параграф към глава II, а именно: (Чете) „Помощ на бедни общини за постройка на прогимназии 10.000.000 л.“ Които приемат това предложение, моля, да вдигнат ръка. Малцинство, Събранието не приема.

Д-р А. Гиргинов (д): Това предложение приемаме, но нема кворум.

Докладчик Х. Ветовски (з): (Чете)

„Глава III.

Народни непълни гимназии.

(Реални училища)

„§ 17. Заплата на учителите в непълните гимназии (вж. обяснителната таблица на стр. 2373) — 7.124.280 л.“

Председателя: Които приемат § 17, моля, да вдигнат ръка. Мнозинство, Събранието приема.

Докладчик Х. Ветовски (з): (Чете)

„Веществени разходи.“

„§ 18. Наем на помещения за държавните непажливи гимназии — 25.000 л.“

Председателя: Които приемат § 18, моля, да вдигнат ръка. Мнозинство, Събранието приема.

Докладчик Х. Ветовски (з): (Чете)

„§ 19. Канцеларски потреби, пощенски разноски, водо-свет, молебен и причащаване на учениците; чистене, миене и дезинфекция на зданията; печатане ведомости, бланки и всекакъв вид книжка за същите и др. — 40.500 л.“

Председателя: Които приемат § 19, моля, да вдигнат ръка. Мнозинство, Събранието приема.

Д-р А. Гиргинов (д): Без кворум гласувато.

Председателя: Има кворум.

Докладчик Х. Ветовски (з): (Чете)

„§ 20. Купуване, поправяне покъщнина за същите (маси, столове, чинове, черни джеки, шкафове, картини, портрети и др.); малки поправки, приспособления и поддържане на зданията — 62.000 л.“

Председателя: По § 20 е направено предложение от г. Нейков: (Чете) „Кредита по § 20 — купуване, поправяне на покъщнина и пр. — да се увеличи от 62.000 л. на 500.000 л.“ Които приемат това предложение, моля, да вдигнат ръка. Малцинство, Събранието не приема.

Които приемат прочетения параграф, моля, да вдигнат ръка. Мнозинство, Събранието приема.

Д. Нейков (с): Г. председателю! Констатирайте има ли кворум!

Председателя: Има.

Д-р А. Гиргинов (д): Пребройте хората — 64 души останаха.

Председателя: На всеки опозиционер да турим по 10 правителствени, ще видите, че има болшинство.

Г. Чешмеджиев (с): Ако искате да правите шаги, пратете ги във в. „Българан“.

Председателя: Прочетете ги, 85 см.

Н. Пъдарев (д): Председателя на Камарата не знае да брои!

Докладчик Х. Ветовски (з): (Чете)

„§ 21. Купуване и поправяне на учебни помагала за същите: карти, апарати, уреди, инструменти, книги и списания с подвързките им и др. и за материали, изразходвани през трудовите седмици — 60.000 л.“

Председателя: Има направено предложение от г. Нейкова: (Чете) „Кредита по § 21, за купуване и поправяне на учебни помагала и пр., да се увеличи от 60.000 л. на 500.000 л.“ Които приемат това предложение, моля, да вдигнат ръка. Малцинство, Събранието не приема.

Които приемат § 21, моля, да вдигнат ръка. Мнозинство, Събранието приема.

Докладчик Х. Ветовски (з): (Чете)

„§ 22. Формено облекло и обуща на прислужниците — 8.000 л.“

Д-р А. Гиргинов (д): Приемате бюджета на просвещението контрабанда.

Председателя: Които приемат § 22, моля, да вдигнат ръка. Мнозинство, Събранието приема.

От левицата: Гласувайте го наведнаж! (Възражения от земеделците)

Докладчик Х. Ветовски (з): (Чете)

„Глава IV.**Народни средни училища и учителски институти.**

„§ 23. Заплата и др. възнаграждения на личния състав при гимназиите, педагогическите училища, учителските институти и при образцовите първоначални училища и прогимназии (вж. обяснителната таблица на стр. 2380) — 24.020.720 л.“

Председателя: Има думата народния представител г. Хюсни Хасанов.

Х. Хасанов (к): Г. г. народни представители! В този параграф влизат и държавните турски педагогически училища. Едно училище е открито през 1912 г. Сега, по новия закон за народната просвета, трябва да се открият още две такива училища. Предвиде се само едно и то се откри в Кърджали; другото, което не се предвиде, трябва да се открие в Русе. От тези педагогически училища — попеже учението се води на български език, а питомците на тези училища не знаят български, и имайте пред вид, че има само два курса — нищо полезно не излиза. Аз бях преподавател-лектор в Шуменското училище преди да дойда тук и констатирах, че първата половина на годината дойдоха ученици, но втората половина една трета от тех напуснаха, защото не се ползват от нищо в това училище. Това подчертава теснограждия шовинизъм на днешното правителство в просветното дело, подчертан и по-рано в много случаи, които аз по-нататъж, когато взема думата по параграфите за частните училища, ще подчертая по-ярко. Г. министъра през миналата година, както и тази година, с ред циркуляри искал в частните училища да се преподава толкова български език, колкото в българските училища. С една дума в I отделение в турските и арменските училища да се преподава 13—14 часа български език. Трябва българският език да се изучава изобщо като език, но не като универсален език, като матерен език. Трябва да се преподават всички предмети, всички материали на матерния език, за да се усвоят придобивките на човешката култура в педагогическите училища, единото от които е открито тази година. Ако се продължава по същия начин, нищо нема да излезе. В тези училища трябва да се подгответят учители; в същност там се събират ученици да учат език, а не могат да научат нито езика, нито предметите психология и възпитание, и по тяхъв начин излизат недоучени, не както требва.

Аз питам г. министъра: защо не се предвижда и трето училище? Нима две училища съдостатъчни за 800-хилядното турско население в България, което е останало до сега без училища?

После заслужава подчертаване и факта, че се предвижда за образцови учители по 14.000 л. годишно; те съдрама . . .

Министър С. Омарчевски: В Шумен учителите съдюваче.

Х. Хасанов (к): . . . с годишна заплата по 6.600 л. За да се водят образцови преподавания в четири отделения ще трябва да бъдат четири учители, както се обяснява там. Аз не мога да си обясня колко образцови учители ще бъдат, защото от тех учениците могат да извлекат малко полза, защото от пропагандата на българския език те не могат нищо да извлекат. Това само пропагандаторско училище ли е, за изучаване езици, или е училище, което трябва да подгответа за учители онези, които се явяват там като ученици?

Аз правя предложение годишните заплати на образцовите учители да се удвоят и да се предвиди кредит за Русенското педагогическо училище, за да почне и то.

Председателя: Има думата народния представител г. Ангел Янев.

А. Янев (з): Г. г. народни представители! Бюджетарната комисия е зачерткала висия педагогически курс или досегашния учителски институт в Кюстендил. Но новото положение, което се създаде за гр. Кюстендил, е едно изключително положение. Търговията му замре. Намира се . . .

С. Костуров (р): Не се отнася по параграфа.

А. Янев (з): Тук е местото му — към § 23. — Аз моля народното представителство да се съгласи да си остане този институт по следните съображения: сега този институт се помещава в едно удобно помещение и има всичките пособия; вън от това, в него се намират изгнаници от Македония и Босилеградско, пък има и държавнически съображения за оставянето му. Затова моля, да се гласува да си остане института, да не се закрива.

Председателя: Има думата народния представител г. Георги Колев.

Г. Колев (з): Г. г. народни представители! Аз правя следното предложение: в § 23 да се заличи забележката, за да остане и за напред Станимашката смесена гимназия, да продължава да съществува в тази си форма, в каквато съществува от неколко години. Съображенията си, г-да, аз и друг път съм изтъжал тук в Народното събрание. И като е така, аз искам само да напомня нова, което съм чули нашите другари народни представители относително кое е било причината за обръщането на Станимашката смесена гимназия от общинска в държавна и кое е било причината, за да накара както министра на народното просвещение, така също и правителството да обрънат сериозно внимание на тая гимназия. Именно зарад туй аз правя предложение да се зачерка забележката и плюс това да се увеличи кредитът в двоен размер, защото тук е предвиден тажъв само за пет месеца.

Председателя: Има думата народния представител г. Стоян Костурков.

С. Костурков (р): Когато говорих от трибуната, аз подчертах усилията, които се правят от министра на народното просвещение за откриване на нови първоначални училища и прогимназии. Сега, като спомням тая моя мисъл, не мога да си обясня кой съм мотивите, които съм предизвикали зачертването на Учителския институт в Кюстендил.

Л. Кандев (к): И в Стара-Загора.

С. Костурков (р): Г. г. народни представители! Прогимназиите съм най-слабо уредени с персонал и с пособия от всички училища в България. Гимназиите и по персонал, и по пособия, и по училищни помещения съм по-добре поставени от прогимназиите и първоначалните училища. Прогимназийният персонал е най-слабия персонал в учебното дело в България. И затуй навремето, в 1919 г. и в края на 1918 г., се откриваха нови институти, а в 1920/21 г. сегашния министър още повече ги увеличи, и добре направи. Навремето аз си казах думата: ако искаме да имаме добре уредени прогимназии, през които трябва да минат всички деца, подлежащи на задължително обучение, трябва преди всичко да имаме подгответен персонал за тези прогимназии. Не може некогапни пастирджии да ги пращаме да преподават в прогимназии, дето се искат знания. Обикновения педагогист или гимназист не се допуска в прогимназиите. Обикновения ценз, който се иска от прогимназийния учител, е да е свършил най-малко учителски институт или курс или две години в Университет и да е държал първи университетски изпит, а след това и специален изпит. Това е много добре направено. Г. министъра се хвали, че прогимназиите растат, откриват се нови. Много добре, всички се радваме. Но от друга страна учебните заведения, които подгответ учители за прогимназиите, се закриват от министъра, както е в Стара-Загора, Кюстендил и Варна. Каквата е тая политика, питам аз? Не идва ли г. министъра с това положение в бюджета да докаже, че има място в неговата политика? Г. г. народните представители и правителството или ще поддържат образоването и ще го разширят, или ще го задържат и ограничат — среден път нема. Репени ли сте да го разширите и задълбочите — дайте да подгответ учители за прогимназиите. Ако искате да имате учители за прогимназиите, недейте захваща учителските институти, а обратното: откройте нови. И остават се институти в села — в Карнобат, в с. Бела Черква, а се закриват там, дето има образцови помещения, каквото е помещението в гр. Кюстендил, за което основателно говори г. Янев — ходил съм, изучил съм и съм видел: и помещения, и пособия имат хората. Имаме същото нещо и за Стара-Загора, и за Варна — те съм културни центрове, където има всички сгоди за питом-

ци, които следват тия курсове, за да се пригответ за учители в прогимназията. Моля народното представителство да се съгласи с предложението на г. Янева и с другото предложение — да се възстановят всички институти, предвидени в бюджетопроекта на Министерството на просветата — а не с решението на комисията, която е извършила погрешно дело. Това треба да го разберем.

Л. Кандев (к): Министъра не е искал!

С. Костурков (р): Министъра ли не е искал, кой не е искал — това е грешка и тя треба да се махне. Или ще имате учители и прогимназии, или нема да имате и тогава закрите прогимназии, за да не лъжат хората.

Д. Стоев (з): Ученици нема да ги посещават.

Председателя: Има думата народния представител г. Димитър Нейков.

Д. Нейков (с): Въпроса за напитите средни училища и за учителските институти, които подгответ учители за напитите прогимназии, е един сериозен и от първостепенните въпроси, на който и вие, г-да, така също и г. г. министъре, особено г. министъра на просветата, требва да отадете потребното внимание и да не го претупвате надвън. Много право се казва, г. г. народни представители, че учителските институти трябва да се увеличават, а в никой случай да не се намаляват затуй, защото ако има в България най-лош персонал и ако имаме най-зле поставено обучение, това е обучението в нашите прогимназии. Това е общо признание на всички училищни инспектори и на всички хора, които се занимават с образоването в България.

Д. Стоев (з): В комисията и вие бяхте съгласни, умълчахте се, а сега политика ще ми правите!

Д. Нейков (с): Там имаме гимназисти и гимназистки, току-що свършили гимназия, неподгответи за учители дори за първоначалните училища. Те обикновено сметат работата в прогимназиите за по-лесна и заради това, по липса на друг персонал, се натрупват в прогимназиите, където, съгласете се, покрай другото обучение, има известни елементи на наука, които трябва да се преподават от хора по-подгответи, каквито безспорно съм онни младежи, които свързват учителските институти. Но аз сметам, г. г. народни представители, доколкото това е запазила моята памет, че причината за закриване на тия институти не е злото желание на Министерството на народното просвещение, но защото тия институти съм обезлюдени — в тех немало питомци. Верно ли е това?

Министър К. Томов: Да.

Д. Нейков (с): Въпреки това, г. г. народни представители, аз сметам, че г. министъра на народната просвета, след като констатира в даден институт, каквото е Кюстендилският образцов институт, че нема питомци, не бива да го закрива, защото той е добре уреден, за него съм харчени много пари, правен съм много жертви. Аз сметам, че г. министъра на просветата и правителството трябва да се замислят върху ония причини, които карат българските младежи да не посещават институтите и тогава, когато те се намират в един културен и голем център, каквото е гр. Кюстендил, каквото е гр. Стара-Загора, каквото е гр. Варна в България. Дълбоката причина, г. г. народни представители, за липса на ученици в тия институти е много лошото положение на българските прогимназийни учители. Не говоря за лошите условия в селата, всред които те съм поставени да живеят — говоря за онова малко възнаграждение, което им се дава като на полувишисти. Те имат възможност — имайки дъвгодишно висше образование или полувисше образование — да приложат своите сили и знания в други учреждения на царството, особено по банките — Българската земеделска банка, Българската народна банка — и редица други частни предприятия, фабрики, учреждения и т. н. и в никой случай те не могат да се съгласят да отиват да стават прогимназийни учители. Аз сметам, че г. министъра на просветата има дълга, първо, да даде едно пасмурение на младежите, които ще следват в тия висши педагогически курсове, наречени учителски институти, да им даде стипендии, от една страна, и от

друга — да се сири народното представителство в едно най-скоро време с въпроса за материалното положение на учителите, който действително е един болен въпрос, и който най-после ще трябва да получи своето разрешение.

Председателя: Има думата народния представител г. Александър Гиргинов.

Д. Нейков (с): Г. председателю! Нема да говоря много; моля да не ме пресичате.

Г. г. народни представители! Също така е поставен и въпроса, който повдигна там колегата от Станимака, за редицата гимназии, които искате тази година по закона за народното просвещение и по бюджетопроекта да закривате. Ако вие гласувате бюджета за финансовата 1922/1923 г. тъй, както е, ще закривате редица средни училища в България — окръжни, общински и държавни, мъжки и девически — които датуват отдавна и които имат свое минало, които съществуващи от народа и за които народа твърде много държи. Напр., закривате Казанлъшката девическа гимназия, закривате Станимакската гимназия, която до преди една година, по предложение на г. министра на народната просвета, направихме на държавна и днес я закривате. Закривате и смесената гимназия в гр. Свищър. Тая смесена гимназия се помещава в едно монументално здание, тъй наречената девическа гимназия, построена със средства на община, където има всички условия за една образцова девическа гимназия. Вие я закривате и с това правите една грешка. Вие правите грешка, като закривате и всички други гимназии, без да откривате на техно място съответните професионални училища. И откриването на професионални училища, г. г. народни представители, у вас ще остане само едно празно желание дотогава, докато самия живот не изтъкне нуждата от откриване на такива училища. Изтъкна се много право тук днес и в миналите заседания, когато се говореше по просветата, че професионалните училища у нас не могат да предствуват нашия стопански и икономически живот — те по никакъв начин не могат да служат за база, за подчакване напред нашия икономически живот. Професионалните училища се откриват с течение на времето — паралелно и дори след заливането на нашия икономически и стопански живот. Ние имаме търговски училища; тези училища се посещават от българската младеж; защо е това? Затуй, защото българската търговия в последните 5—10 години се разви твърде много и младежите, които свързват търговското училище, намират много богата почва за приложение на своя труд. Не е същото с редица други дребни професионални, индустриски училища, които може да имат много добри желания да възникнат и да задържат, обаче вашите желания ще пропаднат, защото условията на живота не ги поддържат, те също против тия училища. Разбира се, те постепенно-постепенно с течение на времето ще намерят добра почва и тогава ще се развият дотолкова, доколкото самия живот ще им наложи това. Аз съм направил там едно предложение, г. председателю, което моля да се гласува и моля от вас то да се приеме. В никой случай девическите гимназии в Казанлък, Станимака, Свищър и редица още гимназии, които съм изброял там, както и учителски институти, да не се закриват, защото общото образование в България се ценя още твърде много от населението. И най-после вие не трябва да го унищожавате до тогава, докогато не го замените с друго съответно образование.

Председателя: Има думата народния представител г. д-р Александър Гиргинов.

Д-р А. Гиргинов (д): Г. г. народни представители! Ние сме дошли на пункта, на параграфа, който се отнася до средното образование в България и в това отношение ние трябва да вземем двояко решение: от една страна, относително ония интернати, които се предвиждат в бюджетопроекта за закриване, които интернати подготвят доброто прогимназиално образование, и от друга страна, ние сме се сири с един въпрос да закрием ред гимназии, които досега съществували в нашата държава. Ето защо този параграф в нашия бюджетопроект има изваждено големо значение: с него вие ще определите нашата политика по отношение на средното образование.

Некой от земеделците: Нема място за повече чиновници — продадохте България.

Д-р А. Гиргинов (д): Вие всички ще признавате, че не може да има прогимназии у нас, ако не подгответе условията за вирението на тия прогимназии. И ако днес вашата министър на просветата предлага един бюджетопроект, с който се унищожават съществуващи интернати, които подготват преподавателски персонал за прогимназиите, вие ще признаете заедно с мене, че тази реформа сама по себе си е от големо значение и турга една пречка в по-нататъшното образование на България. Ако прогимназиалното образование е горния курс на основното образование и ако ние всички се стремим да постигнем един идеал за едно общо основно образование в нашата държава, съгласно постановленията на нашата конституция, безспорно е, че тази реформа, която днес се предлага от г. министър на просветата и от проекта на бюджетарната комисия, е една реформа, която в значителни размери ще стесни това основно образование, което ние искаме да повдигнем на онай подобаща висота, на която то требва да стои. Интернатите, които се унищожават в Стара-Загора, в Варна и в Кюстендил...

Д. Нейков (с): И в Карнобат.

Д-р А. Гиргинов (д): ... и в Карнобат, също един институт, които имат големо значение за нашето прогимназиално образование. И в това отношение, аз се напълно присъединявам към предложението на г. Янева, който иска да спаси интерната в Кюстендил. Защо ще трябва да унищожим тия интернати? Нима българската държава, която има 4-милиарден бюджет, ще трябва да посегне сега на тия институти, които струват сравнително изваждено малко на нашата държава и които съществуват изваждено много полезни, защото дават възможност да се създаде преподавателски персонал за нашите прогимназии? И прав беше г. Костурков, който ви изтъкна, че нашите прогимназии стоят в едно много мнозино положение; те също неусъвършенствувани. За тях държавата ще трябва да се погрижи изваждено много. Тя ще трябва да създаде преподавателски персонал за нашите прогимназии и според нашите закони, и то трябва, следователно, да бъде поставено на необходимата висота, за да бъде български гражданин що-годе образован, за да не бъде той като полуобразован, вреден за нашето общество. И ако вие прекарвате тази реформа, с която вие унищожавате интернатите, институтите, които съществуващи да подобрят нашето прогимназиално образование, безспорно е, че вие върхите едно лошо дело. Аз моля г. министър на народната просвета да отстъпи всички предложения от страна на бюджетарната комисия по отношение на тия институти и да бъдат те възстановени, да бъдат те задържани, защото ние имаме много прогимназии в нашата държава, които имат нужда от преподавателски персонал, за които, следователно, ние трябва да се грижим. Сега вие унищожавате четири института, четири разсадника на добри преподаватели за прогимназии; какво ще остане тогава да давате вие на цела България, която, по хвалбите на вашето министерство, е вече покрита с прогимназии в много села и градове? Ето защо нашата реформа е една антикултурна реформа, една реформа, която, ако държите за нашата част и за нашата просветна програма, ще трябва вие сами да унищожите. И аз моля в това отношение г. министър на просветата, да се съгласи с нашето гледище и да поискам възстановяването наново в държавния бюджет на тия институти, които имат големо просветно значение в нашата страна.

На второ място, вие искате унищожението на гимназии. Г. г. народни представители! Нима толкова много съществуващи гимназии в България? Не си ли спомняте вие, че с миналогодишния бюджет вие вече унищожихте много гимназии или учреждения в нашата страна, че вие унищожихте гимназиалното образование? Аз виждам, че съм бил напълно прав, когато онзи ден казах, че дружбашкото управление се е противопоставило вече с всички сили против гимназиалното, общеобразователно образование в България. И днес вие давате нови доказателства, че трябва да се закрият гимназии, затова, защото вие сте против гимназиалното образование. Дайте възмож-

ност на българските деца да отидат да се образоват, да получат едно общо хуманитарно образование, да станат добри граждани и да могат да станат хора, които ще посват и висшето образование и да бъдат полезни на своето отечество. Защо биха открили гимназии и защо вие сега ги унищожавате? Безспорно, в това отношение ние само едно заключение можем да направим — че тук има една политика, едно желание против народната просвета. (Възражения от земеделците) Вие можете да се сърдите.

Председателя: Моля, г-да!

Д-р А. Гиргинов (д): Но, г. г. народни представители, унищожаването на една гимназия е мрак, е мракобесие.

Председателя: Недайте му прави удоволствие, г-да, да го дразните.

Д-р А. Гиргинов (д): Един управлявач не може току-така лесно да унищожи гимназия. Как така вие ще унищожите такова едно просветно учреждение, след като сте го създали?

Некой от земеделците: Реалните училища остават.

Д. Стоев (з): Само от злоба говорите.

Д-р А. Гиргинов (д): Никаква злоба. Аз говоря по разбиране. Защо вие искате да ми отнемете думата, когато аз искам да ви кажа, че всяка една гимназия, която бъде унищожена, това е знак, че вие искате да унищожите...

Д. Стоев (з): Нема да бъде унищожена, а пресъздадена. Разберете го това.

Д-р А. Гиргинов (д): . . . един разсадник на българско образование, един светилищна на просвета и на виделина за българските граждани. Това е ясно.

А. Янев (з): Като дойдеш на власт . . .

Д-р А. Гиргинов (д): Професионалното образование. Това професионално образование вие нема да го повдигнете повече. Вие унищожихте професионалното образование, след като го прехвърлихте в Министерството на народната просвета. Там г. Омарчевски не може да се грижи за това професионално образование, той не може да управлява едно министерство с бюджет близо 400 милиона лева; той нема нужните специалисти, нужните отделения. Вие създихте професионалното образование на умиране. Днес правите нова реформа в бюджетопроекта — искате да унищожите и гимназиите. Вие сте тръгнали, прочее, по пътя на антикултура, по пътя на простираната, ще кажа аз. Унищожавате гимназиите, продължавайте; ние само едно молим: по-малко разрушения, защото тези разрушения се чувствуват от всички. Не сте вие, които можете да обезвредите нашата страна.

Аз моля вие да се замислите малко по-дълбоко за основа, което се предлага от бюджетарната комисия, да възстановите интернатите, тези институти, които съм необходими за прогимназийното образование, и второ, да не отнемате на българските граждани установените вече гимназии за средно общобългарско, общонародно образование, за да можете чрез тези институти да получите една истинска просветна политика и една истинска просветна програма в нашата държава. Вие се много сърдите, когато ви говорим самата истина. Това показва, че ние имаме право, а вие не сте в правото си. Защо се сърдите, прочее, искам да знам? (Възражения от земеделците)

Председателя: Моля ви се, г-да, пазете тишина! Оставете го, защото с това продължавате дебатите. Нали виждате, че той говори, за да ви дразни?

Д-р А. Гиргинов (д): Защо вдигате шум? Защо ме прелизвате да ви кажа какви сте вие сами? Аз исках да говоря по една реформа. Аз апелирам към г. министра, аз апелирам и към вашата просветеност. Вие сте, обаче, господари да кажете да или не, ако обичате, за да засвидетелствате още един път, че вие не искате да отивате с разума, за да турите начало на нови паметници на разрушението и на паметници против българското образование и против българската култура.

С. Костурков (р): Предложението на г. Колева требва да го подкрепим тоже всички, защото в Станимака има нужда от пълна държавна гимназия — да се запомни!

Председателя: Има думата г. министъра на народното просвещение г. Омарчевски.

Министър С. Омарчевски: Г. г. народни представители! След като г. Гиргинов ви обруга и ви нарече простаци, че достатъчно паметници рушите . . .

Некой от земеделците: Той ако беше умен човек, не маше да говори неврели-некипели.

Министър С. Омарчевски: . . . в края на крайшата, бидейки такива, обаче, от които зависи да гласувате този бюджет, апелирам към вас по-малко да бъдат ваши разрушения и, следователно, да оставите известни паметници, които, по неговото съхващане и разбиране, трябва да останат. Не днес и не само Гиргинов, не, 22 години пълниха въздуха на България, че ние сме били против просветата и против културата; но въпреки този вой, който днес издават фалирал генерали и разни културни дружества, в които нема нищо културно, че ние сме били против културата и против просветата, нашата дейност е пълно отрицание на техните проповеди. Ние ще гласуваме и сега туй, което намираме, че поради нашето съзнание трябва да гласуваме, без да обръщаме внимание на онези критики, които ни се отпират от тук, основани на тесно партийни и тесно котерийни интереси, съхващания и разбириания. (Ръкопляскане от земеделците)

Д-р А. Гиргинов (д): Никакви интереси.

Министър С. Омарчевски: Аз ви моля да им отнемете последното оръжие.

Н. Пъдарев (д): В самата бюджетарна комисия предложихте унищожение на гимназиите и сега заявявате друго на това, което вие сте поддържали.

Министър С. Омарчевски: Г. г. народни представители! Аз в бюджетарната комисия, . . .

Н. Пъдарев (д): Това е Ваше предложение.

Министър С. Омарчевски: . . . след като изложих, че учителските институти съм една необходимост за времето, че те съм едно искане на задължителното образование, защото, когато искам да разширявам задължителното образование с откриване на толкова прогимназии и кредити от $2\frac{1}{2}$ милиона лева за нови прогимназии вие съм винаги вот увеличили на 6.000.000 л. сега, казах, че тези институти трябва да съществуват, обаче в местата, които аз посочих, именно Кюстендил, Варна, Стара-Загора и Карнобат, те се посещават от малко ученици, . . .

Д-р А. Гиргинов (д): Ще вземете мерки да бъдат посещавани от повече души.

Министър С. Омарчевски: . . . ако народното представителство намира за нужно, поради туй, че съм с малко ученици, да ги остави да съществуват до 1 септемврий. Верно е, че института в Кюстендил, института във Варна, института в Стара-Загора или озни в Карнобат — само последния с малки изключения от всички други — съм добре наредени, имат добри помещения, имат и добри помагала и добър преподавателски персонал. Най-малкият от тях брои 104 ученика. Строго погледнато, в два курса или в три, според новия закон, в новите три отдела, 100 или 150 ученици е средното число ученици, които затъм трябва да бъдат в тоя курс.

С. Костурков (р): 30 души в курс стигат; повече не могат да бъдат.

Министър С. Омарчевски: Аз изказах тия съображения, бюджетарната комисия се съгласи и аз не исках повече да упорствувам. За учителския институт в Кюстендил обаче лошо не мога да кажа. Онуй, което е изкарал, което се пръжна особено на границата, особено в един западнал окръг, каквато е той, с много нови прогимназии, открити сега или които ще се отворят за в бъдеще, е достатъчно. Учителският институт във Варна, дето много учители от-

ват, учителския институт в Стара-Загора, и този в Карнобат особено, който е в Бургаския окръг, където сега се развива прогимназиалното образование, аз ви моля да ги оставите да съществуват и за въздаче. Следователно бележката на стр. 35 от бюджетопроекта след „учителски институт в гр. Варна“, именно „до 1 септември 1922 г.“; след „учителски институт в гр. Карнобат“ бележката „до 1 септември 1922 г.“; след „учителски институт в гр. Кюстендил“ бележката „до 1 септември 1922 г.“; на стр. 36 след „учителски институт в гр. Стара-Загора“ бележката „до 1 септември 1922 г.“ и намаленията, които сът станали в бюджетарната комисия, аз моля да се изоставят и да остане проекта в положението, в което той е бил предложен от Министерството на народното просвещение.

Д-р А. Гиргинов (д): Хубаво е така! Това искааме и ние.

Министър С. Омарчевски: По въпроса за предложението на г. Георги Колев, на стр. 32 от бюджетопроекта, именно по буква **В** „Смесени гимназии“, съгласен съм в забележката да се премахне думата „Станимака“.

Моля Народното събрание, ако намира, че може да гласува тия кредити, да гласува направените от мен предложения.

Председателя: Г. министре! А кредитите за учителските институти?

Министър С. Омарчевски: Не, те съм предвидени, само че зачертаното съм червено мастило ще изпадне и ще остане старото положение, а именно: за учителския институт в гр. Варна — 207.020 л.; за учителския институт в гр. Карнобат — 114.360 л.; за учителския институт в гр. Кюстендил — 266.440 л.; за учителския институт в гр. Стара-Загора — 213.960 л., без онези прибавки, които съм написани съм червено мастило и които прочете докладчика — значи бюджетопроекта ще остане така, както е предложен от министерството.

Председателя: Които приемат тези предложения на г. министра на просветата, моля, да вдигнат ръка. Мнозинство, Събраницето приема.

В това число влиза и зачеркването на Станимашката гимназия в забележката под буква **В** на стр. 32.

Министър С. Омарчевски: Следователно забележката на стр. 32 ще остане така: (Чете) „Смесената гимназия в гр. Радомир от 1 септември 1922 г. се смета за общинска и се преустрои постепенно и преименува в реално училище, а тази в гр. Самоков — в междудържавно педагогическо училище“; думите „и Станимака“ да се зачеркнат.

Д. Нейков (с): Г. председателю! Направил съм едно предложение общо и за другите гимназии.

Министър С. Омарчевски: Не съм съгласен.

Председателя: Има предложение от народния представител г. Хюсни Хасанов, което гласи: (Чете) „Да се отвори педагогическо училище в гр. Русе. Да се увеличи персонала в турските образцови педагогически училища“.

Х. Хасанов (к): Аз вервам, че и г. министър ще се съгласи с това.

Председателя: Които приемат предложението на г. Хюсни Хасанов, моля, да вдигнат ръка. Мнозинство, Събраницето не приема.

Има предложение от народния представител г. Нейков, което гласи: (Чете) „Забележките към § 23 относно закриването на гимназиите в Татар-Пазарджик, Радомир, Станимака, Самоков, девическото педагогическо училище в София, междудържавните гимназии в Дупница, Ловеч, девическите в Казанлък, Кюстендил, Разград, Хасково, смесените гимназии в Бела, Бела-Слатина, Берковица, Борисовград, Орехово, Свищов, Чирпан се изхвърлят“. Които приемат това предложение, моля, да вдигнат ръка. Мнозинство, Събраницето не приема.

Които приемат § 23 с гласуваните допълнения, моля, да вдигнат ръка. Мнозинство, Събраницето приема.

Докладчик Х. Ветовски (з): (Чете)

„Веществени разходи.“

§ 24. Наем на помещение за държавните средни училища — 1.700.000 л.

„Забележка. Държавните средни училища и учителски институти, които се помещават в здания, принадлежащи на общини, окръжни съвети (постоянни комисии) и училищни настоятелства, не плащат никакъв наем на собствениците на зданията“.

Председателя: Които приемат § 24, заедно съм забележката, моля, да вдигнат ръка. Мнозинство, Събраницето приема.

Докладчик Х. Ветовски (з): (Чете)

§ 25. Канцеларски потреби, пиращи машини, печатане ведомости, бланки, формуляри и всякакъв вид книга за същите; пощенски разноски, абонамент за телефони и вода; водосвет, моблен и причащие на учениците; чистене, миене и дезинфекция на зданията; снабдяване с вода резервоарите и парните котли в София, Русе, Варна и др. — 1.000.000 л.“

Председателя: Които приемат § 25, моля, да вдигнат ръка. Мнозинство, Събраницето приема.

Докладчик Х. Ветовски (з): (Чете)

„§ 26. Отопление и осветление за същите — 1.800.000 л.“

Председателя: Които приемат § 26, моля, да вдигнат ръка. Мнозинство, Събраницето приема.

Докладчик Х. Ветовски (з): (Чете)

„§ 27. Купуване и поправяне на покъщница за същите (маси, столове, чинове, черни джеки, шкафове, картини, портрети и др.); принадлежности и най-необходимите лекарства за амбулаториите; малки поправки, приспособления и поддръжане на зданията, сбирките и лабораториите; направа на бараки и др. — 1.400.000 л.“

Председателя: Които приемат § 27, моля, да вдигнат ръка. Мнозинство, Събраницето приема.

Докладчик Х. Ветовски (з): (Чете)

„§ 28. Купуване и поправяне на учебни помагала за същите; всекакъв вид материали за кабинетите и лабораториите (спирт, газолин и др.); карти, апарати, уреди и инструменти (за физика, химия, гимнастика, ръчна работба, музика, учебен кинематограф и др. заедно с принадлежностите им), книги и списания с подвързията им; учебници и учебни пмагала за крайно бедните ученици — 3.000.000 л.“

Председателя: Които приемат § 28, моля, да вдигнат ръка. Мнозинство, Събраницето приема.

Докладчик Х. Ветовски (з): (Чете)

„§ 29. Устройство и издръжка на училищни градини и игрища при същите; об广阔дане, купуване инструменти, семена, дървета и разни видове растения; надници на работници и пр.; за материали потребни през трудовите седмици — 400.000 л.“

Председателя: Които приемат § 29, моля, да вдигнат ръка. Мнозинство, Събраницето приема.

Докладчик Х. Ветовски (з): (Чете)

„§ 30. Формено облекло на прислужниците и отопителите при същите — 280.000 л.“

Председателя: Които приемат § 30, моля, да вдигнат ръка. Мнозинство, Събраницето приема.

Докладчик Х. Ветовски (з): (Чете)

„Глава V.“

„Специални училища.“

„§ 31. Заплата на личния състав при специалните училища (вж. обяснителна таблица на стр. 2397) — 2.332.840 л.“

Председателя: Които приемат § 31, моля, да вдигнат ръка. Мнозинство, Събраницето приема.

Докладчик Х. Ветовски (з): (Чете)

„Веществени разходи.“

„§ 32. Канцеларски потреби, публикации; купуване и поправяне мебели (чинове, маси, столове и пр.); печатане разни книжа; отопление и осветление, поддръжане учи-

лицните градини, храна на кучета-пазачи, опаковане и пренасяне на разни неща, пощенски такси, такси за канал, вода, смет, чистене и миене на училищните здания, къмпинг на учениците, дезинфекция, медикаменти, превързочни материали и др. амбулаторни принадлежности, гориво и други материали, електрическа енергия за движението на машините, книги, вестници и списания, облекло на прислужниците, дребни поправки на училищните здания, купуване и поддържане на постилочните и др. предмети за пансионните и всекакъв вид други разходи за домашни нужди — 500.000 л.“

Председателя: Които приемат § 32, моля, да вдигнат ръка. Министърство, Събранието приема.

Докладчик Х. Ветовски (з): (Чете)

„33. Материали за отопление (дръвза, кокс, карбид, джарви, камени въглища, бензин), соли, киселини, бои, пособия за работилниците (образци, апарати, станове, машини, парни котли, мотори, инструменти и др.), монтиране, инсталирание и поправянето им, обзавеждане на електрически лаборатории кабинети по физика и химия, паем на помещения — 2.000.000 л.“

Председателя: Които приемат § 33, моля, да вдигнат ръка. Министърство, Събранието приема.

Докладчик Х. Ветовски (з): (Чете)

„34. Надници до 5 л. за плащане на парче на ученици-работници, както и помощи на ученици за практика, прекарана през ваканцията по фабриките и ателиетата, също и надници на временни работници — 800.000 л.“

Председателя: По § 34 има направено предложение от народния представител г. Нейков, което гласи: (Чете) „Кредита по § 34, за надници до 5 л. за плащане на парче на ученици-работници и пр. да се увеличи от 800.000 л. на 5.000.000 л., като надницата се смета по 25 л.“

Д. Нейков (с): Две думи да кажа, г. председателю!

От земеделците: Стига, бе!

Д. Нейков (с): Как стига? Кой ви е крив, вървете си!

Председателя: Има думата народния представител г. Нейков.

Д. Нейков (с): Г. г. народни представители! Когато говорим за образоването в България, от министерската маса особено обичат да подчертават, че действително те съм за професионалните училища, в това число и за индустриалните училища в България. Даже тази вечер стана дума в един спор, струва ми се, между г. Костуркова, и г. министра на вътрешните работи, в който се изтъкна, че учениците в индустриалното училище в София съм били увеличени от 100 през миналата година — ако съм запомнил добре — на 400 тази година. И доколкото аз помня, в доклада на съответния директор г. инженер Енчев, в парламентарната бюджетарна комисия се потвърждава, че в Софийското индустриално училище има наплив на ученици.

С. Костурков (р): Всека година не могат да приемат явилите се. Всека година ги връщат.

Министър К. Томов: Тая година ги приеха.

Д. Нейков (с): Тая година, обаче, под давлението на г. министра на просветата и по ходатайството на редица депутати и на други официални лица, ходатайство, безспорно, добро, се приеха повече ученици в Софийското индустриално училище. Г. г. народни представители! Обаче директора на туй индустриално училище ви каза в комисията, че вие, които увеличихте броя на учениците от 100 на 400, сте длъжни да дадете скъпчествните суми, за да се създадат условия, които да ползват учениците в това индустриално училище. Той ви каза, че в това индустриално училище обучението е повече книжно, че там нema най-обикновените тезгахи, потребни за обучението на учениците в едно такова техническо училище, каквото е туй индустриално училище. Той ви изтъкна от друга страна, че макар в него да има 42 редовни преподаватели — нещо, което направи впечатление тази вечер

не си спомням на кой от ораторите — тези 42 преподаватели само фигурират в бюджета, те обаче не съм налице през миналата и през текущата 1921/1922 г., затова защото инженерите, които се визират като преподаватели в това техническо училище, не се задоволяват с мащите заплати, които им се дават там, и намират приложение, оценка на своя труд другаде, в частния живот, и затова г. Енчев, директора на туй училище, казва, че училището откъм преподавателски персонал, откъм материална обстановка из ден в ден отпада и че ще бъде принуден по ходатайството на същите депутати да връща от идущата година ученици, защото нема ни къде да ги постави, ни може да им създаде условия, за да могат да се ползват от основа учение, което се предвижда да се преподава в туй техническо училище. Г. г. народни представители! Директора на туй училище констатира, че в него действително постигват деща на много бедни български граждани, които — най-после и по вашето разбиране е това — като не могат да посегащават други училища, отиват да посещават това техническо училище, за да се подпомогнат за живота, за да станат кадърни, да могат, след като свършат туй училище, да си намерят хлеба по-лесно. В това училище има редица ученици, които работят и редица по-груби, по-общи работи. В това училище на некои ученици се дава само по 5 л. надница. 5 л., г. г. народни представители, не обезпечават на тези питомци в индустриалното училище нищо друго, освен ёдно мизерно съществуване.

Министър С. Омарчевски: Не е верно, г. г. народни представители, защото в по-последния § 39 има една сума, вместо 17.000 л., 540.000 л., съгласно закона, за даване премии на учители и ученици, които премии се делят между учители и ученици. Та оставете се, г. Нейков, от този мерак да казвате, че надниците съм 5 л.

Д. Нейков (с): Това е друг параграф, г. министре.

Министър С. Омарчевски: § 39 се отнася за тази цел. Предвидени съм 540.000 л., вместо 17.000 л., в § 39.

Д. Нейков (с): За надниците и за помощите на учениците съмсъм не се говори в този параграф.

Министър С. Омарчевски: Да, тук се говори.

Д. Нейков (с): Друго се говори в този параграф, г. министре. Прочетете го и вижте.

Министър С. Омарчевски: Аз го зная.

Д. Нейков (с): Тогава имайте смелостта да изхвърлите целия § 34. А то, безспорно, ще бъде една грешка, защото ще лишите учениците-практиканти и работници и от тази малка надница 5 л., които им давате сега в индустриалните училища.

Аз ви моля, г. г. народни представители, за да насърчите питомците в това индустриално, в това техническо училище, което вие, очевидно, много цените, защото сте дали съдействие на директора, ходатайствуvalи сте да приеме повече ученици, отколкото прибира училището и отколкото прибори и уреди има за занимаване на тези ученици, да създадете едни по-добри условия, както за учениците, които следват сега в това техническо индустриално училище, а от друга страна подобрението на тази надница да послужи за добър пример на други ученици от София или от другаде от България, които биха желали да получат техническо образование в това индустриално училище в София.

Моето предложение е да се предвиди вместо 800.000 л. — 5.000.000 л., като надницата се смета по 25 л. Моля, г. председателю, прочетете предложението и Ви моля да го гласувате, като съм убеден, че ще извършите едно добро дело за еднокото добре уредено техническо училище у нас, с което ще поставите индустриалното училище на добри начала.

Председателя: Предложението на г. Нейкова е: (Чете) „Кредита по § 34 за надници до 5 л. за плащане на парче на ученици-работници и пр. да се увеличи от 800.000 л. на 5.000.000 л., като надницата се смета по 25 л.“ Които приемат предложението, направено от г. Нейков, моля, да вдигнат ръка. Министърство, Събранието не приема.

Които приемат § 34, както се докладва от г. докладчика, моля, да вдигнат ръка. Мнозинство, Събранието приема.

Докладчик Х. Ветовски (з): (Чете)

„§ 35. Помощ за научни екскурзии на учениците — 5.000 л.“

Председателя: Които приемат § 35, моля, да вдигнат ръка. Мнозинство, Събранието приема.

Докладчик Х. Ветовски (з): (Чете)

„§ 36. Стипендии раздавани с конкурс за следване във висши технически училища на ученици свършили средно училище, такси и пътни пари за отиване и връщане на стипендиянтите и помощи на следващи в технически училища и на специализиращи се в странство. — 150.000 л.“

Председателя: Които приемат § 36, моля, да вдигнат ръка. Мнозинство, Събранието приема.

Докладчик Х. Ветовски (з): (Чете)

„§ 37. Помощи на одобрени от министерството новосъставени учебници, записки, помагала и книги по търговско, индустритично и занаятчийско образование, както и за рецензирането им — 50.000 л.“

Д. Нейков (с): По § 35 съм направил предложение и не го гласувахте.

Председателя: Има направено предложение от г. Нейкова: (Чете) „Кредита по § 37 да се увеличи от 50.000 л. на на 100.000 л.“ Които приемат това предложение, моля, да вдигнат ръка. Мнозинство, Събранието не приема.

Които приемат § 37, моля, да вдигнат ръка. Мнозинство, Събранието приема.

Докладчик Х. Ветовски (з): (Чете)

„§ 38. За довършване, поправяне и поддържане зданията, работилниците и опитните полета на същите училища — 300.000 л.“

Председателя: Които приемат § 38, както се докладва, моля, да вдигнат ръка. Мнозинство, Събранието приема.

Докладчик Х. Ветовски (з): (Чете)

„§ 39. За раздаване на учителите и учениците при специалните училища 30% от печалбите на изработените предмети, съгласно със закона за премиите на учителите и учениците при същите училища — 540.000 л.“

Председателя: Има думата г. министър на народното просвещение.

Министър С. Омарчевски: Г. г. народни представители! Г. Нейков говори по § 34, че надниците били до 5 л., и пропусна да каже, че цифрата от $1\frac{1}{2}$ милиона в бюджетарната комисия и тъй, както се предложи от г. докладчика тук, стана 2.000.000 л. Той пледираше каузата да бъдат увеличени надниците на учениците от 5 на 25 л. Този параграф, който току-що прочете г. докладчика и който настоявам да бъде гласуван, както е предвиден от комисията, съдържа следното: (Чете) „За раздаване на учителите и учениците при специалните училища 30% от печалбите на изработените предмети, съгласно със закона за премиите на учителите и учениците при същите училища“, вместо 17.000 — 540.000 л. По този начин се разрешава и въпроса, който повдигна г. Нейков по § 34.

Председателя: Които приемат § 39, моля, да вдигнат ръка. Мнозинство, Събранието приема.

Докладчик Х. Ветовски (з): (Чете)

„Глава VI.

„Търговски и други професионални училища.“

„§ 40. Заплата на личния състав при търговските и др. специални училища (вж. обяснителната таблица на стр. 238) — 985.980 л.“

Председателя: Които приемат § 40, моля, да вдигнат ръка. Мнозинство, Събранието приема.

Докладчик Х. Ветовски (з): (Чете)

„Веществени разходи.“

„§ 41. Канцеларски потреби, отопление, осветление, публикации, печатане на книжа, купуване, поправяне на мебели (чинове, маси, столове и пр.), опаковане и пренасяне разни вещи, пощенски такси, издръжане училищни градини, водоснабдяване, чистене и миене, дезинфекциране училищните здания и наем на училищни помещения, газолин и др. материали за лабораториите, приспособление на последните, амбулатории принадлежности, книги и списания за библиотеките, учебни пособия за кабинетите, музеите и облекло за прислужниците — 100.000 л.“

Председателя: Които приемат § 41, моля, да вдигнат ръка. Мнозинство, Събранието приема.

Докладчик Х. Ветовски (з): (Чете)

„Глава VII.

„Занаятчийски училища.“

„§ 42. Заплата на личния състав при занаятчийските училища (вж. обяснителната таблица на стр. 2399) — 1.853.780 л.“

Председателя: Които приемат § 42, моля, да вдигнат ръка. Мнозинство, Събранието приема.

Докладчик Х. Ветовски (з): (Чете)

„Веществени разходи.“

„§ 43. Канцеларски потреби, публикации, купуване и поправяне мебели (чинове, маси, столове, табли и пр.), отопление и осветление, печатане разни книги, поддържане училищни градини, опаковане и пренасяне на разни вещи, пощенски такси, миене, чистене, дезинфекции, дребни поправки на училищни здания, медицински прибори, медикаменти, книги, вестници, списания и облекло на прислужниците — 100.000 л.“

Председателя: Които приемат § 43, моля, да вдигнат ръка. Мнозинство, Събранието приема.

Докладчик Х. Ветовски (з): (Чете)

„§ 44. Купуване материали за работа на всички занаятчийски училища, издръжани от министерството — 700.000 л.“

Председателя: Които приемат § 44, моля, да вдигнат ръка. Мнозинство, Събранието приема.

Докладчик Х. Ветовски (з): (Чете)

„§ 45. Купуване машини, стругове, тезгяфи, инструменти, образци, учебни помагала — 320.000 л.“

Председателя: Които приемат § 45, моля да вдигнат ръка. Мнозинство, Събранието приема.

Докладчик Х. Ветовски (з): (Чете)

„§ 46. Купуване механически станове, спомагателни машини, уреди, картони за машинно тъкане за копринарското училище, за подвижното училище за дантели и вратовръзки и за кошничарските училища — 60.000 л.“

Председателя: Които приемат § 46, моля, да вдигнат ръка. Мнозинство, Събранието приема.

Докладчик Х. Ветовски (з): (Чете)

„§ 47. Надница до 5 л. за плащане на парче на учениците-работници, както и надница на временни работници — 300.000 л.“

Председателя: Които приемат § 47, моля, да вдигнат ръка. Мнозинство, Събранието приема.

Докладчик Х. Ветовски (з): (Чете)

„§ 48. Помощи на изборните учреждения, дружества или частни лица, които биха открили и ръководили професионални училища, съгласно с одобрени от министерството програми и правилници — 40.000 л.“

Председателя: Които приемат § 48, моля, да вдигнат ръка. Мнозинство, Събранието приема.

Докладчик Х. Ветовски (з): (Чете)

„§ 49. Купуване инструменти за бедни ученици и ученички току що свършили поне с добър успех занаятчийски училища, както и купуване книги за раздаване награди на учениците свършили с отличен успех търговските специални и занаятчийски училища — 10.000 л.“

Председателя: По § 49 има думата народния представител г. Димитър Нейков.

Д. Нейков (с): Г. г. народни представители! Съдържанието на § 49 от глава VII е следното: (Чете) „Купуване инструменти за бедни ученици и ученички току що свършили поне с добър успех занаятчийски училища, както и купуване книги за раздаване награди на учениците, свършили с отличен успех търговските, специални и занаятчийски училища“, всичко предвиден кредит 10.000 л.

Г. г. народни представители! Г. министре на народната просвета! Аз сметам, че една възможност да се предвиди една по-голяма сума за подпомагане на ония бедни ученици и ученички, за които става дума в този параграф, които току що съм свършили занаятчийските и други специални училища, за да могат тези младежи да се заловят на работа, да им се даде възможност да открият свои работилници, да си откупят инструменти, въобще, да си послужат с тези средства, за набавяне на всички ония неща и вещи, които им съм потребни, за да турят начало на оня занаят, като частни лица, които те съм придобили в специалните и главно в занаятчийските училища.

Д. Дерлипански (з): И капитал за материали трябва.

Д. Нейков (с): Да, и капитал за материали трябва, г. Дерлипански. Там ми е думата. Известно е, г. г. народни представители, че живота днес е много скъп, че за да откриете една най-обикновена занаятчийска работилница по който щете занаят, вам съм необходим минимум 4—5 хиляди лева за инструменти. Инструментите съм скъпи, особено ония инструменти от железо, а такива съм повечето инструменти, с които оперират голема част от занаятчите; те се доставят от странство и съм скъпи. И аз сметам, г. г. народни представители, че вие ще извършите една голема услуга на занаятчийското образование в България, като увеличите кредитта. „Помощ на бедни ученици свършили занаятчийски училища“, от 10.000 л. поне на 100.000 л., за да подпомогнете не само един или двама такива ученици, но да подпомогнете в годината най-малко 20—30 или 50 души ученици. Аз сметам, че с това ще направите една неоценена заслуга на занаятчийското образование в България, за което вие, дето требва и дето не трябва, твърде много говорите. Иначе всичките ви думи и фрази ще останат действително един паметник на фрайорство, ще останат като едно живо доказателство, че вие само парадирате с красиви фрази за туй, че правите некакво преобразование на образоването в България, че закривате общеобразователните училища и за сметка на тях насърчавате занаятчийските и специалните училища. Израз на насърчението на занаятчите на занаятчийските училища и на специалните училища ще дадете само чрез съответните цифри в бюджета, като подобрите преди всичко условията в тези училища от една страна и като подпомогнете, както ви казах, всички ония, които свършват тези технически и специални училища, за да могат да приложат придобитите свои знания в тези училища на практика в живота.

От земеделците: Стига говори все едно и също.

Д. Нейков (с): Моля, не е все едно и също. Който не ще да слуша, да си върви. Има една врата, има втора, има трета (Възражения от земеделците) Иначе, г. г. народни представители, ще стане това, което е ставало в миналото, младежи да свършат всевъзможни занаятчийски училища, но да не се предават на занаята си, ами да стават чиновници, да стават службогонци, тъжко онова, което вие не харесвате, тъжко онова, което вие искате да перите, обаче с голи фрази и с думи, а тогава, когато трява действително, de facto да подпомогнете, вие само ревете, без да имате съзнание за онова, което се говори, и за онова, което се иска.

С. Ризов (з): Ха, да им направим работилници!

Председателя: Има думата народния представител г. д-р Александър Гиргинов.

Д-р А. Гиргинов (д): Г. г. народни представители! Аз зная, че вие нема да се съгласите с мене, обаче аз искам да си кажа мнението. Аз ще ви предложа да заличите § 49, защото нема абсолютно никаква нужда от него. Вие предвиждате в § 49 една сума от 10.000 л. за купуване инструменти за бедни ученици и ученички. Всички ония, които съм се отличили, им давате на разполжение 10 хиляди лева. Аз зная, че вие не искате да слушате никакви аргументи, никакви съображения, . . .

К. Новачев (з): Хората си имат съображения.

Д-р А. Гиргинов (д): . . . че за вас въпросът е предрешен, обаче аз искам да си кажа мнението и, струва ми се, че ще бъде по-добре, по-достойно за нашия бюджет на Министерството на народната просвета, ако ние зачеркнем преди то е абсолютно недостатъчно, то е една подигравка, то, следователно, не трябва да фигурира в нашия бюджет. Но вие не искате да слушате никакви аргументи. (Възражения от земеделците) Всичко онова, което вие искате да бъде насърчено, не може да бъде насърчено, защото 10 хиляди лева не могат да стигнат за насърчение на онова, което вие желаете.

К. Новачев (з): Догодина ще станат 500 хиляди лева, когато ще излезат работници.

Д-р А. Гиргинов (д): Аз виждам, че от 4 милиарда бюджет се дават 10 хиляди лева за едно насърчение на ученици и ученички в едно специално учебно заведение — хора, които могат да насърчат нашето професионално образование, които могат да напреднат, които могат да дадат производство — обаче вие не желаете да слушате никакви аргументи; вие оставате със сумата 10 хиляди лева. Аз моля г. министра или да се съгласи да увеличи тая сума или да я премахне от нашия бюджет, защото тя е абсолютно недостатъчна. Тя свидетелства, че в нашия бюджет има предвидени суми колкото само за мода, да се каже, че предвиждаме некаква помощ. Никаква помощ не е това, г-да, разберете го! Ако искате да го разберете, не можете да го разберете, ако не искате да го разберете и не можете да го разберете, няма да го разберете. Аз не мога да ви помогна да го разберете.

Председателя: Понеже нема писмено предложение, ще гласуваме.

Д. Нейков (с): Има писмено предложение. Аз съм направил предложение.

Председателя: Които приемат § 49, моля, да вдигнат ръка. Мнозинство, Събранието приема.

Д. Нейков (с): Имам направено писмено предложение, г. председателю.

Докладчик Х. Ветовски (з): (Чете)

„§ 50. Стипендии и помощи за специализиране в странство по разни занаяти, училищни такси и пътни разносчи на стипендияните — 60.000 л.“

Д. Нейков (с): И по този параграф имам направено предложение, г. председателю.

Председателя: Които приемат § 50, моля, да вдигнат ръка. Мнозинство, Събранието приема.

Д. Нейков (с): Много урбулишката я карате г. председателю!

Докладчик Х. Ветовски (з): (Чете)

„§ 51. Наем за поменчение на занаятчийските училища — 80.000 л.“

Председателя: Които приемат § 51, моля, да вдигнат ръка. Мнозинство, Събранието приема.

Докладчик Х. Ветовски (з): (Чете)

„§ 52. Помощ за научни екскурзии на учениците по занаятчийското образование — 1.500 л.“

Д. Нейков (с): И по този параграф имам направено предложение.

Докладчик Х. Ветовски (з): Г-да! Правя предложение да вдигнем заседанието, да им не правим удоволствие, защото виждам, че нарочно започват така да говорят.

Х. Хасанов (к): Какво удоволствие? Хората ви правят предложение. И тъй нема кворум.

Докладчик Х. Ветовски (з): Така и така не можем да приемем бюджетопроекта, да вдигнем заседанието за утре.

Д. Нейков (с): Г. г. народни представители! Аз сметам, че предложението на г. Ветовски е съвсем несериозно и жално е, ...

Председателя: (Зважки) Моля. Които приемат § 52, моля, да вдигнат ръка. Министърство, Събранието приема.

Председател: **Н. АТАНАСОВ.**

Секретар: **Д-р К. КОНСУЛОВ.**

Подпредседател: **Г. МАРКОВ.**

Началник на Стенографското отделение: **Т. ГЖЛЯБОВ.**

Д. Нейков (с): ... че то се прави от един докладчик, който не трябва да осъждава народното представителство.

Председателя: Вие не говорите по параграфа.

Д. Нейков (с): По § 52 сте предвидили помощи за научни екскурзии на учениците по занаятчийското образование от 1.500 л. Г. г. народни представители! Научните екскурзии, особено за търговските и занаятчийски училища, играят големата роля на едно мощно образователно средство. .

Председателя: Правя предложение утре да има заседание в 9 ч. сутринта. Които приемат това предложение, моля, да вдигнат ръка. Министърство, Събранието приема.

Х. Хасанов (к): Немате кворум.

Председателя: Остава същия дневен ред, който имаме сега. Вдигам заседанието.

(Вдигнато в 11 ч. 35 м. вечерта)